

Szabó Andrea – Gerő Márton

A magyar társadalom törésvonalai
és politikai integrációjának dimenziói
a COVID-19 árnyékában

A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja,
politikai preferenciája és részvétele 2021 őszén

Társadalomtudományi Kutatóközpont, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, MTA Kiváló Kutatóhely

Budapest, 2022. március

©Szabó Andrea, Gerő Márton

© TK

Minden jog fenntartva!

A kötet az NKFI K 128965 számú kutatási program és a Társadalomtudományi Kutatóközpont Mobilitás Kutatási Centrum támogatásával készült.

Kutatásvezető: Kovách Imre

Kiadja: Társadalomtudományi Kutatóközpont

Felelős kiadó: Boda Zsolt

Lektorálta: Susánszky Pál

Olvasószerkesztő: P. Tóth Tamás

Tördelés: György Orsolya

ISBN: 978-963-418-053-1

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Az egyes fejezetek legfontosabb eredményei	7
Politikai érdeklődés	7
Ideológiai orientációk	8
Politikai preferenciák	9
Politikai intézményekbe vetett bizalom	10
A demokrácia megítélése	11
Veszélyek és felelősök	12
Politikai részvétel a választásokon túl	13
Politikai érdeklődés	14
Ideológiai orientációk	21
A magyar társadalom ideológiai orientációja	17
Bal-jobb orientáció	17
Polarizációs index a magyar társadalomban	21
Az ideológiai tömbök szociológiai jellegzetességei	22
Liberális-konzervatív beállítódás	25
Jövőorientáció és vállalkozókedv	27
A jövőorientáció és a vállalkozókedv szociodemográfiai dimenziói	29
Politikai preferenciák	40
Előzmények	31
Választási részvétel	32
Preferencia-sorrend 2021 őszén	33
Az ismeretlen pártpreferenciájúak körülhatárolása	36
A pártoktól távolságot tartók szociodemográfiai összetétele	38
Listapreferencia	39
A választói magatartás új elemzési lehetőségei	42
Az új rétegek jellemzése	44

Politikai intézményekbe vetett bizalom	59
Az intézményi bizalom szociológiai háttere	49
A demokrácia megítélése	65
A demokrácia megítélésének szociológiai és politikai háttere	53
Veszélyek és felelősök	74
Politikai részvétel a választásokon túl	82
Egyesületi részvétel	73
A kutatás módszerei	98
Súlyozás	80
Irodalom	82
Ábrák és táblázatok jegyzéke	84
Ábrajegyzék	84
Táblázatok jegyzéke	85
A szerzőkről	87

Előszó

A kötet az NKFI K 128965 számú kutatási program és a Társadalomtudományi Kutatóközpont Mobilitás Kutatási Centrum támogatásával készült.¹

A projekt egyik fő kutatási iránya a társadalmi integráció elemzésének a folytatása és kiegészítése a társadalmi mobilitás és a származás szempontjaival. Az integrációkutatás a 2012-ben megjelent Társadalmi Integráció a Jelenkori Magyarországon című kötettel indult.² Ezt követően 2013-ban Kovách Imre vezetésével kezdődött az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című, az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA), majd jogutódja, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott kutatássorozat. A Társadalomtudományi Kutatóközpont az új integrációs gondolkodás infrastruktúráját, valamint tudományos hátterét a 2018-ban létrejött Mobilitás Kutatási Centrumon keresztül biztosítja.

A kutatássorozat keretén belül először 2015-ben készült nagymintás társadalomtudományi alapkutatás, amely azt vizsgálta, milyen tényezők szerint és hogyan integrálódik a magyar társadalom (Kovách 2017). A nagy hatással rendelkező kutatás 2018-ban és 2021-ben folytatódott. Ezekben az években szintén készült egy-egy nagymintás kérdőíves adatfelvétel, illetve időközben Kovách Imre szerkesztésében a társadalmi integráció magyarországi kutatása szempontjából két alapvető fontosságú mű is publikálásra került az integrációs folyamatok alakulásáról (Kovách 2020a, 2020b)

Az integrációs mechanizmusok egyik terepét a politikai rendszerhez való kapcsolódás módjai jelentik és mint ilyen, a politika világa a kezdetektől fogva a

1 A Mobilitási Centrumról bővebben: <https://tk.mta.hu/mobilitas>

2 Kovách Imre – Dupcsik Csaba – P Tóth Tamás – Takács Judit (szerk.) (2012) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum, 440 p. <http://mek.oszk.hu/12700/12706/index.phtml>

vizsgálat szerves része volt. A kutatás egyik első produktuma volt a 2015-ben megjelent, általunk írt *Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről, 2015.* (későbbiekben Gerő–Szabó 2015), amelyet 2019-ben *A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele* című kötet követett (későbbiekben Szabó–Gerő 2019). Emellett 2017-ben (Gerő–Szabó 2017) valamint 2020-ban további két részletes elemzést (Gerő–Szabó 2020, Szabó–Gerő 2020) készítettünk a magyar társadalom politikai integráltságáról.

Jelen kötet szerves folytatása előző munkáinknak. Egyszerű statisztikai apparátussal, mindenki számára érthető nyelvezettel mutatjuk be a magyar társadalom politikai alrendszerhez fűződő attitűdjeit. Az adatokat néhány fontos szociodemográfiai és szociokulturális dimenzió (nem, állandó lakhely szerinti település típusa, iskolai végzettség, osztálybesorolás stb.), valamint politikai attitűdök és preferenciák felhasználásával elemezzük.

2021 őszén 5000 fős, a magyar felnőtt népességre reprezentatív felmérést végeztünk, amelynek az egyik fókuszja a politikai rendszerrel való kapcsolat volt. A politika fókuszba kerülését az első kutatási projekt eredményei indokolták.

Kötetünk a magyar társadalom legfontosabb politikai, közéleti meghatározóiról, ezen belül is az ideológiai beállítódásokról, a pártokhoz fűződő viszonyról, a demokráciaértelmezésről, a politikai intézményekbe vetett bizalomról és a közéleti cselekvés különböző formáiban való részvételről szól.

2022. március

A szerzők

Az egyes fejezetek legfontosabb eredményei

Az alábbiakban összefoglaltuk az egyes fejezetek legfontosabb eredményeit.

Politikai érdeklődés

A 2017 tavasza és 2021 ősze közötti 5 évben élénkebb politikai érdeklődés jellemezte a magyar társadalmat, mint az azt megelőző időszakban. Egyrészt a választási kampányok határozottan erősítették a politikai érdeklődést, másrészt a koronavírus-járvány közvetett hatása is a politikai érdeklődés növekedése irányába hatott. Ezt jelzi legalábbis a 2020. december kiugró adata, mely a 2018-as választás időszakával megegyező mértékű politikai érdeklődést mutató kiugró adat. Ebben az időszakban nem a kifejezetten magas érdeklődési szinttel rendelkezők aránya növekedett, hanem a politikailag teljesen érdektelenek, közömbösök aránya csökkent. Ez pedig azt jelenti, hogy a politikai érdeklődés ingadozásában Magyarországon az úgynevezett szituációs érdeklődés változása játssza alapvetően a főszerepet. Amikor a politikai körülmény nem különösebben éles, a politikailag közömbösök aránya nagyságrendileg 30 százalék, míg a kampányok időszakában vagy éppen a Covid-19-járvány második hullámában a teljesen érdektelenek aránya 20 százalék alá esett. 8 millió állampolgárral számolva ez a 10 százalékpontos mozgás 7–800 ezer választópolgár bevonódását majd kivonulását jelenti a politikai alrendszer peremszintjéről.

Ideológiai orientációk

Kutatásaink szerint a Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER) kialakulása óta soha nem volt annyira polarizált a magyar társadalom, mint 2021 őszén. Ennek egyik jele, hogy a 2021 őszén készített adatfelvétel érdemi elmozdulást mutat az ideológiai orientációk terén. Míg korábban minden nagymintás vizsgálatunkban az önmagukat centrumba helyezők jelentették a többséget, addig a 2021-es kutatás a centrumpozícióból való kilépést, és kisebb részben a baloldalra, de leginkább a jobboldalra való belépést hozta magával. A nagymintás vizsgálatok sorozatában ez az első, amikor egy ideológiai oldal nagysága meghaladta a középén lévőket: 2021-ben a jobboldalhoz (5–7-es érték) a kérdésre választ adók 39, míg a középhez 36 százaléka tartozott.

2015-höz, illetve 2018-hoz képest is a jobboldalon belül a Fidesz–KDNP folyamatosan teret nyert, egyre nagyobb szeletet vágott le a tortából, ugyanakkor a Jobbik fokozatosan zsugorodott. Míg a jobboldalt lényegében egy párt dominálja, addig a centrumban és a baloldalon sok, relatíve kisebb méretű politikai párt helyezkedik el. Az ideológiai skála baloldalán jelentős mozgások következtek be 3 év alatt. Ezen belül is a legérdekesebb, hogy míg 2018-ban az MSZP volt a pólus legtámogatottabb pártja, 2021-re a DK átvette a vezető szerepet. Egyébként 3 éve a két párt szimpatizánsai együttesen a baloldal 35 százalékát tették ki, 2021 őszén már a 41 százalékát.

Az előző, 2018-as választási kampány legelején készített kutatáshoz képest az elmúlt években a liberális–konzervatív skálán is történtek kisebb-nagyobb elmozdulások. Fokozatosan csökkent az önmagukat középre pozicionálók aránya, ezzel párhuzamosan a bizonytalanok vagy álláspontjukat titkolók aránya lényegesen nem növekedett, sőt 2021 őszére még csökkent is. Az enyhe átrendezés tehát az oldalak között ment végbe.

Politikai preferenciák

A pártpreferencia, a listapreferencia, valamint a választási részvétel kombinálásával – kihasználva az egyedülállóan nagy, 5000 fős minta lehetőségeit – új választói csoportokat hoztunk létre. Az aktív pártválasztó Fidesz és az aktív pártválasztó ellenzéki tömb között 7 százalékpont volt a különbség 2021 őszén. Ennek a nagy különbségnek az az oka, hogy a fideszesek aktívabbak és tömbösödött szavazók, akik nagyon nagy arányban szavaznak következetesen saját pártjukra és annak listájára egyaránt. Az ellenzéki szavazók viszont kevésbé elkötelezettek és az aktivitásuk is alacsonyabb volt, a pártpreferencia és a listapreferencia közötti átjárás következetessége terén jóval a Fidesz mögött jár.

6 százalékot tettek ki az aktív bizonytalanok, akik tehát biztosan vagy valószínűleg elmentek volna szavazni, és a párt-, illetve a listapreferenciájuk is bizonytalan, míg 7 százaléknyan voltak az aktív titkolózók. Az aktív ingadozó csoporttal együtt a pártoknak összesen 18 százaléknyi szavazó megszólítására volt lehetősége a választási kampány során. Ha ezen „köztes” csoportok esetleg egy politikai tömb irányába mozdulnak el a választáson, akkor bekövetkezhet a politikatudományban ismert úgynevezett *landscape*-hatás, vagyis egy párt választási tarolása az egyirányú szavazói mozgások hatására.

A politikai intézményekbe vetett bizalom

2021 őszén a rendőrségen kívül a parlamentbe, a jogrendszerbe, valamint a politikusokba vetett bizalom indexe kissé tovább csökkent vagy stagnált. A rendőrség indexe ismét emelkedett, de messze nem volt a 2016-os szinten. Tanulságos, hogy a jogrendszerbe vetett bizalom 2008 és 2016 között megfigyelhető enyhe emelkedő trendje 2016-ot követően megtorpant. 2021 őszén újra a 2002-es szint alá csökkent és közelített a 2010-es évek közepének időszakához. A parlament és a politikusok indexértéke a legalacsonyabb, tehát egy intézmény minél közelebb helyezkedik el a politikához, annál bizalmatlanabbak vele szemben az emberek.

Ha az országgyűlés, a magyar jogrendszer, a rendőrség és a politikusok bizalmi indexe alapján a társadalmi közbizalom egészére kívánunk következtetést levonni, akkor azt állíthatjuk, hogy a magyar társadalomban inkább a bizalmatlanság, mint a bizalom az általános attitűd, sőt mintha a 2018-as választások utáni bizalmiszint-emelkedés megtört volna.

Általánosságban elmondható, hogy a kormánypárti szavazók inkább bíznak, az ellenzékiek pedig inkább nem bíznak a vizsgált intézményekben. A Fidesz–KDNP választói 1,5, helyenként 2 indexponttal kedvezőbb véleménnyel rendelkeznek a parlamentről, a politikusokról, a magyar jogrendszerről és a rendőrségről, mint a minta többi tagja. Az ellenzéki szavazókon belül a legkritikusabbak a Demokratikus Koalíció támogatói, akik a rendőrség, a jogrendszer, az országgyűlés vonatkozásában is mélyen a társadalmi átlag alatti értékelést adták.

Demokrácia és diktatúra közötti választás

2021 őszén a demokráciátámogató vélemények aránya 57 százalék volt, ami majdnem megegyezik a korábbi mérések eredményével. 1–2 százalékponttal emelkedett a másik két kategória választottsága is, vagyis a kérdezettek 22 százaléka volt rendszerközömbös, 12 százaléka pedig el tudta képzelni, hogy bizonyos körülménye között a diktatúra jobb berendezkedés legyen, mint a demokrácia. Ezek az önmagukban elhanyagolható változások úgy következtek be, hogy csökkent a bizonytalanok és a válaszmegtagadók aránya, azaz a társadalom karakteresebb állásponttal rendelkezett a demokrácia versus diktatúra vonatkozásában.

A demokrácia és a diktatúra megítélése statisztikai értelemben együttjár a politikai érdeklődés mértékével. Minél jobban érdeklődik a kérdezett a politika iránt, annál valószínűbb, hogy demokráciapárti lesz. Az alacsony politikai érdeklődés azonban nem a diktatúra nagyobb arányú elfogadását eredményezi, hanem a rendszerközömbösségét.

A Fidesz-szavazók számára a demokrácia az, ami 2010 után kialakult Magyarországon, hiszen nemcsak demokráciapártiságuk növekedett az elmúlt években, de elégedettségük is. Egy régi kifejezést parafrázálva a kormányzópárt hívei egyben a „létező” demokrácia hívei is. Az ellenzéki szavazók karakteres demokráciapártisága azt is jelenti, hogy a másik két lehetséges rendszerjellemezőt a társadalmi átlaghoz képest kevéssé választják.

Veszélyek és felelősök

A kérdőívben azt kértük a válaszadóktól, hogy válasszák ki, „*ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára?*” illetve: „*az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért?*”

Az adatok alapján 2021-re mintha az „általános veszélyérzet” valamelyes mérséklődött volna, vagy legalábbis a felsorolt itemek iránti fogékonyság csökkent. 2018-hoz képest a felelősök esetében 91-ről 81 százalékra csökkent azok aránya, akik valamilyen felelőst megneveztek; úgy, hogy bővült a lehetséges felelősök listája. Az újonnan bekerülő válaszlehetőséget, a „világjárványokat” 36 százalék választotta.

A veszélyek közül a bevándorlás és terrorizmus, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek és az állami szintű korrupció észlelése mutat folyamatos csökkenést 2017 óta. A demokrácia és jogállam leépítését kevesebben választották, mint 2018-ban, de többen, mint 2017-ben. A nemzeti szuverenitás elvesztésének veszélyét 2021-ben kevesebben érzékelték, mint 2017-ben, míg az oktatással és egészségüggyel kapcsolatos változás 2018-hoz képest hibahatáron belülnek tűnik.

A felelősök esetében a változások kisebbek. Az egyik jellemző változás, hogy a 2017-es értéknél magasabb arányban jelölték meg ezeket (ilyen a nemzetközi pénzügyi szereplőktől a Soros György/Soros Alapítvány által támogatott szervezetekig bezárólag az első négy felelős). A másik jellemző tendencia a kismértékű csökkenés vagy visszarendeződés a 2017-es érték köré: az ellenzék és Gyurcsány Ferenc, illetve a korábbi baloldali kormányok megítélése hasonló volt a 2018-ashoz, a bevándorlók megítélése veszített valamelyest a „népszerűségéből”, ahogy Orbán Viktort és kormányát vagy a politikai és gazdasági elitet is kevesebben jelölték meg most, mint korábban. A felelősök csoportjában Kína és Oroszország az új szereplő, ezeket a válaszadók 9, illetve 12 százaléka választotta. A világjárványok mint veszély, Oroszország és Kína mint felelős, egymással is összekapcsolódnak, ami az oltásokkal, illetve a koronavírus-járvány kialakulásával összefüggő összeesküvés-elméletek ismeretében természetesen nem meglepő.

Politikai részvétel a választásokon túl

Ahogy korábbi kutatásainkban is rámutattunk erre, a helyi vagy országos politikusokkal kialakított kapcsolatok jelentik a részvétel leginkább elterjedt formáit. A politikai pártok és mozgalmak nem túl népszerűek, mindössze néhány százaléknyan vesznek részt bennük. Ráadásul az összesített adatokból az a logikus tendencia is látszik, hogy nagy az átfedés azok között, akik kapcsolatba lépnek politikussal és tevékenykednek politikai mozgalmakban vagy pártokban, illetve részt vesznek ezek kampányaiban, hiszen a hagyományos részvétel összesített aránya 16 százalék. Érdeemes azért megjegyezni, hogy ez valamelyest növekedést jelent az elmúlt évekhez képest. Ugyan 2018-hoz képest csupán a hibahatáron mozog a változás, a 2010-es évek első feléhez képest a tendencia az egyértelmű emelkedés irányába mutat, még akkor is, ha a 2021-es, viszonylag kiugró érték talán a választások közelségének volt köszönhető.

Relatív mind a helyi, mind az online részvétel jelentős mértékű, ha összehasonlítjuk a többi részvételi típussal. Helyi események, megmozdulások szervezésében és lakossági fórumon 2018-ban összesen 14, 2021-ben 13 százaléknyan vettek részt, míg online 8, illetve 9 százaléknyan szóltak hozzá, osztottak meg, írtak politikai tartalmakat. A helyi és az online, a hagyományos és a helyi, illetve a közvetlen és a hagyományos részvétel hasonló mértékben alkotnak erősen összekapcsolódó párokat. Ez egyrészt arra utal – korábbi eredményeinkkel összhangban –, hogy sok esetben a helyi részvétel kötődhet politikai pártokhoz, de legalábbis a pártpolitikai és civil részvétel hálózatai mindenképp összeérhetnek.

A politikai szociológia az egyesületi részvételt tartja a politikai részvétel előszobájának. Minél többen vesznek részt különféle egyesületekben, annál többen sajátíthatják el azokat a készségeket, amelyek a közéleti-politikai részvétel más formáihoz is szükségesek. Az általunk 2018-ban mért arány 27 százalék volt, a 2021-es érték pedig már 31 százalék, ami jó hírnök számít az elmúlt évek tendenciáit vizsgálva. Ezt az adatot valamelyest árnyalja, hogy ennek jelentős része szabadidős szervezetekből ered, a közéleti-politikai szervezetekben való részvétel sokkal mérsékeltebb. Az egyesületi részvétel és a politikai aktivitás erős összefüggéseket mutat, akár összességében, akár egyes típusok szerint vizsgáljuk. Jól látszik, hogy azok, akik kötődnek valamilyen egyesülethez, politikailag is jóval aktívabbak.

Az egyesületi részvétel alapján a Momentum tűnik a leginkább beágyazott politikai pártnak, de fontos látni, hogy a fideszesek is aktívabbak a társadalmi átlagnál. A politikai integrációs folyamatok kormányzati irányítása során a Fidesz stabilan támaszkodhat ezekre a szervezetekre és az ezekben részt vevő állampolgárookra.

Politikai érdeklődés

A politikatudomány egyik legfontosabb alapállítása, hogy a politikai alrendszerhez fűződő bármilyen viszony kialakulása elválaszthatatlan egy minimális szintű politikai érdeklődés létrejöttétől (Prior 2019). Egyszerűen szólva: ahhoz, hogy egy állampolgár képes legyen és akarjon is beleszólni a politika működésébe, valamilyen mértékben érdeklődnie kell a téma iránt. Természetesen ebben az esetben nem normatív igényről beszélünk, hanem egy tényállításról. A politika része az emberek életének, még akkor is, ha erről nem mindenki kíván tudomást venni.

A politikai érdeklődés két fázisát különböztethetjük meg: kezdeti vagy másképpen helyzeti (szituációs) érdeklődést, valamint a fejlett (ún. diszpozíciós) érdeklődést (Prior 2019). A politikai érdeklődés két szintje azt is jelenti, hogy míg az előző felületes, alig-alig jár politikai tudással, addig az utóbbi belsővé tett, mélyen gyökerező és kapcsolódik a politikai ismeretek magasabb szintjéhez. Túlzás azonban ezeket affektív és kognitív tényezőkként felfogni, mert mindkettőhöz kapcsolódik érzelmi és értelmi viszonyulás is.

A politikai érdeklődést hagyományosan egy négy-² vagy ötfokú Likert-skálával mérik, ahol az egyes mindig azt jelenti, hogy egyáltalán nem érdeklődik valaki a politikai iránt, a négyes vagy az ötös pedig azt, hogy nagyon érdeklődik. Úgy véljük, hogy az érdeklődés négyes és ötös szintjén megszorítás nélkül nevezhetjük az érdeklődést diszpozíciós, fejlett politikai érdeklődésnek, míg a kettes és a hármas szint közelebb áll az első fázishoz, a kezdeti szinthez (ebben az esetben tehát az azonosítás nehezebb). Értelemszerűen az egyes érték a politikai közömbösséget vagy a politika elutasítását jelenti.

² Ebben az esetben a skálának nincs középértéke, míg ötfokú skálánál a hármas a középérték.

Véleményünk szerint a két fázis közötti jelentős, fontos politikai szituációk esetében történik mozgás, de persze az is lehetséges, hogy vannak olyan állampolgárok, akik például a választási kampányok során politikai közömbösökből helyzeti érdeklődőkké válhatnak.

A European Social Survey (ESS)³ indulásától, 2002 óta, azonos módszertannal két évente méri az európai társadalmak politikai érdeklődését.⁴ Magyarország a nemzetközi kutatási infrastruktúra egyik olyan országa, amely minden hullámban részt vett a vizsgálatban, ezért hosszú távú, longitudinális adatok állnak rendelkezésre a magyar társadalom politikai érdeklődésének alakulásával kapcsolatban. Az 1. ábrán látható, hogy a politikai érdeklődés 2002 és 2018 között mindvégig a négyfokú skála közepe (kettes érték) alatt helyezkedett el, de nem azonos mértékben. Az ESS első öt hullámának időszakában, tehát 2002 és 2010 között, nagyjából hasonló átlagértékek rögzíthetők (2,3 átlagpont), amelyek a skála közepétől kisebb mértékben maradtak el. A magyar társadalom politikai érdeklődésében egy igen erőteljes törés mutatható ki a 6. hullám idején, azaz 2012 őszén. Az 1–4 fokú skála átlaga 2 pont alá zuhan, hogy utána csak kisebb, 2016-ig emelkedő, majd 2018-ban stagnáló politikai érdeklődési szint álljon be.

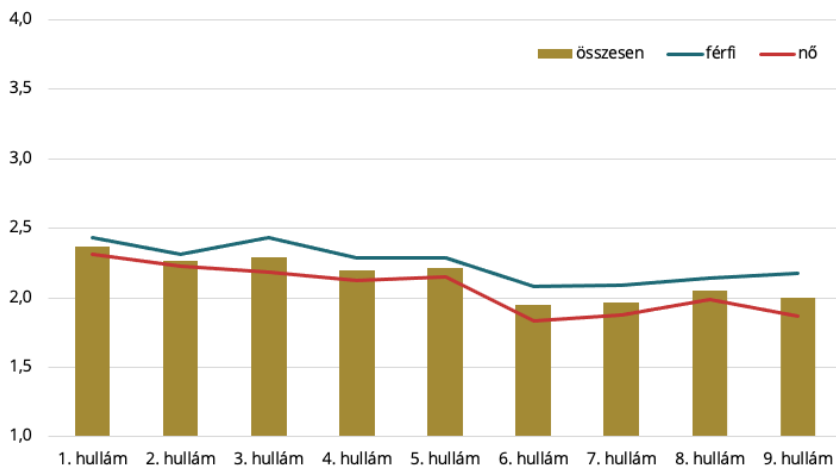
Az 1. ábra azt is jelzi, hogy a férfiak és a nők politikai érdeklődésében világosan nyomon követhető, „szemmel látható” nemi különbség (*gender gap*) rögzíthető. Egy közel 20 éves periódusban nem volt olyan adatfelvételi pont, amikor a nők érdeklődése ne lett volna alacsonyabb, és különösen így volt ez a már jelzett 6. hullám esetében. 2012 óta a férfiak politikai érdeklődése szinte egy (kissé talán emelkedő) egyenes, míg a nőké hullámról–hullámra ingadozott.

A koronavírus járvány miatt az ESS 10. hullám késik, így új adat nem áll rendelkezésünkre. Az alábbiakban saját adataink segítségével mutatjuk be a politikai érdeklődés alakulását a 2010-es évek második felében és a 2020-as évek elején.

3 <http://www.europeansocialsurvey.org/>. A 10. hullám eszmei adatfelvételi időpontja 2020, azonban a koronavírus járvány miatt az adatfelvételek elmaradtak. A 10. hullám első eredményei 2022. június folyamán várhatók (<http://www.europeansocialsurvey.org/about/singlenew.html?a=/about/news/essnews0126.html>).

4 Érdemes megjegyezni, hogy a két évenkénti vizsgálati periódus inkább csak eszmei jellegű. Az egyes országok eltérhetnek a szigorú két éves rendtől. Róbert, Oross és Szabó (2017:128) összegyűjtötték összevetve az egyes hullámok tényleges részvételi időpontját az aktuális politikai eseményekkel, bemutatva az adatfelvételi időpontokhoz kötődő esetleges politikai torzító hatásokat. Róberték megállapították, hogy a 2002-es, a 2006-os, a 2010-es és a 2014-es hullámok elvileg valamilyen választási akushoz kötődnek.

1. ábra
A politikai érdeklődés alakulása az ESS hullámaiban (2002–2018)
(1–4 skála átlagai, ANOVA*)

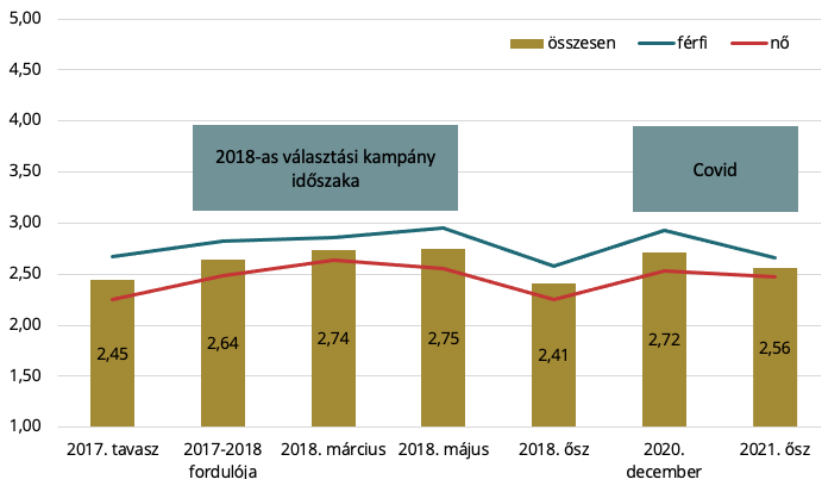

*A férfiak és a nők politikai érdeklődése közötti különbség egy kivételével minden hullámra szignifikáns, $p \leq 0,05$ szinten. A 2. hullám idején (2004) a két nem politikai érdeklődése statisztikailag megegyezik egymással.

Forrás: ESS 2002–2018, 1–9. hullám. Saját számítás.

A 2. ábra világosan jelzi, hogy a 2017 tavasza és 2021 ősze közötti 5 évben élenkebb politikai érdeklődés jellemezte a magyar társadalmat. Bár az 1–5 fokú skála közepét, a hármas értéket sosem érte el az index átlagértéke, láthatóan kisebb-nagyobb elmozdulások jellemezték az időszakot. Kitűnik, hogy a választási kampány határozottan emelte a politikai érdeklődést, hogy aztán ugyanazon év őszére visszaessen egy normál, azaz jóval alacsonyabb szintre. Különösen érdekes azonban 2020 decembere, amely a 2018-as választással azonos politikai érdeklődést hozott. Ezt a kiugrást mással, mint a koronavírus-járvány közvetett hatásával nehezen tudjuk magyarázni. Ahogy erre Szabó és Oross (2021) ifjúsági adatokon végzett elemzésükön keresztül rámutattak, 2020 őszén, telén a pandémiás lezárások miatt egyszerűen többet érintkeztek a társadalom tagjai közéleti/politikai kérdésekkel. Miután otthon, a családban tartózkodtak, a fontos, mindennapi életükkel kapcsolatos híreket napi szinten kapták és egyben várták is a médiából, olyan társadalmi rétegek is találkoztak a közéleti ügyekkel, másképpen a politikával, amelyek korábban soha. Ezt az állítást támasztja alá a 3. ábra adatsora is. Ebből ugyanis kitűnik, hogy nem a kifejezetten ma-

2. ábra
A politikai érdeklődés alakulása a TK különböző nagymintás kutatásaiban
(2017–2021) (1–5 skála átlagai, ANOVA*)

*A férfiak és a nők politikai érdeklődése közötti különbség minden mérés esetében szignifikáns, $p < 0,05$ szinten.

Forrás:

2017: MTA TK SZI, N=2000. Saját számítás.

2017–2018 fordulója: NKFIH-119603, N=2000. Saját számítás.

2018. március – preelections survey: NKFIH-119603, N=1500. Saját számítás.

2018. május – postelection survey: NKFIH-119603, N=1100. Saját számítás.

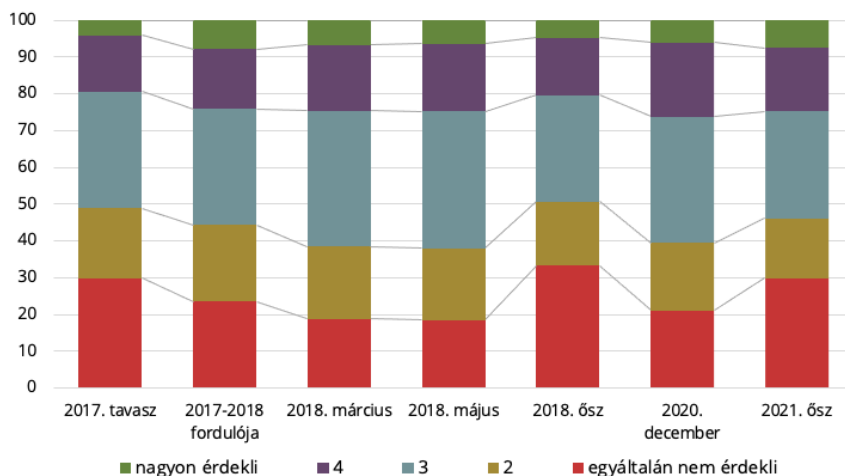
2018. ősz: MTA TK SZI, N=2700. Saját számítás.

2020. december: NKFIH-119603, TK-01014677, N=2000. Saját számítás.

2021. ősz: TK SZI, KEP, N=5000. Saját számítás.

gas érdeklődési szinttel rendelkezők aránya növekedett a politikai érdeklődés szempontjából kitűnő időszakokban, hanem a politikailag teljesen érdektelenek, közömbösök aránya csökkent le. Ez pedig azt jelenti, hogy a politikai érdeklődés ingadozásában Magyarországon a szituációs érdeklődés változása játssza alapvetően a főszerepet. Amikor a politikai körülmény nem különösebben éles, a politikailag közömbösök aránya visszakúszott a 30 százalék körüli szintre, míg például a kampányok időszakában vagy éppen a Covid második hullámában a teljesen érdektelenek aránya 20 százalék alá esett. 8 millió állampolgárral számolva ez a 10 százalékpontos mozgás 7–800 ezer választópolgár bevonódását majd kivonulását jelenti a politikai alrendszer peremszintjéről.

3. ábra
A politikai érdeklődés alakulása a TK különböző nagymintás kutatásaiban (2017–2021) (százalék)

Forrás:

2017: MTA TK SZI, N=2000. Saját számítás.

2017–2018 fordulója: NKFIH-119603, N=2000. Saját számítás.

2018. március – preelections survey: NKFIH-119603, N=1500. Saját számítás.

2018. május – postelection survey: NKFIH-119603, N=1100. Saját számítás.

2018. ősz: MTA TK SZI, N=2700. Saját számítás.

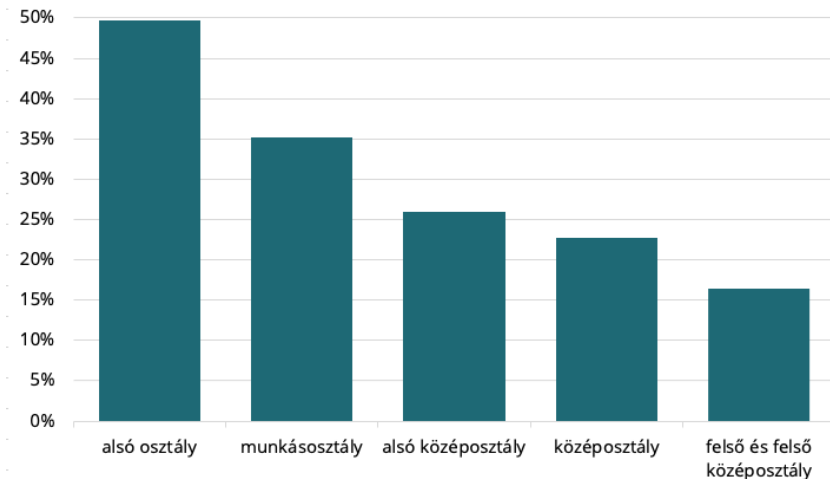
2020. december: NKFIH-119603, TK-01014677, N=2000. Saját számítás.

2021. ősz: TK SZI, KEP, N=5000. Saját számítás.

A TK Szociológiai Intézet által felvett 5000 fős kutatás adatai különösen alkalmasak arra, hogy megvizsgáljuk, mely társadalmi rétegek a politikailag kifejezetten közömbösök (1-es értéket választók). Az átlagnál magasabb a politikailag teljesen érdektelenek aránya a 30 éven aluliak (40%), a szubjektív anyagi körülményeiket nagyon nehézre (54%) vagy nehézre értékelők (35%) körében. Ide tartoznak a községben lakók (38%), a legfeljebb 8 osztályt végzettek (41%), illetve kisebb részben a szakmunkásvégzettségűek (31%). Tehát egy fiatal, kistelepülési, alacsony képzettségű és státusú társadalmi rétegről beszélhetünk. Ezt tükrözi a társadalmi osztálybesorolás szerinti megoszlás. Míg a felső és felsőközép társadalmi rétegben 20 százalék alatti a politikailag teljesen közömbösök aránya, az önmagukat alsó társadalmi rétegbe sorolók fele ide tartozik (4. ábra).

4. ábra

A politikai érdeklődés társadalmi osztályok szerint (2021)
(az 1-es értéket adók megoszlása társadalmi osztálybesorolás* szerint, százalék)

**A besorolás önbevallás alapján történt.*

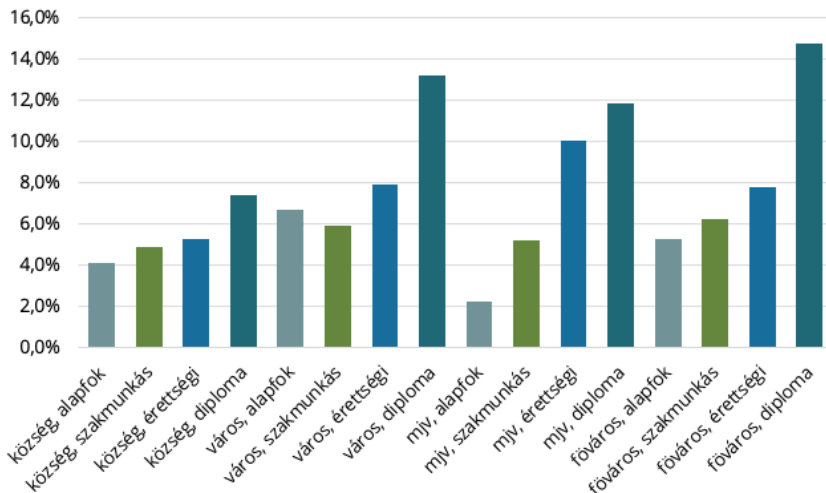
Forrás: 2021. ősz: TK SZI, KEP. N=5000. Saját számítás.

A nagymintás kutatások egyik fontos társadalomtudományi hozzáadott értéke, hogy viszonylag kis létszámú rétegek elemzésére is alkalmas. Ahogy a 3. ábrából kitűnik, a politikailag erősen érdeklődők, azaz a diszpozíciós érdeklődők átlagosan 6–8 százaléknyan vannak egy-egy felvétel esetében. Két, nagyjából egy időben felvett adatfájl5 összekapcsolásával egy 7000 fős, a társadalomtudományokban szokatlanul nagy adatbázist hoztunk létre, hogy a politikailag nagymértékben érdeklődők karakterjegyeit körül tudjuk írni.

Ahogy a politikai közömbösség/érdektelenség is státusz- és kulturálistíke-függő, úgy a nagyon érdeklődők is sajátos, jól körülhatárolható társadalmi jellemzőkkel bírnak. Mindenekelőtt a férfiak körében magasabb a politikailag kifejezetten érdeklődők aránya, igaz nem lényeges a két nem közötti szakadék (6 versus 8%).

5 SZI Mobilitás Kutatási Centrum 5000 fős adatfelvétel (2021. október–november) és NKFIH-119603 Benchmark survey 2000 fős adatfelvétel (2021. november–december).

5. ábra
A politikai érdeklődés iskolai végzettség és településtípus szerint (2021)
(az ötös értéket adók megoszlása állandó lakhely és befejezett iskolai végzettség szerint, százalék)

*mjv = megyei jogú város, megyeszékhely.

Forrás: 2021: TK SZI, KEP és NKFIH 119603 Benchmark. N=7000

A nem mellett fontos megemlíteni az életkort, de mindenekelőtt a befejezett iskolai végzettséget. Míg a legfeljebb 8 osztályt végzettek 5, addig az érettségizettek 8, a diplomások 13 százaléka tartozik a nagyon érdeklődik körébe. Vagyis az iskolai végzettség emelkedésével 1,5–2,5-szeresére növekszik a bensővé tett (diszpozíciós) érdeklődés. Fontos azonban megjegyezni, hogy még a diplomások között is többen vannak az egyáltalán nem érdeklődők, mint az érdeklődők. Tehát a politikai témák iránti fogékonyság valójában csak a társadalom egy nagyon szűk, elsősorban nagyvárosi környezetben élő felső társadalmi státusú állampolgárok sajátja (5. ábra).

Ideológiai orientációk

A magyar társadalom ideológiai orientációja

A magyar társadalom ideológiai orientációját nonverbális skálák segítségével mértük 2021 őszén is. Egyrészt a hagyományos baloldali–jobboldali hőmérőn való elhelyezkedés révén, másrészt vizsgáltuk a jövőhöz való viszonyt, valamint a kockázatkerülés versus kockázatvállalás megítélését is. Minden esetben 1 és 7 közötti skálán kellett a kérdezettnek elhelyeznie önmagát.

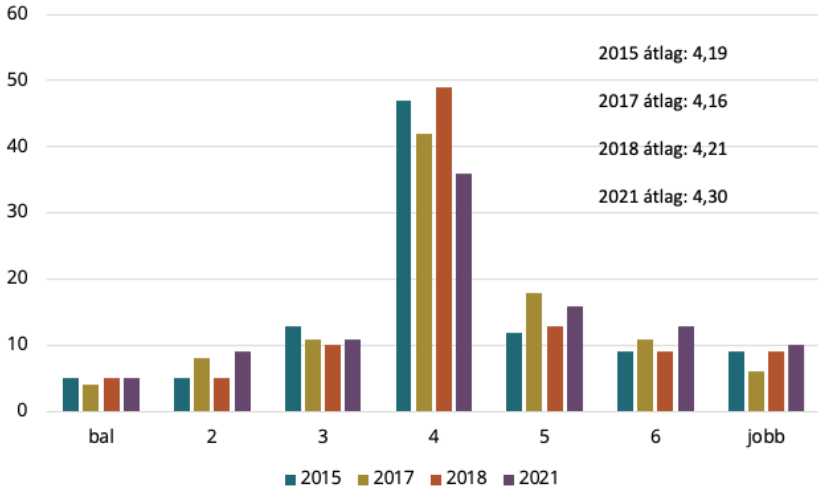
A fejezet végén egy negyedik, szintén hagyományos ideológiai orientáció eredményeit is bemutatjuk: korábbi kutatásainktól eltérően ugyanis – bevonva más adatbázisokat is – lehetőség nyílt a liberális–konzervatív ideológiai orientáció mérésére is.

A korábbi kutatások plasztikusan jelezték, hogy a magyar társadalom alapvetően jobboldali beállítódású, és mentalitását egyfajta Janus-arcúság jellemzi: inkább várakozással tekint a jövő irányába, ugyanakkor a kockázatkerülés dominánsabb, mint a vállalkozásra való hajlam. Mindez összekapcsolódik a politikai passzivitással, így ezt a beállítódást egyfajta putyautassággként írhatjuk le.

Bal–jobb orientáció

Az elmúlt 30 év ideológiai változásait tekintve, a kezdeti bizonytalan orientáció után, az 1990-es éveket a bal–balközép és a jobb pólus versenye, a 2000-es éveket az enyhe balra, míg a 2010-es éveket a jobbra tolódás jellemezte (Angelusz–Tardos 2005, Enyedi–Fábián–Tardos 2014, Szabó 2015, Gerő–Szabó 2015, Szabó–Gerő 2019). 2018-ban azt tapasztaltuk, hogy érdemben nem változott meg a magyar társadalom ideológiai karaktere: majdnem minden második választadó középre sorolta önmagát az ideológiai hőmérőn, azonban a jobbolda-

6. ábra
A bal-jobb skálán elfoglalt pozíciók megoszlása
2015 tavaszán, 2017 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén
(választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)

Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. N=2687. Saját számítás.

2017: MTA TK SZI, 2017. N=2000. Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

lon mindig többen voltak, mint a baloldalon. Az adatok azt is jelezték, hogy a 2018-as, harmadik kétharmadot eredményező választásokat követően tovább csökkent a baloldali póluson elhelyezkedők aránya, aminek a következménye egyértelművé vált. 2018 őszén a magyar társadalom a jobboldaliság irányába mozdult, és ez véleményünk szerint nem volt független a 2018-as választásokat követő úgynevezett győzteshez húzás folyamatától. Érdekességként azonban az is kitűnt, hogy a jobboldali tömb mérete nagyságrendileg nem növekedett. A kérdezettek mintegy háromtizede helyezkedett el tartósan a jobboldalon.

A 2021 őszén készített 5000 fős adatfelvétel érdemi elmozdulást hozott a válaszokban. Minden korábbi nagymintás vizsgálatunk során az önmagukat centrumba helyezők jelentették a többséget (40 és 50 százalék között szóródva). A 2021-es kutatás azonban a centrumpozícióból való kilépést, és kisebb rész-

ben a baloldalra, de leginkább a jobboldalra való belépést hozta magával. A nagymintás vizsgálatok sorozatában ez az első, amikor egy ideológiai oldal nagysága meghaladja a középén lévőket: 2021-ben a jobboldalhoz (5–7-es érték) a kérdésre választ adók 39, míg a középhez 36 százaléka tartozott. A 6. ábra azt is mutatja, hogy nincs olyan jobboldali kategória, ahol ne növekedett volna a kérdezettek aránya, igaz a legkevésbé épp a jobboldali szélsőértéken, a 7-es kategóriában nőtt.

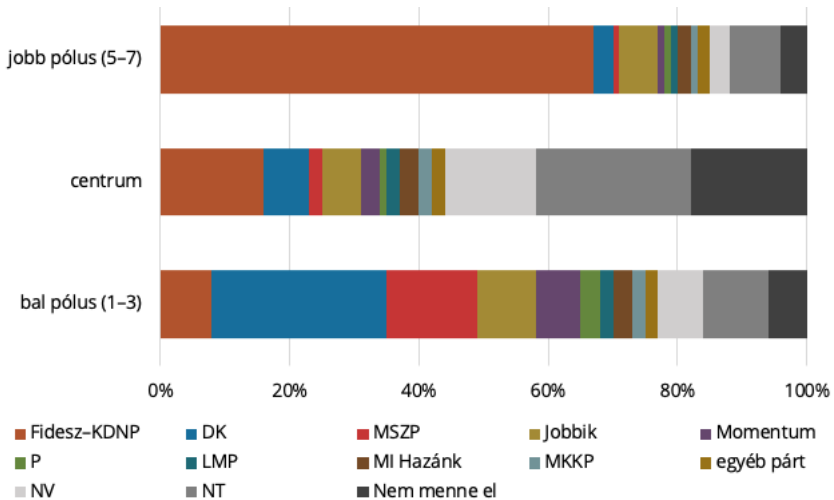
A változás összességében mégis figyelemre méltó. Bő félével a 2022-es választások előtt a válaszolók 39 százaléka jobboldali, 36 százaléka centrumpozícióban lévő volt, míg baloldalra (1–3) kevesebb, mint egynegyedük sorolta magát. Ezen az oldalon a 2-es kategória választottsága növekedett meg, míg az egyes (balszél) és a hármas gyakorlatilag nem változott.

Ahogy arra az előző alfejezetben utaltunk, a szakirodalom szerint a politikai érdeklődés összefüggésben áll a politikai tudással (Prior 2019). Minél jobban érdeklődik valaki, annál biztosabban tájékozódik a politikai alrendszer világában, annál több ismerettel rendelkezik a politikai folyamatok alakulásáról. Ezt a nagyon karakteres állítást bizonyíthatjuk – többek között – a bal–jobb skálán való elhelyezkedéssel is. 2021-ben a politikai érdektelenek/közömbösök mindössze 5 százaléka helyezi el magát az ideológiai hőmérő szélső értékein és közel egyötödük nem tudja vagy nem akarja megmondani, hogy hol helyezkedik el a skálán, addig a belső ösztönzéssel rendelkező, nagyon érdeklődőknél majdnem 50 százalék az ideológiai széleken elhelyezkedők és mindössze 1 százalék a nem érdemi választ adók aránya. A politikai érdeklődés tehát összekapcsolódik egy nagyon is karakteres ideológiai hovatartozással (egyharmad erősen jobboldali, egyhated pedig erősen baloldali).

Statisztikai értelemben is értelmezhető kapcsolat mutatható ki a pártválasztás és a bal–jobb ideológiai térben való elhelyezkedés között. A tengely jobb pólusán elhelyezkedők (5–7-es kategóriákat választók) pontosan kétharmada egy most esedékes parlamenti választáson a Fidesz–KDNP-re, további 6 százaléka a Jobbikra, két százaléka pedig egy új pártra, a Mi Hazánk Mozgalomra szavazna. A fennmaradó 16 százalék oszlik el a bizonytalanok, a pártválasztásukat titkolók és a többi párt között. Tehát a jobboldalon a Fidesz–KDNP-n kívül szinte alig-alig nyílik tér más politikai pártok számára. Az önmagukat jobbra besorolók körében a legkisebb a bizonytalanok és a választ megtagadók aránya (akik tehát nem tudják vagy nem akarják megmondani, hogy kire szavaznának), vagyis a következetes jobboldaliság és a konzekvens pártválasztás erősen összefügg egymással.

7. ábra

A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők pártpreferenciái, 2021 ősze (százalékos megoszlás)

Forrás: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

2015-höz, illetve 2018-hoz képest is a jobboldalon belül a Fidesz–KDNP folyamatosan teret nyert, még nagyobb szeletet vágott le a tortából, ugyanakkor a Jobbik fokozatosan, nagymintás kutatásról nagymintás kutatásra zsugorodott. Míg 2015-ben a jobboldal 52 százalékát foglalta el a Fidesz és 32 százalékát a Jobbik, 2018 őszen 61, illetve 11 százalék volt ez az arány. 2021 ősziére viszont 66 versus 6 százalék lett ez az arány, úgy, hogy megjelent a harmadik erő, a Mi Hazánk.

A 7. ábra plasztikusan jelzi az egyes ideológiai pólusok eltérő jellegét. Míg a jobboldalt lényegében egy párt dominálja, addig a centrumban és a baloldalon sok, relatíve kisebb méretű politikai párt helyezkedik el.

Az önmagukat centrumba sorolók, azaz a 4-es értéket választók (36%) között található a legnagyobb arányban azok, akik vagy nem tudtak, vagy nem akartak arra a kérdésre válaszolni, hogy egy most vasárnap esedékes választáson melyik pártra szavaznának, illetve azt állították, hogy semmiképp sem mennének el szavazni ezen a napon. A negyedük bizonytalan volt, további 18 százalékuk nem kívánt elmenni a választásra, 14 százalékuk pedig nem válaszolt a pártpreferencia kérdésre. Bár kétségtelenül ezek jelentős százalékok, 2018-hoz képest mégis

csökken az „ismeretlen preferenciájúak” aránya a centrumon belül. Ez úgy következhetett be, hogy centrumszavazók 16 százaléka egyébként a kormányzó pártszövetségre szavazna egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson, a DK-ra 7, a Jobbikra, 6 százalék szavazna. 2018 őszeről 2021 őszére tehát jelentősen zsugorodott annak a rétegnek a mérete, amelyet a pártok a választási kampány során megszólítani kívánnak.

A centrumtól balra elhelyezkedők (25%) politikai preferenciái több párt között oszlanak el, a baloldal erősen megosztott. 27 százalékuk szavazna a DK-ra, 14 százalékuk az MSZP-re, 9 százalékuk a Jobbikra, 7 százalékuk a Momentumra, és ami talán meglepő: 8 százalékuk a Fideszre.

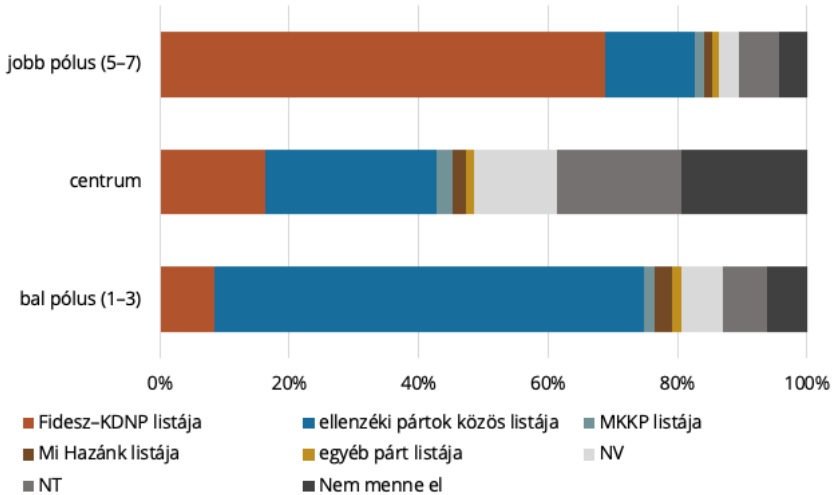
Az ideológiai skála baloldalán jelentős mozgások következtek be 3 év alatt. Ezen belül is a legérdekesebb, hogy míg 2018-ban az MSZP volt a pólus legtámogatottabb pártja, 2021-re a DK átvette a vezető szerepet. Egyébként 3 éve a két párt együttesen a baloldal 35 százalékát tette ki, 2021 őszen már a 41 százalékát.

Nagyon érdekes – és erre korábbi elemzéseinkben is felhívtuk a figyelmet –, hogy míg a jobboldalon klasszikusan nem jobboldalinak tartott párt alig-alig kap támogatást, addig a baloldal fragmentációja ezen a téren is tetten érhető. Míg 2018-ban 8 százalékuk a Fidesz–KDNP-re, további 5 százalékuk pedig a Jobbikra szavazott volna, addig három évvel később a Fidesz megőrizte támogatottságát, a Jobbik pedig épp a baloldalon rendelkezik a legnagyobb támogatottsággal. A Jobbik 2015 óta tartó néppártosodása és lassú behúzódása a centrumba oda vezetett, hogy 2021 őszen szavazóinak jelentős része baloldali kontúrokkal rendelkezett.

Milyen szociodemográfiai és szociokulturális dimenziók mentén jellemezhetők a bal–jobb póluson lévők, illetve az önmagukat centrumba helyezők?

2015-höz képest a lakóhely vonatkozásában komolyabb elmozdulások regisztrálhatók. Talán a legnagyobb változás, hogy nincs olyan települési kategória, ahol a baloldaliság, a centrumpozíció és a jobboldaliság versenyben lenne egymással, azaz nagyjából kiegyenlített lenne a három kategória megoszlása. 2015-ben Budapesten, a centrumban a kérdésre választ adók háromtizede, a baloldalon egyharmada, a jobboldalon kevesebb mint négytizede helyezkedett el. 2018 őszére nem a karakteres jobboldaliság aránya emelkedett érdemben, hanem a

8. ábra
A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők listapreferenciái,
2021 ősze (százalékos megoszlás)

Forrás: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

baloldaliság szorult vissza a centrumpozíció javára.²

2020 decemberében új politikai helyzet alakult ki Magyarországon, amikor a Fidesz-KDNP ellenzéke úgy döntött, hogy a 2022-es választáson együttesen, összefogva méretteti meg magát. Előbb abban egyeztek meg, hogy az egyéni képviselőjelöltjeiket előválasztás útján választják ki, majd – egy választási törvény módosítása folytán kialakult szituációra válaszolva – abban is megállapodtak, hogy közös listán indulnak az országgyűlési választáson. Erre a változásra jelen kutatásunkban is reagáltunk, tehát nemcsak a pártok külön-külön mért támogatottságát vizsgáltuk, hanem az úgynevezett listapreferenciákat is, tehát azt,

² A centrum kifejezés politikatudományi értelmezése meghaladja a jelenlegi elemzés kereteit. Szempontként mindenestre felvethető, hogy a centrum nem egyenlő-e Magyarországon a bizonytalansággal, a politikai erőterben való kevésbé magabiztos tájékozódással. Vagy esetleg arról lehet szó, hogy a bal-jobb orientáció ma már nem feleltethető meg a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjára, túlhaladta azt? Ezekre a kérdésekre más jellegű, részletes politikatudományi elemzéseknek kell választ adniuk.

hogyan a választáson melyik párt, pártszövetség listáját támogatná a kérdezett. Az adatfelvétel időszakában (2021. október–november) az ellenzéki pártok közös elnevezését nem lehetett pontosan tudni, ezért „ellenzéki pártok (DK, Jobbik, LMP, Momentum, MSZP, P) közös listája” néven hivatkoztunk rá. Vélelmeztük, hogy a Magyar Kétfarkú Kutypárt és a Mi Hazánk Mozgalom is állít listát.

A 8. ábrán látható, hogy 2021 őszén világosan elkülönülő politikai oldalak álltak egymással szemben. A baloldalon az ellenzék támogatottsága kétharmados, a jobboldalon a Fidesz 69 százalékos. A baloldaliak 8 százaléka szavaz „ki” az oldalból, azaz kormánypárti, míg a jobboldalon 14 százalék a nem a Fideszre szavazók aránya. A centrum erősen megosztott, a Fidesz-listát támogatók aránya 16, az ellenzékét támogatóké 26 százalék, viszont a válaszadók mintegy harmada vagy nem tudta, vagy nem akarta megmondani a kérdés pillanatában, hogy melyik listára adná a voksát. Ezen adatok tükrében 2021 őszén az ellenzéki listának nagyobb tartalékai látszottak, mint a Fidesznek.

Polarizációs index a magyar társadalomban

Az egyes ideológiai orientációk ismertetésekor többször utaltunk a polarizáció problémájára. Magyarországon Angelusz Róbert és Tardos Róbert kezdték el a választók polarizálódásának tendenciáját tudományos eszközökkel vizsgálni. Létrehozta egy úgynevezett polarizációs indexet, amely a választók szélső értékeken való elhelyezkedését hasonlítja össze a centrum (középső) érték arányával. A polarizációs index értéke akkor alacsony, ha sokan vannak középen és kevesen a széleken, vagyis a társadalom erősen, dominánsan középre húz. Angeluszek azt tapasztalták, hogy 1994-ben a bal–jobb polarizációs index még 0,31 pont volt, azaz nagyon sokan, a társadalom közel fele önmagát középre pozícionálta, a két szélső póluson (egy 0-tól 10-ig terjedő skálán 0–2 és 9–10) nagyon kevesen voltak (Angelusz–Tardos 2005:73.). Szűk 10 évvel később, 2003-ban háromszorosára nőtt a polarizációs index (0,93 pont), vagyis a magyar társadalom egyre jobban megosztottá vált a baloldali–jobboldali, illetve ehhez hasonlóan a liberális–konzervatív skálán.

2021-ben lehetőség nyílt az Angelusz–Tardos féle index kiszámítására.³ Az 1. táblázat azt mutatja, hogy a rendelkezésre álló adatbázisok alapján a Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER) kialakulása óta soha nem volt annyira pola-

3 Adatforrás: TK PTI NKFIH 119603 Benchmark survey. N=2000 fő.

Ideológiai orientációk

1. táblázat
Polarizációs index
A bal–jobb skálán elfoglalt pozíciók megoszlása
2010-ben, 2012-ben, 2014-ben, 2015 tavaszán és 2021 őszén
(választói önbesorolás 0–10-ig terjedő skálán)

Bal–jobb, 11 fokú skála	önbesorolás 2010	önbesorolás 2012	önbesorolás 2014	önbesorolás 2015	önbesorolás 2021
bal pólus (0–2)	8	8	12	11	15
3–4	9	14	14	13	13
centrum (5)	36	41	25	38	26
6–7	18	20	21	21	17
jobb pólus (8–10)	25	17	28	17	29
összesen	100	100	100	100	100
pólusok együtt	33	25	40	29	44
hiányzó ön- besorolás	13	17	9	28	11
polarizációs index (pólus/ centrum)	0,92	0,61	1,6	0,76	1,69

**Ha 1, az azt jelenti, hogy pontosan annyian helyezkednek el a centrumban, mint a pólusokon. Ha 1 alatti, akkor a társadalom a centrum irányába orientálódik. Ha 1 feletti, akkor többen helyezkednek el a skálák pólusain, mint a centrumban, azaz a társadalom polarizáltabb.*

Megjegyzés: A táblázat első oszlopa Angelusz Róbert és Tardos Róbert 2005-ben készített hasonló táblázata alapján készült.

Az adatok forrása:

2010: European Social Survey 5. hullám 2010. N=1561 fő.

Adatfelvétel: Gallup Magyarország. Adatfelvétel ideje: 2010. október–november.

2012: European Social Survey 6. hullám 2012. N=2014 fő.

Adatfelvétel: TÁRKI. Adatfelvétel ideje: 2012. december – 2013. január.

2014: TÁRKI omnibusz vizsgálat (OTKA-kutatás). N=1007 fő.

Adatfelvétel ideje: 2014. március. Saját számítás.

2015: MTA TK SZI–TÁRKI, 2015. Saját számítás.

2021: TK PTI NKFIH 119603 Benchmark.

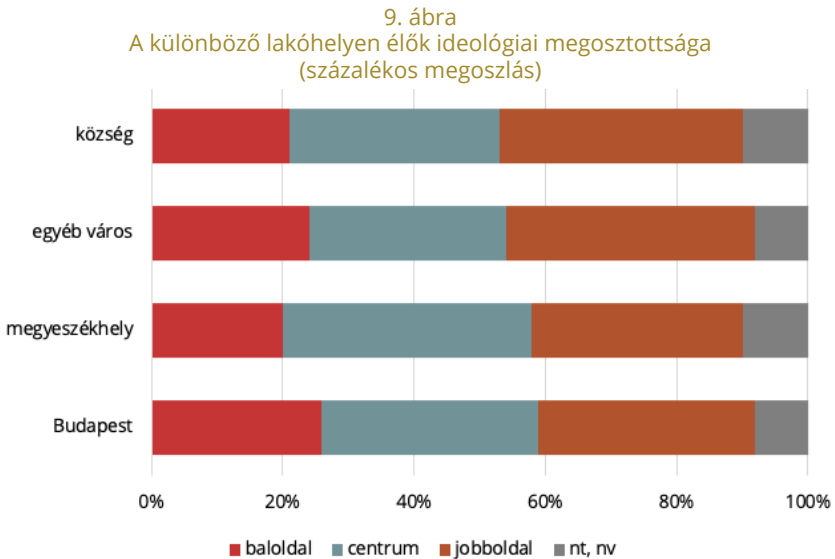
Adatfelvétel ideje: 2021. november–december. Saját számítás.

rizált a magyar társadalom, mint 2021 őszén. 2014-ben, a második kétharmados győzelem időszakában volt hasonlóan magas a polarizáció, de a 2021-es adatok még ezt is meghaladják. Ennek oka – ahogy erre fentebb is többször utaltunk –, hogy a centrumból kifelé, a pólusok felé húzódtak a választópolgárok, ami együtt járt egyrészt az ismeretlen besorolások jelentős csökkenésével. A magyar társadalom tehát fél évvel a 2022-es választásokat megelőzően – némi túlzással – két részre szakítottá, ideológiailag a lehető leginkább felosztottá vált.

Az ideológiai tömbök szociológiai jellegzetességei

Az alábbiakban, néhány szociodemográfiai jellemző mentén bemutatjuk az ideológiai tömbök legfontosabb jellegzetességeit.

A politikai érdeklődésről szóló alfejezetben jeleztük, hogy a nők politikai érdeklődése következetesen és statisztikailag szignifikáns módon alacsonyabb, mint a férfiaké. Érdekes módon azonban az ideológiai önbesorolást tekintve ilyen eltérésekről nem beszélhetünk. A nők és a férfiak megoszlása nagyjából hasonló a bal–jobb ideológiai tengelyen.

Forrás: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

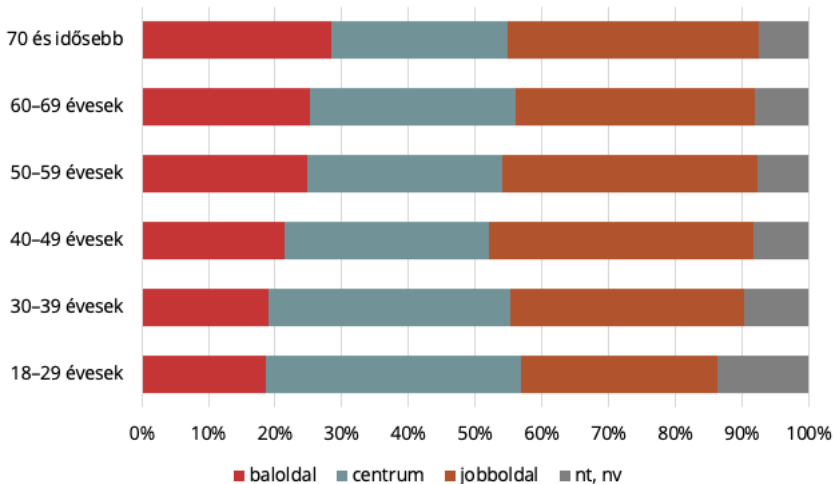
Ideológiai orientációk

Nincs ez így az állandó lakhely településtípusát tekintve. Az önmagukat jobbra sorolók aránya a községekben és a kisvárosokban élők körében a legmagasabb, a megyeszékhelyeken lakóknál pedig a legalacsonyabb. A baloldal Budapesten a legerősebb, ugyanakkor a 9. ábra szemlélteti, hogy még a fővárosban is nagyobb a jobboldal mérete, mint a baloldalé. A különbség értelemszerűen nem olyan nagy, mint a községek esetében, ahol 16 százalékpont – lényegében áthidalhatatlan – a két ideológiai tömb közötti különbség.

A centrumban elhelyezkedők életkori szempontból jellegzetes képet mutatnak. Az önmagukat középre sorolók aránya felülreprezentált a fiatalok, valamint a 30–39 évesek körében (10. ábra), az életkor növekedésével viszont egyre csökken az arányuk. A jobbpólus tagjai életkori szempontból jobban leképezik a minta megoszlását, mint akár a balpólushoz, akár a centrumba tartozók, de valamelyest nagyobb arányban található a 40–49 és 50–59 évesek körében.

A baloldalon elhelyezkedők, azaz az ideológiai tengelyen négyes értéknél kisebb választók a legidősebbek, valamint kisebb részt az 50–59 és 60–69 évesek körében haladja meg a mintában képviselt súlyukat.

10. ábra
Az életkori kategóriák megoszlása ideológiai pólusok szerint
(százalékos megoszlás)

Forrás: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

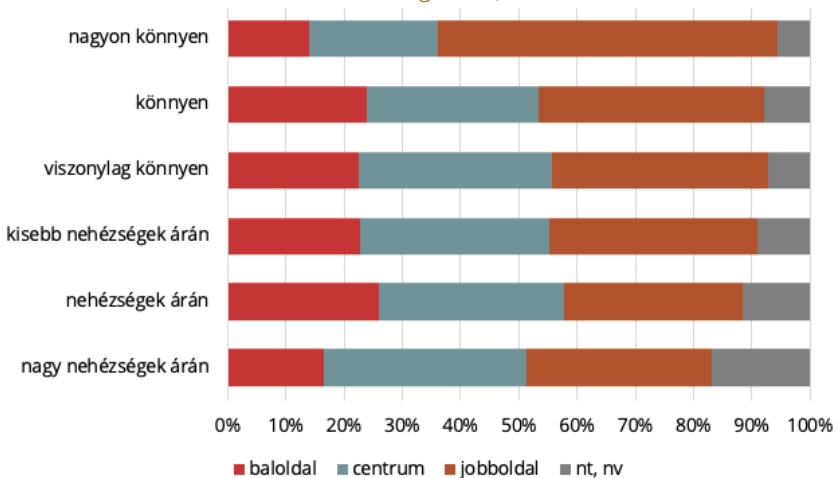
Ideológiai orientációk

A társadalmi osztálylétrán felfelé haladva növekszik az önmagukat különböző pólusokba sorolók aránya. A leginkább baloldali beállítódásúak a felsőközép és a felső osztály tagjai, ugyanakkor e két osztály a második legjobboldalibb réteg. Az eltérések egyébként leginkább abból fakadnak, hogy az önmagukat alsó osztályba sorolók 15 százaléka, a felsőközép és felső osztályok tagjainak viszont mindössze 5–6 százaléka nem tudta vagy nem akarta besorolni magát a bal–jobb ideológiai skálán. Ebben az esetben is érvényesül tehát a kulturális tőkéből eredő politikáról való tudás terén megnyilvánuló eltérés.

A bal- és a jobboldalon elhelyezkedő polgárok körülhatárolásának fontos dimenziója az anyagi helyzet szubjektív megítélése. A 11. ábrán az anyagi helyzet megítélése jellegzetes U-alakot vesz fel. Minél nehezebben, illetve minél könnyebben tudja háztartásának szokásos kiadásait valaki fedezni, annál kevésbé sorolja magát a baloldalra. Az ideológiai skála bal pólusa ugyanis épp a két szélső szubjektív anyagi helyzet-kategória esetében a legalacsonyabb. A szokásos kiadásait nagyon könnyen fedező közel hattizede jobboldalra sorolja magát, a „nagy nehézségek árán” kategóriát választók mintegy harmada jobboldali. Ebben az esetben is azt látjuk, hogy a szubjektív jövedelmi rangsor alapján elhelyezkedők nehezebben tudják az ideológiai skálákat értelmezni, épp körükben a legmagasabb (17%) a nem válaszol kategóriát jelzők aránya.

11. ábra.

Az anyagi helyzetüket különböző módon megítélők ideológiai karaktere (százalékos megoszlás)

Forrás: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

Liberalis–konzervatív beállítódás

A másik hagyományos értékskála a liberális–konzervatív, amelynek létjogosultságát folyamatosan bizonyították a választásszociológiai tanulmányok (Angelusz–Tardos 2005, Szabó 2015). A politikai közbeszédbe a liberális, egész pontosan annak valamiféle antitézise az illiberális kifejezés 2007-től fokozatosan vonult be, amikor az akkor ellenzéki vezető politikus, Orbán Viktor először beszélt egy új, '68-asokkal szemben önmagát meghatározó, azaz nem liberális politikusi nemzedék létrejöttéről, a liberalizmus okafogyottságáról. Az előző, 2018-as választási kampány legelején készített kutatáshoz képest az elmúlt években a liberális–konzervatív skálán is történtek kisebb-nagyobb elmozdulások. Fokozatosan csökkent az önmagukat középre pozicionálók aránya, ezzel párhuzamosan a bizonytalanok vagy álláspontjukat titkolók aránya lényegesen nem növekedett, sőt 2021 őszére még csökkent is. Az enyhe átrendeződés tehát az oldalak között ment végbe.

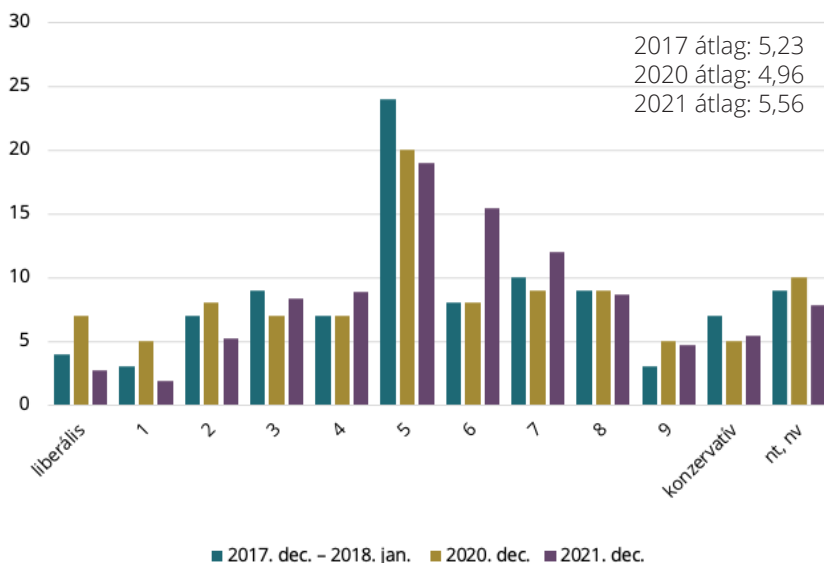
A centrumból a liberális és konzervatív irányba való mozgás úgy következett be, hogy lényegesen többen lettek az önmagukat valamilyen mértékben konzervatívnak tekintők, igaz az emelkedés a közephez igen közel található értékek (6 és 7) esetében következett be. Kétségtelen, hogy a liberális oldalon is hasonló tendenciák rögzíthetők, ugyanakkor ott a 3-as és a 4-es értékek csak enyhén, szinte elhanyagolható mértékben növekedtek 2017/2018 fordulójához képest. Mindezek következménye, hogy a 0–10 fokú skála átlaga 2021 őszén volt a legmagasabb (5,56 átlagponttal).

Tehát, összességében 2021 végén a bal–jobb és a liberális–konzervatív tengelyen is megfigyelhető a jobboldal, illetve a konzervatív irányba történő elmozdulás. A két ideológiai hőmérő közötti korreláció szignifikáns és pozitív irányú, tehát a baloldaliság inkább a liberális attitűddel, míg a jobboldaliság inkább konzervativizmussal jár együtt Magyarországon ($r=0,367^{**}$).

A liberális beállítódás leginkább az életkorral, az iskolázottsággal és a státuszpozíciókkal áll kapcsolatban. A 40 éven aluliak körében érzékelhetően magasabb a liberálisok aránya, mint az idősebbeknél. 50 év felett az érdemi választ adók több mint fele konzervatív, a liberálisok pedig 30 százalék alá csökkennek. A konzervatív ideológia a 70 éven felüliek körében a legmagasabb, 60 százalék.

A másik jellegzetes együttjárás, amit érdemes jelezni, a liberális–konzervatív skálán való beállítódás, valamint az iskolai végzettség között mutatható ki. Minél

12. ábra
A liberális–konzervatív skálán elfoglalt pozíciók megoszlása
2017/2018 fordulóján, 2020 decemberében és 2021 őszén
(választói önbesorolás 0–10-ig terjedő skálán)

Adatok forrása:

2017/2018: NKFIH-119603. N=2000.

2020: TK-01014677 és NKFIH-119603. N=2000.

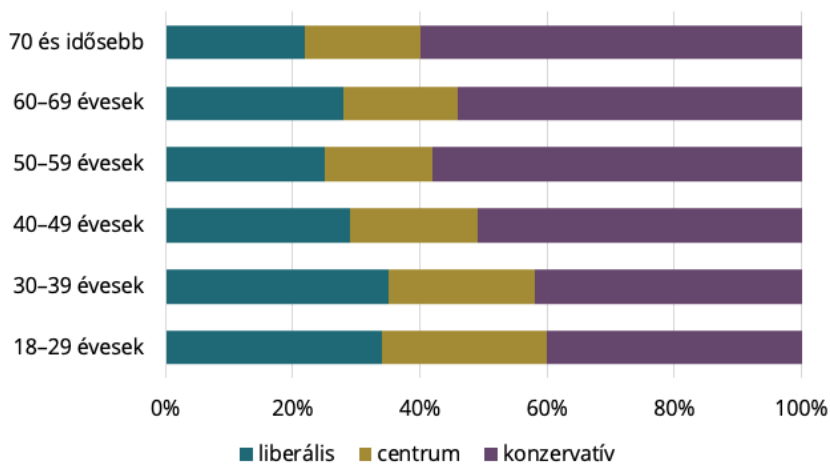
2021: TK PTI NKFIH 119603 Benchmark. N=2000.

alacsonyabb iskolai végzettségű csoportot nézünk, annál magasabb a konzervatív attitűdöt vallók aránya, és fordítva. A magasabb iskolázottsághoz liberálisabb értékrend párosul. Egyedül a diplomások azok, akiknél a liberálisok és a konzervatívok aránya megegyezik, minden más esetben lényegesen többen vannak a konzervatív értékeket vallók. Olyannyira, hogy a legfeljebb 8 osztályt végzeteknél a különbség nagyságrendi: 30 százalékpont.

Ideológiai orientációk

13. ábra

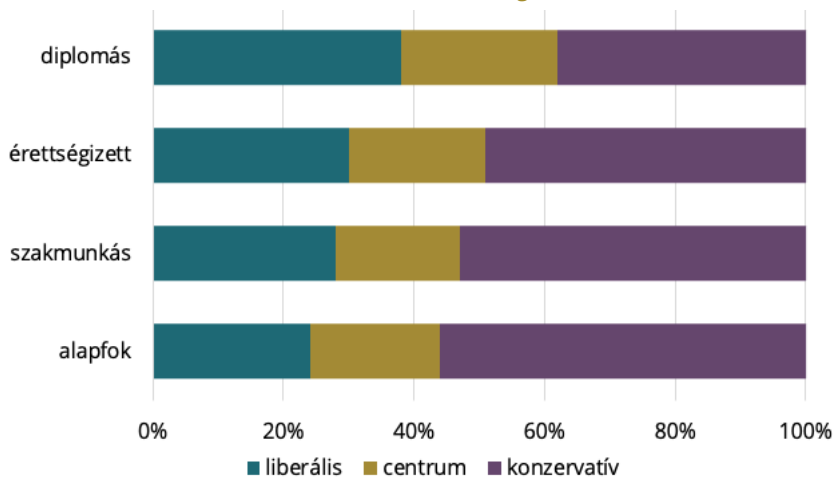
A különböző életkori csoportok megoszlása a liberális–konzervatív skálán, 2021. december (százalékos megoszlás)

2021: TK PTI NKFIH 119603 Benchmark. N=2000.

14. ábra

A különböző életkori csoportok megoszlása a liberális–konzervatív skálán, 2021. december (százalékos megoszlás)

2021: TK PTI NKFIH 119603 Benchmark. N=2000

Jövőorientáció és vállalkozókedv

A fentiekkel szemben az értékvilág kevésbé ideológiavezérelt dimenziója a jövőbe vetett bizalom és a jövőtől való félelem, valamint a kockázatkerülés és a vállalkozókedv megítélése. A 15. és 16. ábrán az látszik, hogy teljesen más a két tengelyen való elhelyezkedés mintázata. Míg a „bízom a jövőben – félek a jövőtől” tengely inkább balra, azaz a jövőben való bizakodás felé dől, addig a kockázatkerülő – vállalkozókedvű tengely középre tart egy hajszállal talán a kockázatkerülő irányba (erre utal egyébként a két skála átlaga: 4,55, illetve 3,80 átlagpont). A két skála közötti korreláció alacsony: $r=0,088^{**}$. A 15. és a 16. ábra alapján megállapítható, hogy a magyar felnőtt népesség mentalitása tehát igen Janus-arcú: inkább várakozással tekint a jövő irányába, ugyanakkor a kockázatkerülés valamivel dominánsabb, mint a vállalkozásra való hajlam.

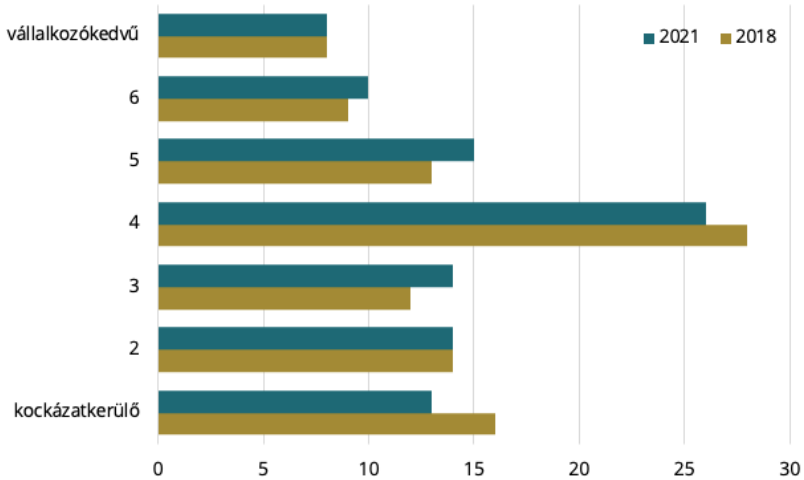
2018-hoz képest mindkét skálán történtek kisebb változások: csökkent a jövőbe vetett bizalom és ezzel párhuzamosan némileg emelkedett a jövőtől való tartózkodás. Érdemes emlékeztetni az olvasót, hogy az adatfelvétel a koronavírus-járvány negyedik hullámának idején készült, amikor a lezárások nem voltak már olyan erőteljesek, mert elkezdődött a tömeges oltás, de a maszkviselés például még kötelező védekezési eszköznek számított. Mindemellett az eredmények értelmezéséhez hozzátartozik, hogy a 2018-as adatfelvétel a Fidesz–KDNP számára harmadik kétharmados győzelmet hozó választást követő ősszel történt. A korábbi politikai szociológiai empirikus tapasztalatok azt mutatják, hogy egy párt nagyrányú győzelmét követően a társadalmi bizalom és a jövőbe vetett hit megnövekszik. Javul a közhangulat, és erőteljes várakozás övezi az új kormányzat intézkedéseit (Medve-Bálint–Boda 2014). Ezt a folyamatot győzteshez húzásnak hívják, vagyis egyfajta megelőlegezett társadalmi bizalomnak (mindenki a győztes erő fényében szeretne sütkérezni).

A 15. ábrából az is kiolvasható, hogy egy hajszállal mintha emelkedett volna a társadalom vállalkozókedve, helyesebben szólva a szélsőséges kockázatkerülés kisebb lett 2021-ben, mint 2018-ban volt. Ez a közhangulat némi javulását is jelezheti, már csak azért is, mert a folyamat 2017 tavasza óta zajlik. Ekkor a kockázatkerülő szélső értékeket (1 és 2) 36 százaléknyan választották, 2018-ban 30, majd 3 évvel később pedig 27 százalékos értéket regisztrált a kutatás.

Ideológiai orientációk

15. ábra

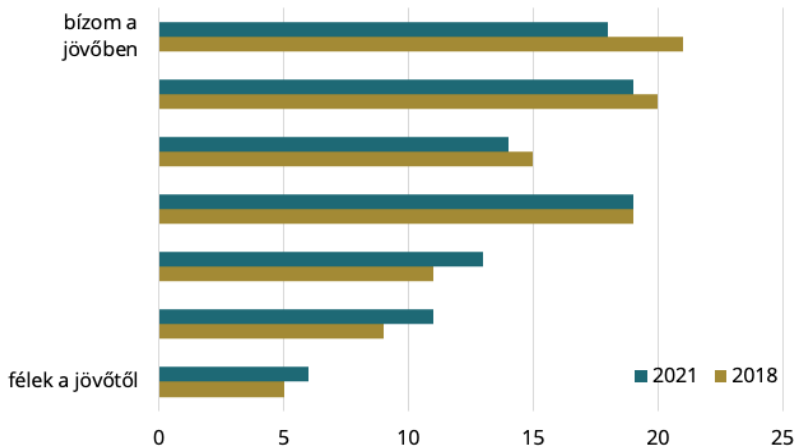
A vállalkozókedvű – kockázatkerülő skálákon elfoglalt pozíciók megoszlása, 2018 és 2021 őszi (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)

Adatok forrása: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.
2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás

16. ábra

A bízom a jövőben – félek a jövőtől skálákon elfoglalt pozíciók megoszlása 2018 és 2021 őszi (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)

Adatok forrása: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.
2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

A jövőorientáció és a vállalkozókedv szociodemográfiai dimenziói

A kockázatkerülés, de egyébként a jövőkép is elsősorban az életkorral függ össze: minél fiatalabb valaki, annál inkább bizakodva tekint a jövőbe, illetve a vállalkozókedve is magasabb (2. táblázat). És fordítva: minél idősebb a kérdezett, annál valószínűbb, hogy önmagát inkább kockázatkerülőnek tartja, illetve bizonytalannak ítéli meg a jövőt. A 18–29 évesek kockázatvállaló, illetve bizakodó attitűdje is lényegesen magasabb, mint más életkori kategóriáké. A jövőbe vetett bizalom csökkenése nagyjából 50 év körül kezdődik, és 70 év felett visszaáll az 1-től 7-ig terjedő skála közepére, azaz 4 pontra.

2. táblázat

A jövőorientáció- és a vállalkozókedv-skálák átlagértékei korcsoportonként (1–7 skála átlagai, ahol 1=bízok a jövőben)

Korcsoport	félek a jövőtől – bírom a jövőben	kockázatkerülő – vállalkozókedvű
18–29 éves	4,88	4,42
30–39 éves	4,78	4,09
40–49 éves	4,69	4,02
50–59 éves	4,44	3,71
60–69 éves	4,32	3,32
70+	4,00	2,96
minta	4,55	3,80

F-próba: 80,838 sig=0,000, Eta2=0,076;

F-próba: 25,913 sig=0,000, Eta2=0,026.

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

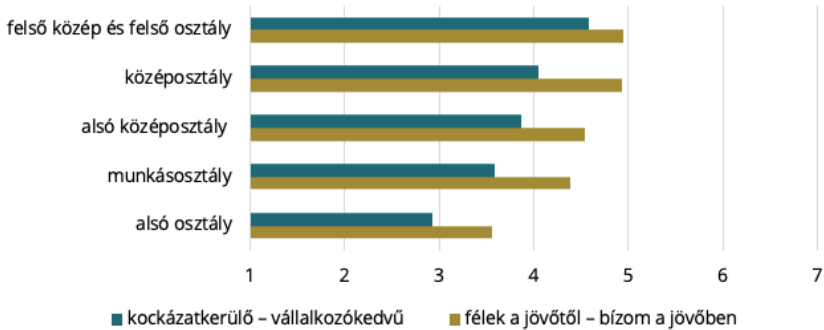
Az iskolai végzettség szintén szegmentálja a magyar társadalmat a jövőbe vetett bizalom és a kockázatvállalás szempontjából. Az iskolai végzettség emelkedésével ugyanis lineárisan növekszik a jövőbe vetett bizalom mértéke és nő a vállalkozókedv is. A legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők esetében a félek a jövőtől – bírom a jövőben skála átlaga 4,06 pont, a diplomásoknál viszont egy teljes átlagponttal magasabb: 4,99 pont. Érdeemes megjegyezni, hogy 2018-hoz képest a legfeljebb 8 osztályt végzettek és a diplomások esetében is csökkent a skála átlaga, a diplomásoknál nagyobb mértékben.

A fenti adatok alapján joggal várható, hogy a felső középosztályba és a felső osztályba tartozók messze a legbizakodóbbak lesznek a jövővel kapcsolatban és az is, hogy a vállalkozókedv körükben lesz a legmagasabb. Valóban, ez a réteg a leginkább vállalkozókedvű, ugyanakkor a jövőorientációja érdemben nem különbözik a középosztályétól.

Abban azonban semmi meglepő sincs, hogy az önmagukat alsó osztályba sorolók bíznak legkevésbé a jövőben és ők a legkevésbé vállalkozókedvűek. Az adatokból kitűnik, hogy az önmagukat középosztály valahol középen helyezkedik el mindkét közhangulati skálán. A vállalkozókedvük inkább az alsóközéposztályéhoz, míg a jövőorientációjuk – ahogy arra utaltunk – inkább a felső közép és felső osztályéhoz hasonlatos.

17. ábra

A jövőorientáció- és a vállalkozókedv-skálák átlagértékei szubjektív osztálybesorolás* alapján (1–7 skála átlagai, ahol 1=fél a jövőtől, illetve kockázatkerülő, =bízom a jövőben, illetve vállalkozókedvű)

*A besorolás önbevallás alapján történt.

F-próba: 54,349 sig=0,000, Eta2=0,043;

F-próba: 55,726 sig=0,000, Eta2=0,044.

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

A politikai preferenciák

Előzmények

A Társadalomtudományi Kutatóközpont különböző intézetei által készített nagymintás alapkutatások időről-időre mérik a pártok támogatottságát. Ezek a vizsgálatok azonban nem a hagyományos értelemben vett közvélemény-kutatások, nem tudnak reagálni a politikai helyzetből eredő pillanatnyi elmozdulásokra. Azt azonban világosan mutatni tudják, hogy a magyar társadalomban közép-, illetve hosszú távon milyen politikai attitűdök uralkodnak. Ezen kutatások tehát alapvetően a mélyebb megértést támogatják, a pártpreferenciák strukturális hátterét segítenek megérteni.

2021-re mindamellet sajátos politikai helyzet alakult ki. A hat ellenzéki párt (DK, Jobbik, LMP, Momentum, MSZP, Párbeszéd) megállapodtak, hogy a 2022-es országgyűlési választáson mind a 106 egyéni választókerületben egy jelöltet fognak indítani, majd aláírták azt az egyezményt, hogy nemcsak egyéniben koordinálnak, de a listákat is összehangolják. Az egyéni képviselőjelöltek kiválasztására pedig előválasztást szerveznek (eredetileg 2021 tavaszára, azonban a pandémiás intézkedések miatt erre csak 2021 kora őszén kerülhetett sor).

Elemzésünkben az egyes pártok támogatottságát, valamint a listapreferenciákat külön-külön is bemutatjuk, emellett azonban bevezettünk egy módszertani újítást is a különböző választói rétegek bemutatására.

A politikai közbeszédben állandó toposz a politikai pártpreferenciájukban „bizonytalan” választókról beszélni, egészen pontosan arról, hogy az ő mozgósításukkal lehet a választást megnyerni. Az állítás azonban választásszociológiai értelemben értelmetlen. A politikusok által „bizonytalanoknak” nevezett társadalmi réteg ugyanis legalább háromféle csoportból áll, amely kérdéskört a

KEP-projekt nagymintás vizsgálatában igyekeztünk körbejárni. A helyes gyűjtő megnevezés tehát nem a „bizonytalan”, hanem a „pártoktól távolságot tartók” vagy másképpen az „ismeretlen preferenciájúak”.

E réteg három különálló, világos kontúrokkal rendelkező csoportjai a ténylegesen bizonytalanok, a titkolózók és a passzívak. Bizonytalanoknak nevezzük azokat a választópolgárokat, akik egy most vasárnap esedékes parlamenti választás esetén nem tudják, hogy melyik párt listájára szavazzanak. A második csoport a titkolózóké, akik a pártpreferencia kérdésnél a „bár van preferenciám, de erre a kérdésre nem válaszolok” opciót választják, míg a passzívak határozottan kijelentik, hogy nem kívánnak részt venni a választáson.

Nyilvánvalóan nem mindegy, hogy valójában mennyien fognak elmenni a választásra, milyen lesz a választási aktivitás. Nem elég tehát a párt- és listapreferenciákat vizsgálni, hanem a kapott eredményeket a tényleges választási részvétel vonatkozásában ellenőrizni szükséges. Mindezen szempontokat figyelembe véve alkottuk meg az alábbi, korábban még nem használt kategóriákat, a választópolgárok preferenciájának leírására.

1. **Aktív pártválasztó, Fidesznek** nevezzük azokat a választópolgárokat, akik valószínűleg vagy biztosan részt vesznek a 2022-es választáson és a pártpreferencia-, valamint a listapreferencia-kérdésnél egyaránt a Fidesz-KDNP-t választják.
2. **Az aktív pártválasztó, ellenzékiek** azok a szavazók, az előbbiek pandantjai, vagyis mindenben megfelelnek ezeknek a szempontoknak, de következetesen az ellenzékot választják.
3. Nagyon sajátos csoport – és ennek azonosítása alapvetően a nagymintás kutatásokban lehetséges – **az aktív ingadozók, vagyis aktív ismeretlenből aktív pártválasztókká válók** –, akik valószínűleg vagy biztosan elmennek szavazni, ugyanakkor vagy a pártpreferencia-, vagy a listapreferencia-kérdésnél „nem tudja”, illetve „nem válaszol” opciót választanak, majd megváltoztatják a véleményüket és mégis mondanak vagy pártot, vagy listát. Az ő preferenciájuk tehát változik a lista- és a pártpreferencia-kérdés között, de abban következetesek, hogy minden valószínűség szerint ott lesznek a 2022. április 3-i választáson.
4. **Aktív bizonytalanoknak** nevezzük azokat a választópolgárokat, akik valószínűleg vagy biztosan részt vesznek az országgyűlési választáson, ugyanakkor a pártpreferencia- és a listapreferencia-kérdés esetében is következetesen a „nem tudja” opciót választják.

5. Az **aktív titkolózók** szintén valószínűleg vagy biztosan részt vesznek a 2022-es választáson, de nem válaszolnak sem a pártpreferencia-, sem a listapreferencia-kérdésre.

6. Végül a **passzívak** azok az állampolgárok, akiknek hiába van esetleg valamilyen párt- vagy listapreferenciája, a kutatás pillanatában azt állítják, hogy valószínűleg vagy biztosan nem fognak részt venni a választáson. Bár nem elképzelhetetlen, hogy egy kisebb részük mégis, az utolsó pillanatban úgy dönt, hogy elmegy április 3-án szavazni, az ő mobilizálásuk olyan erőfeszítéseket kíván, amelyet nem lehet előre kalkulálni.

Választási részvétel

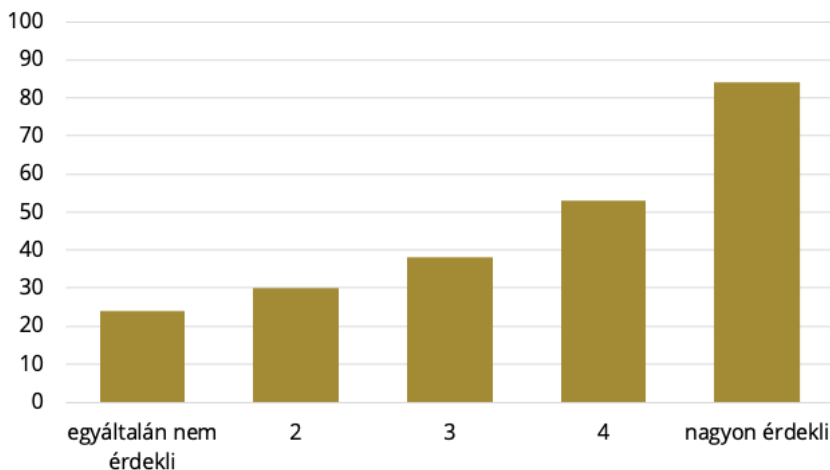
1990 és 2018 között 8 választás zajlott Magyarországon. Az első fordulókat tekintve a legalacsonyabb részvétel 1998-ban volt, 56,26 százalékkal, míg a legmagasabb 4 évvel később, 2002-ben, 70,53 százalékkal. Átlagosan a magyar választókorú népesség kétharmada (65,62%-a) szokott részt venni az országgyűlési választások első fordulójában, illetve 2014 óta az egyfordulós választáson. Ahogy arra utaltunk, egyáltalán nem mindegy, hogy mekkora a népesség választói részvételi szándéka. A részvételi hajlandóságot a választásszociológia valamilyen attitűdskálán méri, általában olyan négyfokú skálán, amely a „biztosan részt vesz a választáson”-tól a „biztosan nem vesz részt” kategóriáig terjed.

A részvétel, hasonlóan a preferenciához, ciklikus jellegű. Minél közelebb vagyunk egy konkrét választáshoz – legyen az a választást megelőző időszak, vagy éppen közvetlenül utána –, annál magasabb az ígért biztos részvétel. A választásoktól időben eltávolodva csökken a részvételi szándék, és nagyjából a ciklus közepén éri el a mélypontját.

2018 őszén, a harmadik kétharmados Fidesz győzelmet követően a választási részvételi szándék gyorsan lecsökkent. 2018. április 8-án a választókorú polgárok mintegy 70 százaléka jelent meg az urnáknál, ugyanakkor az adatfelvétel fél évvel később 36 százalékos biztos szándékot mért. 3 évvel később, 2021 őszén hibahatáron belüli volt a „biztosan részt vesz” kategóriát választók aránya (38%).

A politikai érdeklődés és a választási részvétel között viszonylag szoros együttjárás mutatható ki (Cramer $V=0,233^{***}$). Minél inkább érdekel valakit a politika, annál valószínűbb, hogy biztos résztvevője lesz a választásoknak. A politikai érdeklődés diszpozíciós típusának tehát a politikai aktivitás terén is érdemi hatása lehet.

18. ábra
A politikailag eltérő módon érdeklődők választási részvételi szándéka
2021 őszén (a biztos résztvevők százaléka)

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

A választási részvételi hajlandóság egyébként a férfiak (40%), a kisebb városokban élők (43%) és a 60–69 évesek (43%) körében az társadalmi átlaghoz képest magasabb. A részvétel azonban olyan státusdimenziókkal, mint az iskolai végzettség, illetve a társadalmi osztály, még inkább együttjár. Míg az alacsony végzettségűek 34 százaléka, addig diplomások majdnem fele szándékozik biztosan részt venni az országgyűlési választáson. Ha pedig az osztálybesorolást nézzük még nagyobb a szakadék az alsó és a felső osztályok között. Az önmagukat alsó osztályba sorolók háromtizede, a középosztály 42 százaléka venne részt a következő vasárnap megrendezésre kerülő választáson, a felső középosztály és a felső osztály esetében ez az arány közelíti a 60 százalékot. Az országgyűlési választáson azonban nyilvánvalóan nemcsak ennek a rétegnek a tagjai vesznek részt, hanem olyan társadalmi csoportok is, akik fél évvel a választások előtt még nem voltak az aktív szavazók között, vagyis az adatfelvétel pillanatában még nem biztos résztvevők. Belépésük érdemben rendezheti át a választás végkimenetelét.

Preferencia-sorrend 2021 őszén²

A 2018 őszi nagymintás vizsgálat során a Fidesz–KDNP volt a legtámogatottabb párt a legszélesebb választásszociológiai kategórián belül, azaz a teljes, választókorú népességben (Szabó–Gerő 2019), amelyet a Jobbik és az MSZP követett. Az adatfelvétel időszakában nem volt más párt, amely a legszélesebb választói rétegben elérte volna az 5 százalékos parlamenti küszöbértéket. A változás az egyes pártok támogatottságának mértékben mutatható ki. A Fidesz–KDNP a teljes, választókorú népesség körében 2015-höz képest 10 százalékponttal tudta növelni a támogatottságát, miközben a Jobbik visszaszorult (4 százalékponttal csökkent). Az MSZP és a DK támogatottsága alig-alig változott 2015 és 2018 között. A harmadik kétharmados választási győzelmet követően a magyar társadalom tehát erősen eltolódott a kormányzópárt irányába.

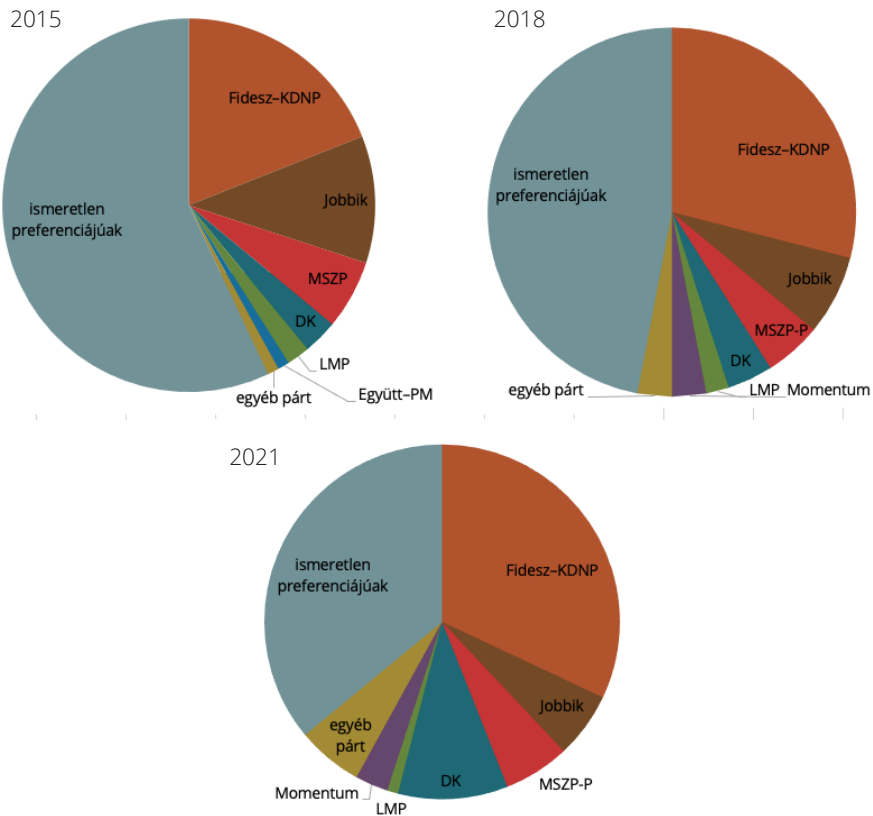
2021 őszén még kontúrosabbá váltak a preferenciák (19. ábra). A Fidesz–KDNP támogatottsága tovább nőtt, és meghaladta a 30 százalékot. De, ami még ennél is szembetűnőbb, hogy az ismeretlen preferenciájúak aránya jelentősen, nagyságrendekkel esett vissza, akár 2015-höz, akár 2018-hoz mérjük a változásokat. A fokozatosan létrejövő kvázi két blokk-rendszer kialakulása egyfajta húzóerővel – centripetális hatás – hatott a választókra, és arra készítette őket, hogy válasszanak a pártok, illetve a listák között. Ennek a hatásnak a nyertese egyrészt maga a kormányzó párt, másrészt a DK, amely 2015-höz képest megháromszorozta a támogatottságát. De az is látszik, hogy a tömbökön kívüli kisebb pártok (MKKP és az újonnan mért Mi Hazánk Mozgalom) szemmel látható méretűvé növekedett. A korábbi második legtámogatottabb párt, a Jobbik tovább zsugorodott, míg az MSZP kiegészülve a Párbeszéddel nagyjából megőrizte 5–6 százalékos támogatottságát.

5 százalékos parlamenti küszöb felett tehát a Fidesz–KDNP, a DK, a Jobbik és az MSZP–P tartózkodott. A Momentum ugyanakkor nem tudta tovább növelni támogatottságát, megrekedt a 2018-as szinten.

² Szerzői megjegyzés. Miután a könyv a 2022-es választást követően jelent meg, a választási részvétel és a tényleges végeredmény tudott volt a szerzők számára. A megírás pillanatában azonban ezek az információk nem álltak rendelkezésre. A választási részvétel a magyarországi lakcímmel rendelkező választópolgárok körében (belföldi részvétel) 70,21% volt 2022. április 3-án. Az országos listás szavazás alapján a Fidesz belföldön 52,45%-ot kapott, míg az egyesített ellenzéki lista 36,15%-ot. Forrás: www.valasztas.hu. Letöltve: 2022. április 10.

A politikai preferenciák

19. ábra
A politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén teljes, választókorú népesség körében (százalék)

Az Együtt 2018-ban megszűnt, a PM pedig az MSZP-vel kötött választási szövetséget.

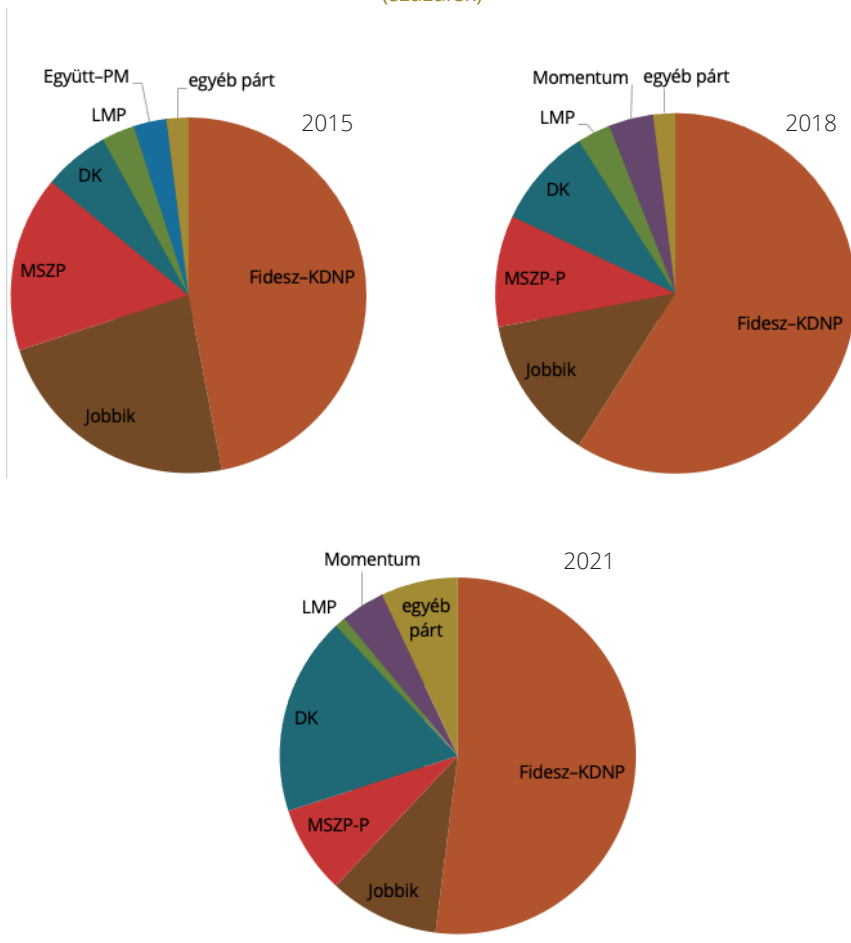
Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. N=2687. Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás

20. ábra
A politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén
a választáson biztosan részt vevő pártot választók kategóriájában
(százalék)

Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. N=2687 Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás

Különösen a választási kampány időszakában szokás mérni a legszűkebb keresztmetszetű választói kategóriát: a választásokon biztosan részt vevő, pártot választók csoportját. Az 5000 fős minta nagy előnye, hogy még ebben, az egyébként nagyon szűk kategóriában is közel 1600 fő választait tudjuk elemezni. A választásokon biztosan részt vevő, pártot választókon belül 10-ből 5 ember a Fidesz-KDNP-t választaná (20. ábra). Nagyon érdekes módon ebben a társadalmi csoportban nem növekedett, hanem csökkent a Fidesz támogatottsága 2018-hoz képest, méghozzá 7 százalékponttal. Ez még a legszigorúbb statisztikai számítások alapján is – a hibahatár kétszerese – hibahatáron túli csökkenés.

A biztosan szavazó, pártot választók körében a második a Demokratikus Koalíció, amely 3 év alatt megduplázta támogatottságát ebben a csoportban. Az MSZP-P 8 százalékon áll, azaz a baloldali pártok együttesen a legaktívabbnak tekintett réteg több mint egynegyedét teszik ki, az ellenzéki szövetséget tehát inkább baloldali karakter jellemzi, különösen, ha idesoroljuk a 4 százalékon álló Momentumot. A Jobbik ugyanis ebben a szegmensben is veszített támogatókat.

Az ismeretlen pártpreferenciájuk körülhatárolása

A fentiekben nem szóltunk a havi, kéthavi pártpreferencia-közlésekben kevésbé exponált ismeretlen preferenciájúakról, akiket bizonytalan pártpreferenciájúakra, válaszmegtagodókra és passzívokra osztottunk fel.

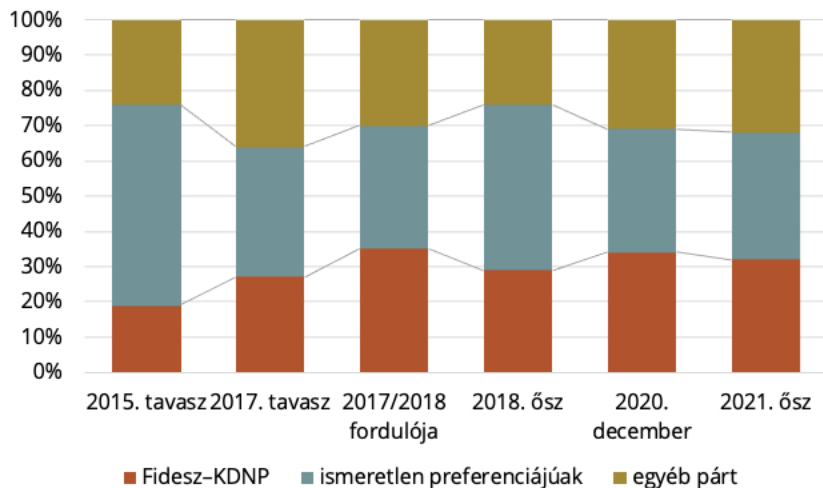
Magyarországon a választásszociológia az 1980-as évek végétől két kérdéssel vizsgálja a preferenciákat: „*Ha most vasárnap lennének a parlamenti választások, akkor elmenne-e Ön szavazni?*”, illetve „*És (ha mégis elmenne) melyik pártra szavazna?*” Az első kérdésből szokás levezetni a választási részvételt, a másodikból a pártpreferenciát.

Bizonytalanok azok, akik a közvélemény-kutatás során a második kérdésre – tehát a pártpreferenciákra – „nem tudom” válaszkategóriát jelölik meg. A választási kampányban a politikusok gyakran hangoztatják, hogy céljuk a „bizonytalanok” megnyerése, vagy, hogy „a tartalékaink a bizonytalanok között vannak”. A válaszmegtagodók, azaz a preferenciájukat titkolók szociológiai értelemben egészen más csoportnak tekinthetők: ők a már említett preferenciát firtató kérdésre a „nem válaszol” kategóriát jelölik meg.

Az MTA TK SZI-TÁRKI 2015-ös tavaszi adatfelvétele két választás között, a ciklus közepén, az úgynevezett migrációs válságot megelőzően készült. Ekkor volt a

21. ábra

A Fidesz–KDNP támogatottsága 2015 tavaszán, 2017 tavaszán, 2017/2018 fordulóján, 2018 őszén, 2020 decemberében és 2021 őszén teljes, választókorú népesség körében (százalék)

Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. N=2687.

2017: MTA TK SZI, 2017. N=2000.

2017/2018: MTA TK PTI, 2018. N=2000.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700.

2020: TK-01014677 és NKFIH-119603. N=2000.

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

legnagyobb az ismeretlen preferenciájúak aránya (57%). Ezt követően egyetlen mérésnél, 2018 őszén látható érdemi növekedés, egyébként az ismeretlen preferenciájúak a magyar választókorú népesség 35–36 százalékát teszik ki.

Választásszociológiai szempontból különösen érdekes kérdés, hogy mikor történt a Fidesz–KDNP „áttörése”, azaz szerezte meg a jelentős támogatottságát.

A 21. ábra világosan jelzi, hogy a Fidesz–KDNP támogatottsága két nagy lépésben történt. Először 2017 tavaszára emelkedett jelentősen, majd még egy jelentősebb növekedésre 2018 ősze és 2020 decembere között került sor. A Fidesz tehát két parlamenti ciklusban, a 2014–2018-as és 2018–2022-es ciklus-

ban is tudta növelni támogatottságát, jól látható módon a pártoktól távolságot tartóktól vissza-, illetve megszerezve szavazókat.

A bizonytalanok, a válaszmegtagadók és a választáson biztosan részt nem vevők egy olyan réteget képviselnek, amelynél úgynevezett „zsilipelési” folyamatot láthatunk. Kisebb részt az ellenzék táborából, nagyobb részt a Fidesztől ideglenesen távozó szavazók egy ideig ebben a választói csoportban táboroznak (miközben egyébként a választói aktivitás csökken). Amikor kinyílik a zsilip, a szavazói aktivitás lassú növekedésével párhuzamosan az ismeretlen preferenciájúak vagy visszatalálnak a kormányzópárthoz, vagy esetleg ellenzéki alternatívát keresnek. A 2018-as választás egyértelműen az első eset mintapéldája, amikor a pártoktól távolságot tartók előtt kinyílt a zsilip és lassan visszaszivárogtak a Fidesz peremszavazó táborába.

A pártoktól távolságot tartók szociodemográfiai összetétele

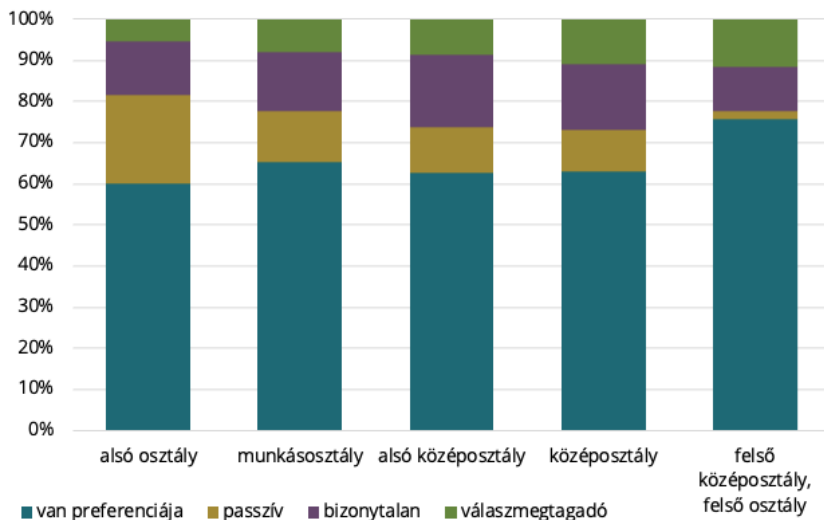
Ami az ismeretlen preferenciájúak szociodemográfiai és szociokulturális összetételét jelenti, alapvető elmozdulásokról nem beszélhetünk 2018-hoz képest. Míg a passzívak, azaz a választáson semmiképp sem résztvevők legnagyobb arányban a 30 év alattiak és a 70 éven felüliek, illetve leginkább a legfeljebb 8 osztályt végzettek, illetve az önmagukat az alsó társadalmi osztályba sorolók között találhatók, addig a bizonytalanok és a preferenciájukat titkolók szociológiai összetétele némiképp eltérőbb.

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a szubjektív osztálybesorolás eredményei azt jelzik, hogy az ismeretlen preferenciájúak két meghatározó csoportja, a bizonytalanok és a válaszmegtagadók társadalmi összetétele különbözik egymástól. Míg a preferenciájukat titkolók körében a magasán iskolázottak aránya több mint kétszerese a legfeljebb 8 osztályt végzetteknek, a bizonytalanokon belül viszont a középfokú végzettségűek aránya a relatíve magas.

Hasonló tendenciák mutathatók ki a szubjektív osztálybesorolás szerint. A 22. ábrán látható, hogy a válaszmegtagadók között a hierarchia magasabb lépcsőin elhelyezkedők találhatók az átlagosnál nagyobb arányban, a bizonytalanok között pedig a középosztályba tartozók vannak nagyobb arányban.

22. ábra

A „nem tudja”, a „nem válaszol” és a „semmiképp sem menne el” kategóriát választók megoszlása társadalmi osztálybesorolás* szerint (százalék)

*A besorolás önbevallás alapján történt.

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

Listapreferencia

A kötetben már többször utaltunk rá, hogy 2020. december 20-án vált nyilvánossá az ellenzéki pártok szövetsége. Az írásos dokumentumban először arra kötelezték el magukat a pártok, jelesül a Demokratikus Koalíció, a Jobbik Magyarországért Mozgalom, a Lehet Más a Politika, a Momentum Mozgalom, a Magyar Szocialista Párt és a Párbeszéd Magyarországért, hogy mind a 106 egyéni választókerületben egyetlen jelöltet indítanak, majd 2021-ben kötelezettséget vállaltak a közös lista állítására is.³

³ A közös lista egyben kényszer is volt, mert Volner János volt jobbikos képviselő javaslatára a parlament módosította a választási törvényt. Eszerint, már a 2022-es választásokon is, pártlistát csak az a párt állíthat, amely legalább 14 megyében és a fővárosban, legalább 71 egyéni választókerületben önállóan jelöltet állított. Ez a jogszabály gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy a hat ellenzéki párt külön-külön országos listát állítson.

A politikai preferenciák

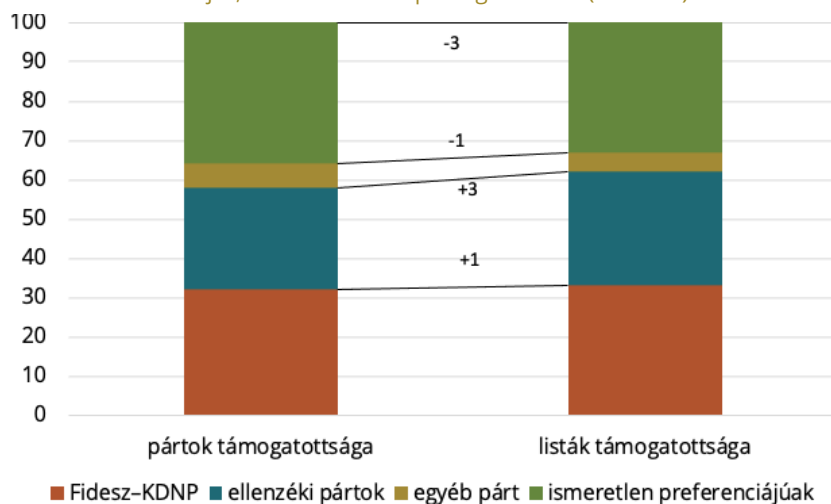
A hazai közvélemény-kutató cégek 2021 elejétől már nemcsak a pártok külön-külön mért támogatottságát vizsgálták, hanem az úgynevezett listapreferenciát is, azaz a Fidesz–KDNP, valamint az ellenzéki pártok közös listájának támogatottságát. A 2022-es választási szituáció, tehát, hogy hány párt tud országos listát állítani, és a Magyar Kétfarkú Kutya Párt köt-e valamilyen megállapodást az ellenzéki pártokkal, az adatfelvétel pillanatában, 2021. október–november között nem volt ismert. A kutatás ezért a következő kérdéssel vizsgálta a listák támogatottságát:

„Melyik párt, pártszövetség listájára szavazna (ha mégis elmenne)? Kérem, hogy válassza ki a következő listából! Fidesz–KDNP, ellenzéki pártok (DK, Jobbik, LMP, Momentum, MSZP, P) közös listája, Magyar Kétfarkú Kutya Párt listája, Mi Hazánk Mozgalom listája, egyéb párt listája (nem menne el szavazni, nem tudja, nem válaszol).”

2021 őszén, két-három héttel a nagyon sikeresnek elkönyvelt ellenzéki előválasztást követően a listák versenyében a Fidesz–KDNP vezetett 33 százalékos támogatottsággal. Az ellenzéki pártok közös listáját a teljes népesség 29 százaléka támogatta, míg a Kétfarkú Kutya Pártra és a Mi Hazánk Mozgalom listájára

23. ábra

A pártok támogatottsága mechanikusan összevonva és a listák támogatottsága a teljes, választókorú népesség körében (százalék)

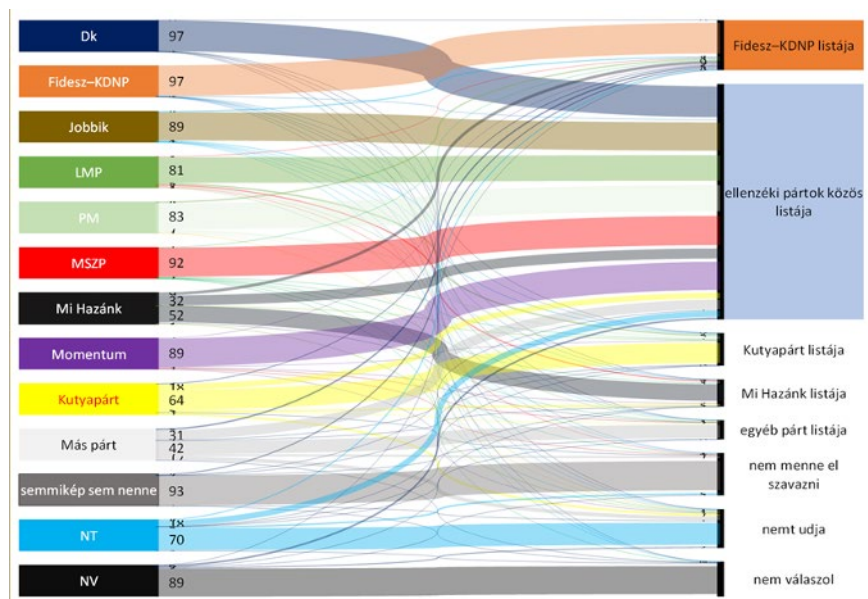
Adatok forrása:
2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000

egyaránt 2–2 százalék szavazott volna.

Ha összehasonlítjuk a pártok, valamint a listák támogatottságát úgy, hogy az ellenzéki pártok szavazóit mechanikusan összeadjuk (26%), akkor kitűnik, hogy a pártpreferenciához képest a listapreferencia kissé emeli a Fidesz, hibahatárral növeli az ellenzék támogatottságát. Ez úgy következik be, hogy a kisebb pártok, valamint az ismeretlen preferenciájúak csoportjának mérete csökken, tehát a közös listáknak van egy centripetális, szavazatvonzó ereje.

Egy Sankey-diagram segítségével megállapítható, hogy a pártok támogatottságának mechanikus összeadása mennyire mutat érvényes eredményeket. Ez a grafikon ugyanis bemutatja, hogy az egyes pártok támogatói hogyan viszonyulnak ugyanazon párt, illetve az ellenzéki pártok közös listájához, mennyire következetes az átszavazás.

24. ábra
A pártok támogatóinak mozgása a listapreferencia irányába
(Sankey-diagram, százalék)

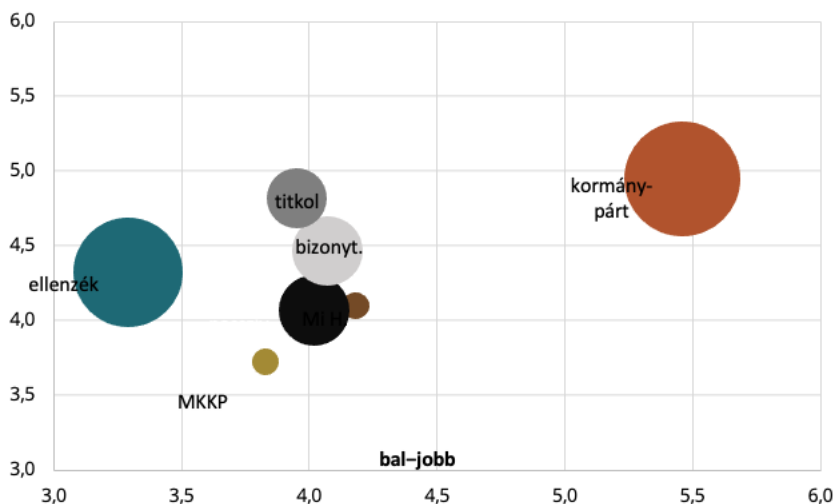

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

A politikai preferenciák

Ahogy arra a 24. ábra rámutat, egyetlen párt – még a Fidesz esetében sem – 100 százalékos a pártpreferencia átáramlása a listapreferenciába. Igaz, a kormánypárt szavazóinak 97 százaléka szavaz a saját listára, ami pont ugyanakkora, mint a másik fegyelmezett szavazótáboré, a Demokratikus Koalícióé. Minden más párt esetében 90 százalék, vagy annál is alacsonyabb az átszavazási hajlan-

25.ábra
A listapreferenciák alapján képzett választói rétegek elhelyezkedése az ideológiai térben (bal-jobb 1–7 és fél a jövőtől – bízik a jövőben 1–7 skála átlagai)

Pontos válaszkategóriák:

- Ellenzék: közös ellenzéki lista;*
- Kormánypárt: Fidesz–KDNP listája;*
- Titkol: listapreferenciáját titkolja;*
- Bizonyt.: listapreferenciáját tekintve bizonytalan, nem tudja azt.*
- Passzív: semmiképp sem menne el szavazni.*
- MKPP: Magyar Kétfarkú Kutya Párt listája.*
- Mi H.: Mi Hazánk listája.*

A halmazok nagysága tükrözi az adott lista támogatottságát. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a listapreferencia százalékos értéke.

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

dóság, azaz az ellenzéki lista tömbösödése, pilléresedése nem következett be a közös lista és az adatfelvétel között eltel rövid idő alatt.

A listapreferenciák alapján képzett választói csoportok ideológiai elhelyezkedése (1–7 skálák) világos képletet mutat (25. ábra). A baloldali–jobboldali tengely bal oldalán az ellenzéki pártok szavazói helyezkednek el, míg a jobboldalát a kormánypártiak dominálják. Érdeemes megjegyezni azonban, hogy míg a baloldal ebben az esetben egy középhez húzó, mérsékelt baloldalt jelez, addig a kormánypárt tábora karakteresen jobboldali, a skála szélső értékéhez közel helyezkedik el. Jól látszik az is, hogy a függőleges tengelyen elhelyezkedő, félek a jövőtől–bízom a jövőben tengelyen a kormánypártiak magasabban találhatók, mint az ellenzékiek, tehát nemcsak a jobboldaliságukban, hanem a pozitív jövőképükben is eltér e két réteg egymástól.

Hozzájuk képest a kisebb pártok listái, valamint a különböző ismeretlen preferenciájú csoportok valahol a skálák közepén helyezkednek el, és távolságuk a Fidesz–KDNP-től akár a baloldali–jobboldali, akár a jövőkép tekintetében nagyobb, mint az ellenzéktől. A jövővel kapcsolatos várakozások egyébként egyetlen kisebb réteget, a pártpreferenciájukat titkolókat teszik a Fidesz–KDNP szavazókkal közel azonos szintre, ugyanakkor e réteg jóval közelebb van az ellenzékhez, mint a Fideszhez.

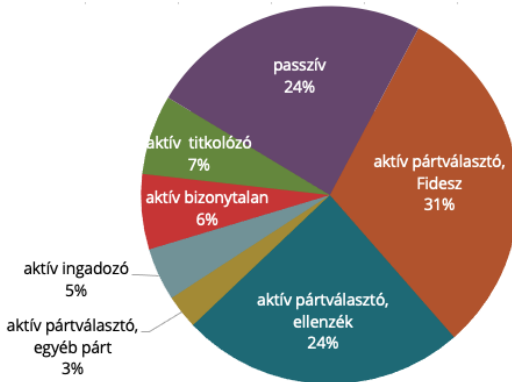
Összességében az is kitűnik, hogy a politikailag passzívak – tehát, akik határozottan kijelentik, hogy nem kívánnak részt venni a választáson – állnak pontosan középen akár a bal–jobb orientációt, akár a jövőképet vizsgáljuk.

A választói magatartás új elemzési lehetőségei

Ahogy a fejezet bevezetőjében jeleztük, a pártpreferencia, a listapreferencia, valamint a választási részvétel kombinálásával – kihasználva, az egyedülállóan nagy, 5000 fős minta lehetőségeit – új választói csoportokat hoztunk létre. A csoportosítás eredendően azt szolgálja, hogy minél jobban megismerjük az ismeretlen preferenciájúakat, tehát a passzívak, a bizonytalanok és a preferenciájukat titkolók hovatartozását. Az új kategóriák hétköznapi, 1000 fős mintákon, az alacsony elemszám miatt, gyakorlatilag nem elemezhetők.

Az 5000 fős, nagymintás kutatás alapján az aktív pártválasztó Fidesz és ellenzéki tömb között 7 százalékpont volt a különbség. Ennek oka, hogy a fideszesek aktívabbak és tömbösödött szavazók, akik – mint fentebb láttuk – nagyon

26. ábra
A pártpreferencia, a listapreferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott választói rétegek (százalék)

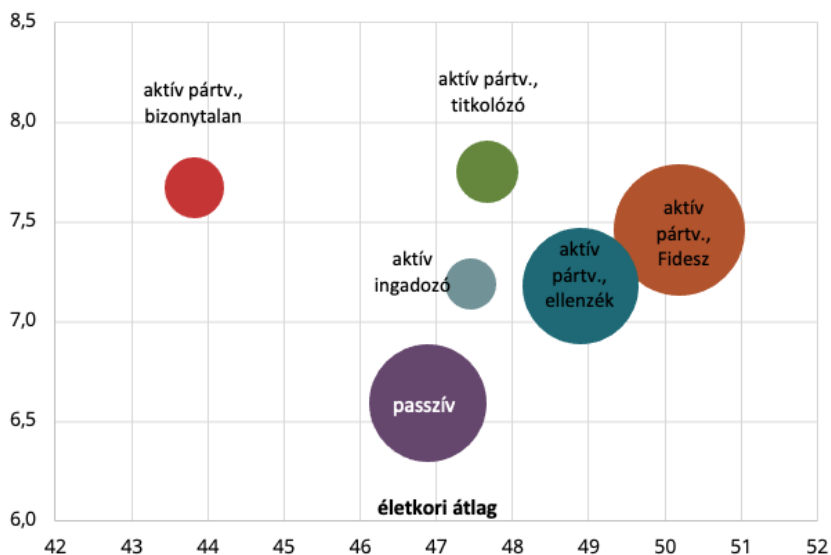
Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

nagy arányban szavaznak következetesen saját pártjukra és a listájukra egyaránt. Az ellenzéki szavazók viszont kevésbé elkötelezettek és az aktivitásuk is alacsonyabb volt, ezért a külön-külön mért kisebb különbségek ezen számítás alapján felerősödtek. 5 százalékot tettek ki azok a választók, akik megváltoztatták a véleményüket a pártpreferencia- és a listapreferencia-kérdés között (aktív ingadozók). Ebben a rétegben ellenzéki túlsúly volt kimutatható, ugyanakkor ez pont azt a narratívát erősíti, hogy az ellenzéki szavazók párt- és listapreferenciája közötti különbség érdeemes.

A 26. ábrán látható, hogy 6 százalékot tettek ki az aktív bizonytalanok, akik tehát biztosan vagy valószínűleg elmentek volna szavazni, és a párt-, illetve a listapreferenciájuk is bizonytalan, míg 7 százaléknian voltak az aktív titkolózók. Az előző csoporttal együtt, pártoknak összesen 18 százaléknyi szavazó megszólítására volt lehetősége a választási kampány során. Érdeemes megjegyezni, hogy ha ezen „köztes” csoportok esetleg egy politikai tömb irányába mozdulnak el a választáson, akkor bekövetkezhet a politikatudományban ismert ún. *landscape*-hatás, vagyis egy párt választási tarolása az egyirányú szavazói mozgások hatására.

Jól látható, hogy masszív réteget képviselnek a passzívak, akik semmiképp sem kívánnak részt venni a választáson, és ezt legalább 3 kérdés során megerősítik.

27. ábra
A preferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott
választói rétegek szociológiai háttere
(életkori átlag és élettel való elégedettség átlaga)

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

Ha azzal számolunk, hogy a 24 százalékot kitevő passzívak tényleg nem mennek el, valamint a többi rétegből is leválik egy-két százaléknyi szavazó, akkor a 2020 őszi adatfelvétel alapján a 2022-es választásokon, reálisan, 70 százalék körüli részvétel várható.⁴

⁴ Ahogy arra a fejezet elején utaltunk a 2022. április 3-i választáson a belföldi részvétel 70,21%-ot tett ki. A könyv megírásakor ez az információ nem állt rendelkezésre.

Az új rétegek jellemzése

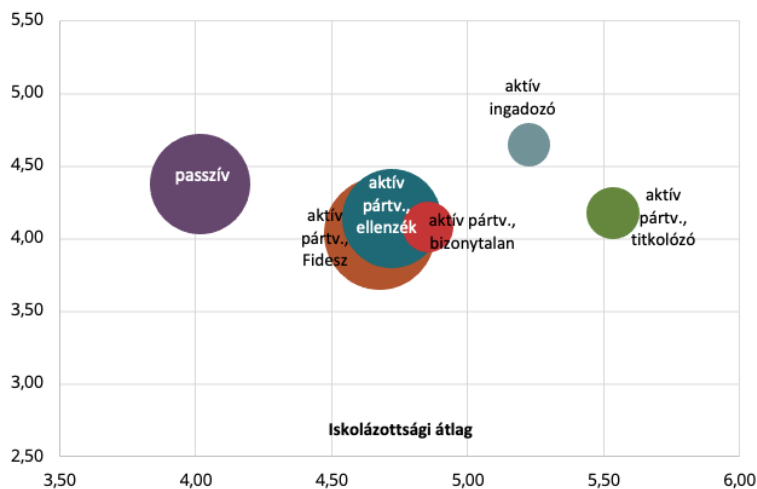
Az életkori átlagok és az étellel való elégedettség átlaga alapján a nagy politikai tömbök igen közel állnak egymáshoz. Az aktív ismeretlen preferenciájú, majd valamilyen listát/pártot választók szinte ráfekszenek az ellenzékre, azaz hozzájuk állnak nagyon közel, míg az aktív titkolózók elégedettségüket tekintve inkább a Fidesz-tömb közelében található, sőt még náluk is elégedettebbek életükkel. Az aktív bizonytalanok fiatalabbak a két versengő táborhoz képest, elégedettségük átlagnál magasabb.

Az iskolázottság és az állandó lakhely szerinti település típusa alapján készített elemzés azt mutatja, hogy az aktív ismeretlen preferenciából párt-, vagy listaválasztóvá válók laknak inkább nagyobb településeken, az aktív titkolózók viszont a legképzettebb rétege a választói csoportoknak.

A gazdasági aktivitás és a jövedelmi index változók bevonása világos képet mutat: ezen a téren a két nagy tömb közel áll egymáshoz, az aktív ismeretlen preferenciából pártot vagy listát választók igen közel állnak az ellenzékhez.

28. ábra

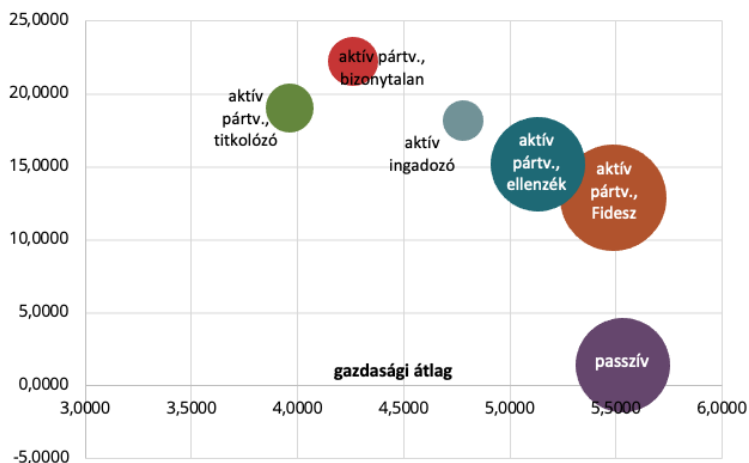
A preferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott választói rétegek szociológiai háttere (település és iskolázottság átlagai)

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

29. ábra

A preferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott választói rétegek szociológiai háttere (vagyon index, gazdasági aktivitás átlagai)

Adatok forrása: 2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

A legmagasabb vagyoni/jövedelmi indexszel az aktív titkolózók rendelkeznek, az aktív bizonytalanok viszont a legkevésbé aktív választói réteget jelentik meg.

Nemcsak az étellel való elégedettség, de más elégedettségi attitűdök is kedvező forgatókönyvet mutatnak a Fidesz számára, hiszen minden vizsgált ismeretlen preferenciájú réteg annyira, vagy legalább annyira elégedett, mint az aktív kormánypárti szavazók.

Míg az étellel való elégedettség tekintetében a Fidesznek vannak szabad vegyértékei az ismeretlenek irányába, ha ideológiai szempontokat vesszünk figyelembe igencsak eltérő képet látunk. A baloldali–jobboldali skálán, valamint a jövőorientációt tekintve ugyanis – ahogy erre fentebb utaltunk – az aktív Fidesz-tábor nagyon elkülönül, nagyon messze áll minden más csoporttól. Az aktív titkolózók és bizonytalanok valahol középen állnak a baloldali–jobboldali skálán, míg az ismeretlen preferenciából párt- vagy listapreferenciát választók a középtől balra helyezkednek el. A passzívak pedig hiába elégedetlenek, a választási részvételük esélye minimális, így nem jelentenek veszélyt a kormányzópárt számára.

A politikai intézményekbe vetett bizalom

A politikatudományi alapkutatások rendszeresen vizsgálják, hogy az egyes országok társadalmi miként vélekednek azokról a demokratikus intézményekről, amelyek mindennapi életüket döntéseik, határozataik (törvények, rendeletek) révén befolyásolják. A politikai intézményi bizalom-index (közbizalmi index) révén a társadalmi hasznosságon/fontosságon túlmenően végső soron annak legitimitációját is vizsgálni lehet (Medve-Bálint–Boda 2014).

Magyarország a kezdetektől, 2002 óta tagja egy nemzetközi társadalomtudományi együttműködésnek, a European Social Surveynek (ESS), amelynek keretében kétévenként készítenek standard kérdőívek segítségével vizsgálatot különböző szociológiai, politikatudományi témakörökben. Hagyományosan, az ESS-kutatás a következő kérdésre keresi a választ: *„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?”* Bár az ESS hét intézményhez fűződő viszonyt vizsgál (köztük a magyar társadalom politikai integráció szempontjából kevésbé releváns ENSZ-t és Európai Parlamentet), kutatói teamünk a négy legfontosabb hazai intézményt vette át. A vizsgált intézmények:

- a Magyar Országgyűlés;
- a magyar jogrendszer;
- a rendőrség és
- a politikusok.²

Az ESS adatbázisainak korábbi elemzése alapján kiderült, hogy a magyar társadalom politikai intézményekbe vetett bizalma kifejezetten alacsony szintű: 0-tól 10-ig terjedő skálán az ötös átlag alatt mozgott. A relatíve legkedvezőbb, de nemzetközi összehasonlításban inkább alacsony 2002-es állapothoz képest is tovább csökkentek az indexek a következő, 2004-es mérés idejére, majd inkább stagnálás, illetve lassú apadás volt rögzíthető 2004 és 2006 között. Elsősorban a

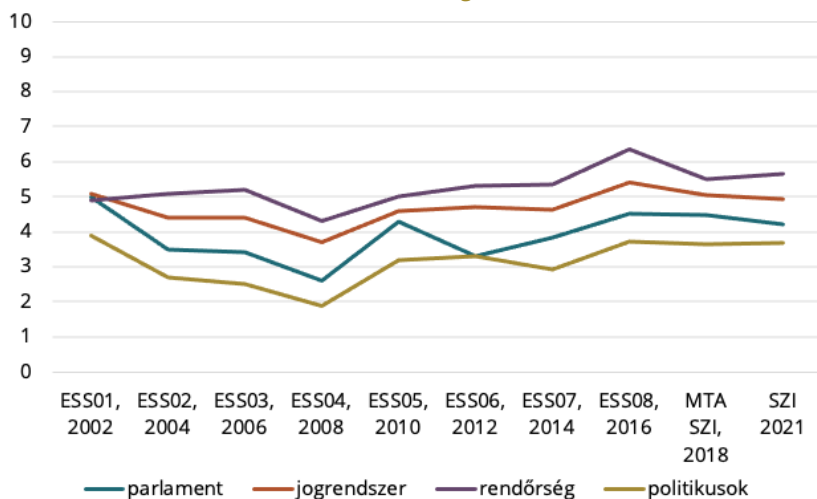
² Az egyes intézményekbe vetett bizalmat egy 0-tól 10-ig terjedő, azaz 11 fokú skálán kellett a kérdezetteknek megítélnie.

A politikai intézményekbe vetett bizalom

politikai alrendszerben 2006 őszétől bekövetkező drámai fordulatok, valamint a 2008-ban kitört gazdasági válság hatásai gyorsan megmutatkoztak a közbizalom alakulásában, hiszen 2006 és 2008 között számottevően csökkent az egyébként is alacsony állampolgári közbizalom, így 2008-ban mérték a kutatás-sorozat eddigi legalacsonyabb indexértékeit.

A 2010-es választásokat követő 5. hullám adatai a közbizalom ugrásszerű javulását, a 2004-es állapotokhoz való visszatérést mutatták, amelyhez képest 2012-re érdemben nem változtak az eredmények. A következő, minden intézményre kiterjedő bizalmiindex-javulás 2014 és 2016 között ment végbe oly módon, hogy a rendőrség és a jogrendszer indexe a korábbi legmagasabbat is meghaladta. A kapott eredmények összhangban állnak a szakirodalommal, mely szerint az állami intézmények között általában a rendőrség élvez a legmagasabb állampolgári támogatottságot és bizalmat (Murphy–Mazerolle–Bennett 2014).

30. ábra
„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?”
(százalékos megoszlás)

Forrás:
2002–2016: ESS <http://www.europeansocialsurvey.org/>
2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.
2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

A European Social Survey 2016-os adatfelvétele tehát a magyar társadalom közbizalmának általános és nagymértékű javulását mérte, akkora javulást, amely társadalomtudományi kutatásokban csak nagyon ritkán tapasztalható. Ehhez képest az MTA TK SZI 2018 őszi vizsgálata inkább az intézményekkel szembeni bizalom stagnálásáról, illetve kisebb mértékű romlásáról tanúskodott, az elmozdulások azonban a rendőrség kivételével hibahatáron belüliek voltak (30. ábra). A 2021 őszi mérés részben megerősítette, részben kissé cáfolta a korábbi tendenciákat. A rendőrségen kívül ugyanis mindhárom másik intézmény bizalmi indexe kissé tovább csökkent vagy stagnált. A rendőrség indexe ismét emelkedett, de messze nem volt a 2016-os szinten. Tanulságos, hogy a jogrendszerbe vetett bizalom 2008 és 2016 között megfigyelhető enyhe emelkedő trendje 2016-ot követően megtorpant. 2021 őszén újra a 2002-es szint alá csökkent és közelített a 2010-es évek középső időszakához.

A politikai alrendszerhez közvetlenül kötődő két aktor, a parlament és a politikusok megítélése ellentétesen változott: míg a parlament bizalmi indexe visszacsúszott a 2010-es szintre, addig a politikusok megítélése 2016 óta szinte nem változott. Ettől függetlenül épp ennek a két intézménynek a legalacsonyabb az indexértéke, tehát egy intézmény minél közelebb helyezkedik el a politikához annál bizalmatlanabbak vele szemben az emberek.

Ha az országgyűlés, a magyar jogrendszer, a rendőrség és a politikusok bizalmi indexe alapján a társadalmi közbizalom egészére kívánunk következtetést levonni, akkor azt állíthatjuk, hogy a magyar társadalomban inkább a bizalmatlanság, mint a bizalom az általános attitűd, sőt mintha a 2018-as választások utáni bizalmiszint-emelkedés megtört volna.

A közbizalom alakulása és a politikai preferencia erős együttjárást mutat. Általánosságban elmondható, hogy a kormánypárti szavazók inkább bíznak, az ellenzékiek pedig inkább nem bíznak a vizsgált intézményekben. A Fidesz–KDNP választói 1,5, helyenként 2 indexponttal kedvezőbb véleménnyel rendelkeznek a parlamentről, a politikusokról, a magyar jogrendszerről és a rendőrségről, mint a minta többi tagja. Az ellenzéki szavazókon belül a legkritikusabbak a Demokratikus Koalíció támogatói, akik a rendőrség, a jogrendszer, az országgyűlés vonatkozásában is mélyen a társadalmi átlag alatti értékelést adták. A politikusok bizalmi indexe egyébként a Jobbik szavazóinál a legalacsonyabb (3. táblázat).

A teljes választókorú népesség egészének válaszait figyelembe véve még az ellenzéki pártok szavazóinál is kedvezőtlenebb a politikailag passzívok

A politikai intézményekbe vetett bizalom

3. táblázat

„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2021

0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) pártpreferencia szerint

intézmény/ preferencia	rendőrség	jogrendszer	Magyar Országgyűlés	politikusok
minta	5,64	4,93	4,20	3,68
Fidesz–KNDP	6,76	6,46	6,02	5,36
DK	4,79	3,68	2,92	2,76
Jobbik	4,95	3,83	2,97	2,70
LMP	4,97	4,64	4,19	3,72
Momentum	5,54	4,60	3,77	3,24
MSZP	5,28	4,60	3,73	3,56
Nem válaszol	5,60	4,54	3,28	2,62
Nem tudja	5,45	4,59	3,61	2,95
Semmikép sem menne el	4,47	3,66	2,95	2,60

Forrás: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

álláspontja. E választói csoport tehát a politikai intézményekből kiábrándult, és ezért a politikától elforduló csoport képét mutatja.

Az intézményi bizalom szociológiai háttere

A TK SZI 2021 őszi vizsgálatának eredményei szerint a nők bizalmi indexe következetesen, minden politikai intézmény esetében magasabb, mint a férfiaké. A két nem közötti véleménykülönbség statisztikailag szignifikáns: 0,2–0,3 átlagpont.

A fővárosban élők politikai közbizalma a legmagasabb, míg a kisebb települések lakói, különösen a községben lakók negatív irányba térnek el az átlagtól. Hogy csak egy kiragadott példával bizonyítsuk kijelentésünket: a Magyar Országgyűlés esetében a budapestiek bizalmi indexe a 0-tól 10-ig terjedő skálán 4,62 pont, a községben élőké pedig 3,83 pont.

Hasonlóan jelentős különbségek mutathatóak ki a kérdezett legmagasabb befejezett iskolai végzettségét vizsgálva is. Általánosságban kijelenthető, hogy minél

A politikai intézményekbe vetett bizalom

magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál inkább bízik a politikai intézményekben. A legmagasabb – az átlagtól érdemben magasabb – bizalmi átlagokat a diplomások között mértünk, a legkisebbet pedig a legfeljebb 8 osztályt végzeteknél. A fővárosi adatokhoz hasonlóan a diplomásoknál is jelentős, akár 0,5 indexpont körüli az eltérés, ami talán összefügghet a magasan iskolázottak politikai érdeklődésének és tájékozottságának magasabb szintjével (4. táblázat).

Erre utal a politikai érdeklődés szerinti átlagértékek megoszlása. Világosan kitűnik, hogy minél jobban érdeklődik a kérdezett a politika iránt, annál magasabb a politikai intézményi bizalmi indexe. Az állítás fordítva is megállja a helyét, azaz az alacsony politikai érdeklődéshez nagyon alacsony bizalom kapcsolódik.

4. táblázat

„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2021

0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) iskolai végzettség szerint

intézmény/végzettség	rendőrség	jogrendszer	Magyar Országgyűlés	politikuskok
minta	5,64	4,93	4,20	3,68
Iskolai végzettség				
alapfok	5,36	4,59	3,97	3,44
szakmunkás	5,55	4,81	4,09	3,51
érettségizett	5,66	4,95	4,12	3,66
diplomás	6,16	5,56	4,82	4,33
Politikai érdeklődés				
Egyáltalán nem érdeklődik	4,86	3,96	2,91	2,14
2	5,34	4,56	3,88	3,31
3	5,96	5,39	4,86	4,41
4	6,19	5,60	4,98	4,76
Nagyon érdeklődik	6,75	5,89	5,26	4,96

Forrás: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

A szociodemográfiai és szociokulturális dimenziók és az osztályhovatartozás szintén együttjár a politikai intézményekbe vetett bizalom szintjével. Az önmagukat a társadalmi hierarchia aljára, azaz az alsó osztályba sorolók inkább ne-

A politikai intézményekbe vetett bizalom

gatív véleménnyel bírnak a vizsgált intézményekről. A válaszok arra engednek következtetni, hogy e csoport tagjai úgy vélik, a politikai intézmények – függetlenül attól, hogy konkrétan melyik intézményről beszélünk – magukra hagyták őket, egyik aktor sem képes helyzetüket érdemben javítani. Ezzel szemben a felső középosztály és felső osztály tagjai kifejezetten nagy bizalommal fordulnak a politikai szereplők felé, bizalmuk magasabb nemcsak az alsóbb osztályokhoz, de a középosztályhoz képest is. A középosztály általában enyhén magasabban értékeli az átlaghoz és az alsó középosztályhoz képest a vizsgált intézmények működését, a felső középosztályok és a felső osztályok viszont hozzájuk képest is általában 0,5–1 átlagponttal magasabb osztályzatot adnak (5. táblázat).

5. táblázat

„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2021

0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) szubjektív osztálybesorolás* szerint

intézmény/osztály önbesorolás	rendőrség	jogrendszer	Magyar Országgyűlés	politikusok
minta	5,64	4,93	4,20	3,68
alsó osztály	5,30	4,5	4,02	3,33
munkásosztály	5,48	4,74	3,95	3,39
alsó középosztály	5,66	4,86	4,20	3,68
középosztály	5,84	5,22	4,49	4,08
felsőközép és felsőosztály	6,22	5,87	4,84	4,33

**A besorolás önbevallás alapján történt.*

Forrás: TK SZI KEP, 2021. N=5000.

A demokrácia megítélése

Különböző demokráciaindexekkel régóta és folyamatosan vizsgálják az egyes országos demokratikus berendezkedését. Az eltérő módszerekkel operáló intézmények jelentései szerint Magyarországon változóban van a demokrácia. A V-Dem kategóriarendszerében például 2009-hez képest 2020-ra a liberális-demokrácia-típusból választásiautokrácia-típusba sorolódott át, ami egy évtized alatt egy igen jelentős átalakulás.²

A demokrácia külső, szakértői megítélése mellett fontos szempont, hogy a társadalom tagjai hogyan vélekednek erről. A Társadalomtudományi Kutatóközpont 2015 óta minden nagymintás kutatásában vizsgálja, hogy a magyar társadalom aktuálisan miként ítéli meg a demokráciát mint általános politikai berendezkedést, és milyen a demokrácia működésével kapcsolatos attitűdje. A kérdőívben feltett kérdés és a válasz kategóriák a következők: „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez?

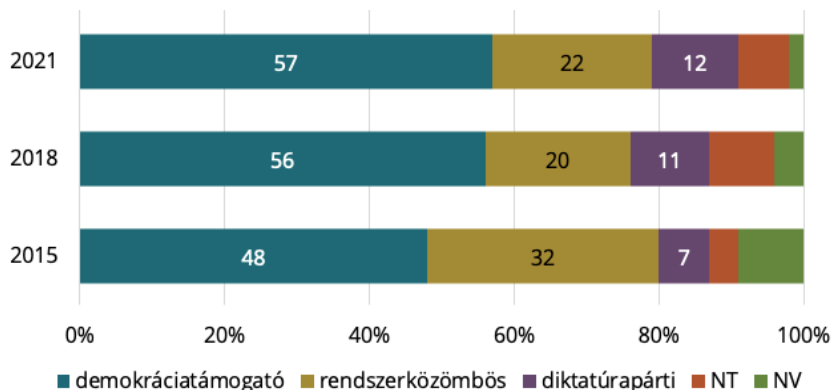
- 1. a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb;*
- 2. bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia;*
- 3. a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik”.*

2015-ben a társadalom kevesebb mint felének volt demokráciatámogató véleménye, ugyanakkor a diktatúrapártiak aránya csak kissé haladta meg az 5 százalékot (31. ábra).

2018 őszére ezen a téren is jelentősebb átrendeződés történt, mert a magyar társadalom polarizáltabbá vált a kérdést illetően. Egyrészt határozottan növekedett a demokrata beállítottságúak aránya (+8%) úgy, hogy a köztes kategóriába menekülők, azaz a rendszerközömbösök aránya statisztikailag szignifikáns módon csökkent. Nemcsak a demokráciát minden más politikai rendszernél

² Forrás: <https://www.v-dem.net/>.

31. ábra
Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése
2015 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén (százalék)

Pontos válaszkategóriák:

demokráciatámogató: a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb diktatúrapárti:

*bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia
rendszerközömbös: a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik.*

Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

jobbnak tartók aránya emelkedett, de a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadható rendszernek gondolók aránya is, igaz kisebb mértékben (+4%). Fontos jelezni, hogy a 2018-as adatfelvétel a Fidesz–KDNP számára harmadik kétharmados győzelmet hozó választást követően ősszel, egy nagyon optimista és bizakodó közhangulatban készült.

2021 őszén a három évvel korábbi eredményekhez képest hibahatáron belüli elmozdulások történtek. A demokráciatámogató vélemények aránya 57 százalék volt, ami majdnem megegyezik a korábbi mérések eredményével. 1–2 százalékponttal emelkedett a másik két kategória választottsága is. Ezek az önmagukban elhanyagolható változások úgy következtek be, hogy csökkent a bizonytalanok és a válaszmegtágadók aránya, azaz a társadalom karakteresebb állásponttal rendelkezett ekkorra a demokrácia versus diktatúra vonatkozásában.

A demokrácia megítélésének szociológiai és politikai háttere

Az alábbiakban a rendszerek közötti választás társadalmi háttérét mutatjuk be a kérdésre választ adók körében. Nem vizsgáljuk tehát a bizonytalanokat és a válaszmegtagadókat, kizárólag akkor, ha volt valamilyen külön érdekesség ennél a rétegnél. Értelemszerűen, ha a „nem tudja”, „nem válaszol” kategóriákat kihagyjuk az elemzésből, akkor a vizsgált mintában megnő a demokráciatámogatók (63%), a rendszerközömbösök (24%) és a rendszerkritikusok aránya is (13%). Ezek az arányok gyakorlatilag megegyeznek a 3 évvel korábbival.

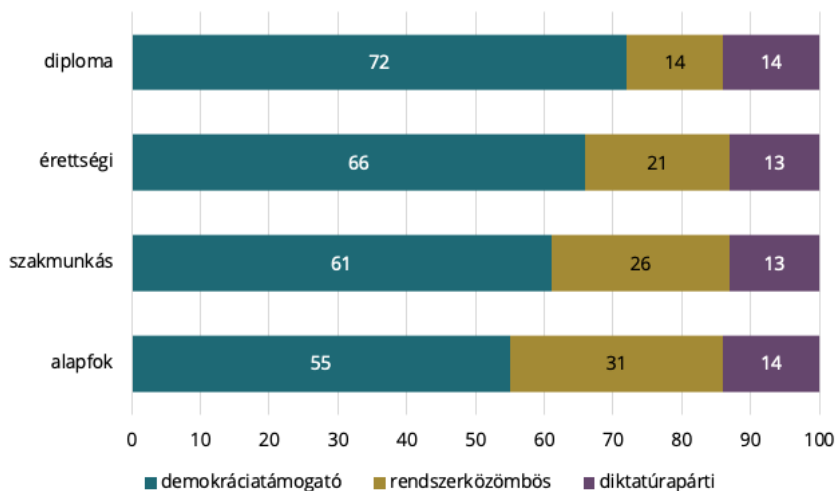
A demokrácia versus diktatúra megítélésében kimutatható egy generációs törésvonal. Az 50 év alattiak körében eléri vagy meghaladja a 63 százalékot – azaz a mintaátlagot –, az 50 év felettiekében viszont ennél alacsonyabb a demokráciát támogatók aránya. Ezzel párhuzamosan az 50 év felettiek körében emelkedik a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadhatónak tartók aránya, de a rendszerközömbösöké is.

A demokrácia és a diktatúra közötti választás szociokulturális dimenziók szerint eltérő képet mutat. Minél magasabb a kérdezett iskolázottsági szintje, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a demokrácia híve, és kevésbé valószínű, hogy az egyik politikai rendszert egyenlőíti a másik politikai rendszerrel. Az alacsony iskolázottság ugyanis pont ezt a rendszerszkeptikus nézetet erősíti fel. A diplomások több mint héttizede véli úgy, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, az alapfokú végzettségűeknél ez az arány 55 százalék. Az alacsony iskolázottságúak között azok álláspontja, akik szerint „a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik”, 31 százalék (32. ábra).

2015-ben a demokrácia és a diktatúra közötti választás elemzését úgy zártuk, hogy megállapítottuk: a demokráciaethosz a középosztály és a felső középosztály számára értelmezhető leginkább. 2015 tavaszán az alsó osztály, valamint a munkásosztály tagjai nem érzékelték a demokrácia és a diktatúra közötti érdemi különbséget, hiszen az előbbieket mintegy hattizede, az utóbbiak 45 százaléka szerint „a hozzám hasonló emberek számára az egyik rendszer olyan, mint a másik”.

2021-ben hasonló tendenciák érvényesültek. A felsőközép és felső osztályok 81 százaléka demokráciapárti, az alsó középosztálynál 60 százalék alá csökken

32. ábra
Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése 2021 őszén iskolai végzettség szerint, a kérdésre választ adók százalékában

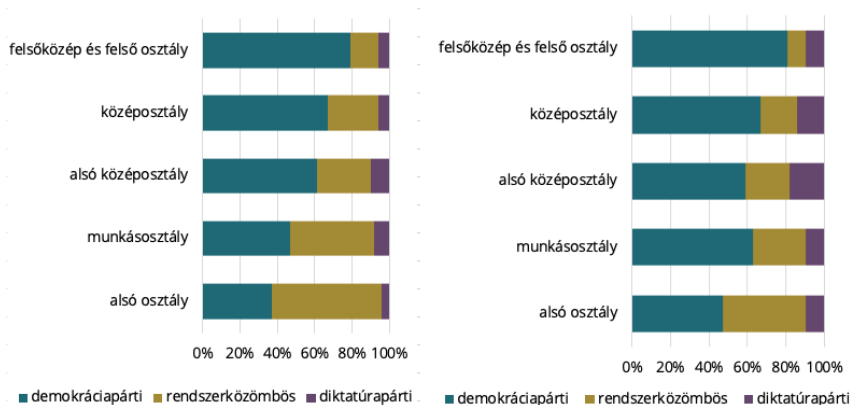
Adatok forrása:

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

ez az arány, míg az alsó társadalmi rétegek kevesebb mint fele demokrata beállítódású. Ezzel szemben az alsó osztályok 43 százaléka rendszerközömbös, vagyis úgy gondolja, hogy mindegy milyen politikai rendszerben él. Ez az attitűd a felsőközép és felső osztályok esetében mindössze 9 százalék. A diktatúra bizonyos körülmények közötti elfogadása az alsó és a felső osztályoknál sem haladja meg a 10 százalékot, ez a gondolkodásmód ugyanis – hasonlóan 2015-höz – különösen az alsó középosztályokra jellemző. Úgy véljük, hogy a lecsúszástól, az egzisztenciális félelemtől leginkább sújtott – legveszélyeztetettebb – alsó középosztály hajlandó leginkább elfogadni a diktatúra könnyűnek látszó eszköztárát (33. ábra).

A demokrácia és a diktatúra megítélése statisztikai értelemben együttjár a politikai érdeklődés mértékével. Minél jobban érdeklődik a kérdezett a politika iránt, annál valószínűbb, hogy demokráciapárti lesz. Az alacsony politikai érdeklődés azonban nem a diktatúra nagyobb arányú elfogadását eredményezi, hanem a rendszerközömbösségét. Míg a politikai iránt nagyon érdeklődők 84 százaléka

33. ábra
Az egyes társadalmi osztályokba tartozók* vélekedése a politikai rendszerekről, 2015 és 2021 ősz (a kérdésre választ adók százalékában)

*Az osztálybesorolás önbesorolás alapján történt.

Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

demokráciatámogató és 8 százaléka rendszerközömbös, addig a politikával egyáltalán nem foglalkozók körében 55 és 35 százalék ez az arány. A diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadók legnagyobb arányban a politikai kérdések iránt közepesen érdeklődők között található (16%) (34. ábra).

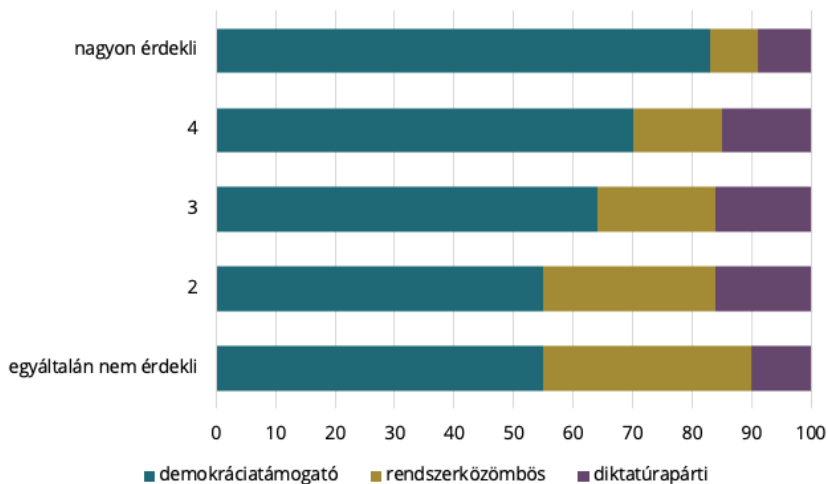
A demokrácia és a diktatúra, valamint a kérdezett listapreferenciája között szoros együttjárás figyelhető meg. Az adatok alapján a kérdésre választ adó Fidesz-KDNP szavazók kétharmada, az együttműködő ellenzéki pártokra szavazók 72 százaléka demokráciapárti, azaz úgy véli, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. A kormánypárti szavazók egyhetedede diktatúrapárti, egyötöde pedig rendszerközömbös. Az utóbbi a társadalmi megoszláshoz képest alacsonyabb, a diktatúrapártiság esetében némiképp magasabb arányt mutat (35. ábra).

A Fidesz-szavazók számára tehát a demokrácia az, ami 2010 után kialakult, hiszen nemcsak demokráciapártiságuk növekedett 3,5 év alatt, de elégedettségük is. Egy régi kifejezést parafrazeálva a kormányzópárt hívei egyben a „létező” demokrácia hívei is.

A demokrácia megítélése

34. ábra

A politikai rendszerek megítélése politikai érdeklődés szerint, 2021 őszi (a kérdésre választ adók százalékában)

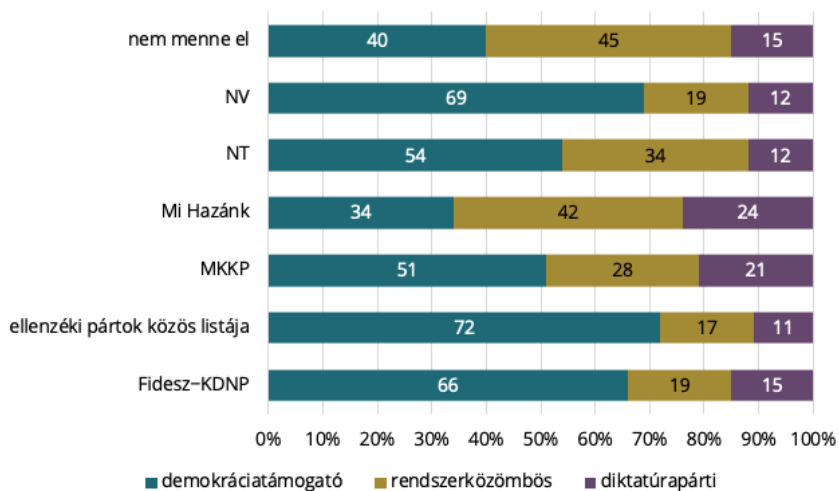

Adatok forrása:

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

35. ábra

„Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon?” listapreferenciák szerint (a kérdésre választ adók százalékában)

Adatok forrása:

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

Az ellenzéki szavazók karakteres demokráciapártisága azt is jelenti, hogy a másik két lehetséges rendszerjellemezőt a társadalmi átlaghoz képest kevésbé választják.

Az egész mintán belül a Mi Hazánk Mozgalom szavazóinál, valamint Kétfarkú Kutyta Párt támogatóinál a legmagasabb a diktatúra bizonyos körülmények közötti elfogadottsága. Míg az előbbi párt esetében 24, az utóbbinál 21 százalék ez az arány. Ehhez képest egyébként az ismeretlen preferenciájúak kevésbé fogadják el a diktatúrát, viszont különösen a passzívoknál a rendszerközömbös álláspont kiemelkedően magas (45%).

Mindent egybevetve a magyar társadalom fele (pontosan az 50%-a) inkább vagy nagyon elégedett a demokrácia működéssel Magyarországon, míg a másik fele egyáltalán nem vagy nem igazán elégedett. Érdekességgént megemlítendő, hogy 2018-ban hajszálpontosan ezek az arányok, tehát 50–50 százalék érvényesültek. Ha figyelembe vesszük a bizonytalanok és a válaszmegtagadók véleményét is, akkor a demokrácia működéssel egy hajszállal kevésbé elégedettek a társadalom tagjai, mint 2018-ban. Ebben az esetben ugyanis 48 százalék az elégedetlenek, 47 százalék az elégedettek aránya, míg 5 százalék nem tudta vagy nem akarta megmondani a válaszát. Mindenesetre, akár az összes vagy a valid válaszokat nézzük, az eredmények nagyon hasonlóak.

Az életkor előrehaladtával növekszik az elégedettség. A 18–29 évesek 53 százaléka nem elégedett (ebből 20 százalék egyáltalán nem elégedett) a demokráciával, szemben az elégedettek 47 százalékaival (ebből 7 százalék nagyon elégedett). A legidősebbeknél, azaz a 70 évesek vagy idősebbeknél viszont 46 százalék az elégedetlenek aránya, ezzel szemben 54 százalékuk elégedett úgy, hogy körükben a legmagasabb, 13 százalék a demokrácia működéssel legelégedettebbek aránya.

Állandó lakhely szerinti településtípus alapján hasonlóan eltérő válaszstruktúra rögzíthető. A községben lakók nagyon vagy inkább elégedetlenek (55%), míg a fővárosban élőknel 50 százalék ez az arány. Érdeemes megemlíteni, hogy a fővárosiak 15, a községben lakók 24 százaléka nagyon elégedetlen, viszont az előbbieket 11, az utóbbiakat 8 százaléka nagyon is elégedett a demokrácia magyarországi működéssel.

A vizsgált szociodemográfiai és szociokulturális tényezők közül a társadalmi osztálybesorolás jár legszorosabban együtt a demokráciával való elégedettséggel (Cramer's $V=0,101$). A középosztálybeliek elégedettek azzal, ahogyan ma

Magyarországon működik a demokrácia, míg az alsó osztályok inkább elégedetlenek azzal. Kétségtelenül az alsó társadalmi rétegek körében is megjelennek az inkább elégedett vagy nagyon is elégedett csoportok (41%). Külön érdemes szólni az önmagukat felső és felsőközéposztályba sorolókról. Véleményük ugyanis rendkívül polarizált. 25 százalékuk nagyon elégedetlen 20 százalékuk nagyon elégedett. Mind a két szélső kategória aránya meghaladja az összes többi kategóriáét, ráadásul a nagyon elégedettek alcsoportjának aránya több mint kétszerese a nagyon elégedettek teljes mintán belüli arányához képest (6. táblázat).

6. táblázat
„Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon?”
2018 ősz és 2021 ősz, szubjektív osztálybesorolás* szerint
(a kérdésre választ adók százalékában)

	2018			2021	
	elégedetlen	elégedett		elégedetlen	elégedett
alsó osztály	66	34	alsó osztály	60	40
munkás- osztály	50	51	munkás- osztály	52	48
alsó közép- osztály	54	46	alsó közép- osztály	54	46
közép- osztály	46	54	közép- osztály	44	56
felsőközép és felső osztály	33	67	felsőközép és felső osztály	51	49
minta	50	50		50	50

**A besorolás önbevalláson alapul.*

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

2021: TK SZI KEP, 2021. N=5000. Saját számítás.

2018-hoz képest a felső és felsőközéposztályok véleményklímája átalakult (6. táblázat). Bár egy alacsony elemszámú rétegről beszélhetünk, ahol a hibahatárok jóval nagyobbak, mint akár egy 1000 fős minta esetén, úgy tűnik, hogy az utóbbi évek társadalmi, gazdasági változása, a jövedelemkiáramlás egyrészt nagyon pozitívan érintette őket, másrészt jól láthatóan, negatívan reagálnak a demokráciával kapcsolatos esetleges problémákra. 2018-ban ugyanis 67 százalékuk volt elégedett vagy nagyon elégedett a demokrácia működésével, 2021-

ben pedig – ahogy azt jeleztük 50 százalékkal (-17%). Szokatlan az a mértékű átalakulás is, amely a nagyon elégedetlen kategóriánál érvényesül (+14 százalék a nagyon elégedetlenek aránya). A polarizáció tehát nagyon erőteljesen jelen van a legjobb társadalmi, gazdasági helyzetű rétegeknél.

Még egy társadalmi nagycsoportot érdemes kiemelni, az alsó osztályt. Emlékeztetőül, a kérdezett magas sorolja be önmagát az egyes osztályokba, tehát az alsóba is. Az alsó osztályok elégedettsége érdemben növekedett 2018-hoz képest. Különösen érdekes, hogy a nagyon elégedettek aránya 6-ról 10 százalékra nőtt. Úgy tűnik, az elmúlt évek reáljövedelmi változásai nem hagyták érintetlenül a legrosszabb helyzetben lévőket sem, ugyanakkor összességében még mindig hattizedük inkább elégedetlen, mint elégedett a demokrácia magyarországi működésével.

Veszélyek és felelősök

Ahogy a korábbi években, most is kíváncsiak voltunk a politika „értelemadási” folyamataira. Egyre több jel mutat arra, hogy a közélettel kapcsolatos kérdések (a demokráciával való elégedettség, a korrupcióhoz való viszony stb.) megítélésében a politikai orientáció jelentős szerepet játszik Magyarországon. Az egyre erősödő politikai polarizáció, a politikai cselekvés mindig egy adott kontextusba ágyazódva nyer értelmet: valamilyen problémára reagál, valamilyen helyzetet kíván kezelni vagy megoldani. Ezért a politika egyik legfontosabb eleme éppen az a kérdés, miképpen határozzák meg az egyes cselekvők ezeket a problémákat, kihívásokat, teendőket. Ezzel ugyanis nem csupán cselekvési tervet készítenek, hanem a körülöttünk lévő világot is értelmezik (pl. Szabó 2003).

Az elmúlt évek válságai nyomán a politikai cselekvés (például a konkrét közpolitikai programok) vagy a politikai viselkedés (például az állampolgárok részvételi szokásai) mellett egyre nagyobb hangsúlyt kaptak az értelemadás folyamatait vizsgáló kutatások. A 2015-ös „menekültválság” óta a kormányzat szokatlanul intenzív kommunikációs stratégiát folytat. Nemzeti konzultációkon, intenzív médiakampányokon, népszavazási kezdeményezéseken keresztül igyekezik a folyamatos morális pánik állapotában tartani a társadalmat (Gerő-Sik 2020, Bognár et al. 2018). Ennek legfőbb eszköze a nemzetet fizikailag (pl. terrorizmus) vagy kulturálisan (pl. tömeges bevándorlás) veszélyeztető konfliktusok és kihívások reprezentációja, és valós súlyukat meghaladó mértékben történő hangsúlyozása. A veszélyek jelentette érzelmi többletet az tartja fenn, hogy az így konstruált veszélyeket megszemélyesített okokhoz társítja a politikai kommunikáció, időnként táptalajt adva a különböző összeesküvés-elméleteknek is.

Erre a helyzetre az is jellemző, hogy mindazok, akik kívül rekednek az így meghatározott „diszkurzív téren”, azaz nem értenek egyet a kormányzati kommunikáció által felajánlott problémameghatározással, ennek a helyzetmeghatározásnak a kiindulópontját támadják. Így a helyzetmeghatározásban mind a kormányzati

vagy ahhoz közeli, mind az azon kívül rekedt (ellenzéki vagy pártoktól független) szereplők kommunikációjában is egyre fontosabbá válnak az ellenségképek: azok a szereplők, személyek, csoportok, akiket úgy láttatnak, hogy jelentős veszélyt jelentenek a haza, a nemzet, a társadalom, a demokrácia számára.

Éppen ezért vizsgálatunkban ezek a veszélyek és ellenségképek (felelősök) is helyet kaptak. Arra a kérdésre próbáltunk választ kapni, hogy az ellenségképek milyen fogadattásra találnak a választók között, és vajon mennyire járulnak hozzá a sokat tapasztalt polarizációs tendenciákhoz.

A kérdőívben azt kértük a válaszadóktól, hogy válasszák ki, *„ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára?”* Illetve hogy: *„az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért.”* Mindkét kérdés esetében összesen három tényezőt, illetve „felelőst” választhattak ki a válaszadók.

A veszélyek és ellenségek felsorolásánál nem törekedtünk teljességre, azokat választottuk ki, amelyek a megítélésünk szerint hangsúlyosan előfordulnak a közéleti diskurzusokban és az említett kampányokban. A felelősök esetén a válaszadók megjelölhettek „egyéb” felelősöket is, de ennek aránya elenyésző volt. A kérdéseket hasonló tartalommal már 2017-ben és 2018-ban is feltettük, így lehetőségünk nyílt arra is, hogy összevessük az eredményeket. A politikai kommunikáció persze csak részben állandó, a változó környezet, különösen a koronavírus-járvány új elemeket is behozott abba. Így a 2018-as veszélylistát kiegészítettük a világjárványokkal, a felelősök listáját pedig Kínával és Oroszországgal (7. táblázat).²

A veszélyek közül néhányat, amelyeket tematikusan összetartozónak ítéltünk, összevontunk. Így összesen hat „veszély-” és kilenc „felelőscsoporttal” dolgoztunk a továbbiakban. A megjelölt veszélyek és felelősök eloszlását a 2017 tavaszi, a 2018 őszi és a 2021-es vizsgálatban a 8. és 9. táblázatban mutatjuk be.

² Fontos megjegyeznünk, hogy az adatfelvétel 2021 őszén készült, még jóval az ukrajnai orosz invázió előtt.

Veszélyek és felelősök

7. táblázat
A kérdőívben felsorolt válaszlehetőségek: veszélyek és felelősök

Veszélyek	Felelősök
A demokrácia és a jogállam leépítése	Nemzetközi pénzügyi szervezetek (IMF, Világbank)
Egy párt túlhatalma	Az EU-s, brüsszeli bürokraták
A növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	A liberálisok
A tömeges bevándorlás, migráció	Soros György vagy a Soros Alapítvány által támogatott szervezetek, emberek
Az idegen, külföldi befolyás a politikára és a gazdaságra	A bevándorlók, migránsok
Az Európai Unió növekvő befolyása, a nemzeti szuverenitás elvesztése	Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok
A terrorizmus	Az ellenzék
Az állami szintű korrupció	Orbán Viktor és kormányai
Az egészségügy és az oktatás állapota	A politikai és gazdasági elit
Külföldről anyagilag támogatott civil szervezetek	Kína
Világjárványok	Oroszország

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. Saját számítás.

8. táblázat
„Ön mit gondol, mi jelenti ma a legnagyobb veszélyt Magyarország számára?” (a válaszadók százalékában)

	2017	2018	2021
A nemzeti szuverenitás elvesztése ²	30	35	25
Bevándorlás és terrorizmus	50	36	31
Demokrácia és jogállam leépítése ³	24	42	37
Az állami szintű korrupció	50	40	32
A növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	45	35	31
Az egészségügy és oktatás állapota	65	46	43
Világjárványok	-	-	36
Összesen választott	100	97	93

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2017, 2018, 2021. Saját számítás.

2 Az idegen, külföldi befolyás a politikára és a gazdaságra; Az Európai Unió növekvő befolyása, a nemzeti szuverenitás elvesztése; Külföldről anyagilag támogatott civil szervezetek.

3 2017-ben ezt egyetlen itemmel mértük: A demokrácia és a jogállam leépítése.

9. táblázat

„Az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért?” (a válaszadók százalékában)

	2017	2018	2021
Nemzetközi pénzügyi szervezetek	9	18	14
EU-brüsszeli bürokraták	14	25	19
Liberálisok	5	7	6
Soros György, Soros Alapítvány által támogatott szervezetek	13	26	18
bevándorlók, migránsok	23	24	20
Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok	21	16	17
Orbán Viktor és kormányai	37	41	35
A politikai és gazdasági elit	44	46	38
Az ellenzék	-	16	16
Oroszország	-	-	12
Kína	-	-	9
összesen	90	91	81

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2017, 2018, 2021. Saját számítás.

A 8. táblázat és 9. táblázatban összefoglalt eredmények három fontos folyamatra hívják fel a figyelmet: általában az egyes felsorolt veszélyek észlelése csökkenő tendenciát mutat, bár nem azonos mértékben. Ez 2021-re mintha az „általános veszélyérzet” valamelyes mérséklődésével is együtt járna, vagy legalábbis a felsorolt itemek iránti fogékonyság csökkent. Persze ez még mindig csak relatív csökkenés, hiszen a válaszadók 93 százaléka tudott választani a felsorolt lehetőségek közül. Ezen az sem változtat, hogy az újonnan bekerülő itemet, a „Világjárványokat” 36 százalék választotta. 2018-hoz képest a felelősök esetében 91-ről 81 százalékra csökkent azok aránya, akik valamilyen felelőst megneveztek; úgy, hogy bővült a lehetséges felelősök listája.

A veszélyek közül a bevándorlás és terrorizmus, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek és az állami szintű korrupció észlelése mutat folyamatos csökkenést 2017 óta. A demokrácia és jogállam leépítését kevesebben választották, mint 2018-ban, de többen, mint 2017-ben. A nemzeti szuverenitás elvesztésének veszélyét 2021-ben kevesebben érzékelték, mint 2017-ben, míg az oktatással

és egészségüggyel kapcsolatos változás 2018-hoz képest hibahatáron belülnek tűnik.

A felelősök esetében a változások kisebbek. Az egyik jellemző változás, hogy a 2017-es értéknél magasabb arányban jelöltek meg néhányat (ilyen a nemzetközi pénzügyi szereplőktől a Soros György/Soros Alapítvány által támogatott szervezetekig bezárólag az első négy felelős). A másik jellemző tendencia a kis-mértékű csökkenés vagy visszarendeződés a 2017-es érték köré: az ellenzék és Gyurcsány Ferenc, illetve a korábbi baloldali kormányok megítélése hasonló volt a 2018-ashoz, a bevándorlók megítélése veszített valamelyest a „népszerűségéből”, ahogy Orbán Viktort és kormányát vagy a politikai és gazdasági elitet is kevesebben jelölték meg most, mint korábban. A felelősök csoportjában Kína és Oroszország az új szereplő, ezeket a válaszadók 9, illetve 12 százaléka választotta.

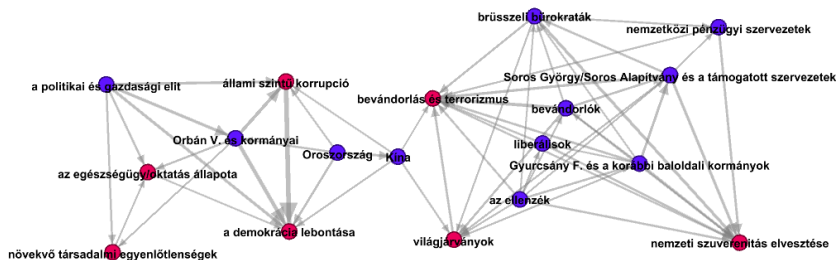
Az első két leggyakrabban említett felelősként megmaradt a politikai és gazdasági elit, valamint az Orbán-kormány. A korábbi vizsgálatok tanulsága azonban elsősorban nem az egyes válaszokat bejelölők arányának változása, hanem a választásokban tetten érhető polarizáció volt. Így a 2021-es adatokon is érdemes megvizsgálni, hogyan függnek össze egymással a felsorolt válaszlehetőségek: A 36. ábrán a 2021-es válaszok közötti együttjárásokat mutatjuk meg.

A 36. ábra a korábbi években tapasztaltakhoz hasonló alapvető megosztottságot mutat. Az ábra azt jelzi, hogy aki az egyik felelőst vagy veszélyt választotta, milyen eséllyel jelölt meg egy másikat. Ha ez a véletlennél valószínűbb, akkor a két item *között* együttjárás van, és úgy véljük, hogy a két item összetartozik a válaszadók kognitív térképén. Az *ábra* egyik oldalán találjuk a *közpolitikai jellegű problémákat*, a demokráciával és korrupcióval kapcsolatos veszélyeket, a felelősök *közül pedig* Orbán Viktort és kormányát, valamint a politikai gazdasági elitet. A másik oldalán van minden más. Érdekes módon inkább ehhez a blokkhoz kapcsolódik a világválság mint veszély. Kevésbé meglepő, hogy itt találjuk a bevándorlás és a terrorizmust, a nemzeti szuverenitás elvesztését, felelősként pedig az ellenzéket, Gyurcsány Ferencet és a korábbi baloldali kormányokat, a liberálisokat és a nemzetközi szereplőket, azaz Soros Györgyöt és a Soros Alapítvány által finanszírozott szervezeteket, a nemzetközi pénzügyi szervezeteket, valamint az Európai Uniót, brüsszeli bürokratákat.

Az új itemek, azaz a világválságok mint veszély, Oroszország és Kína mint felelős, egymással is összekapcsolódnak, ami az oltásokkal, illetve a koronavi-

36. ábra

A veszélyek és felelősök hálózata 2021-ben. A kapcsolatok: a pozitív, szignifikáns korrelációs együtthatók. Piros veszély, kék felelős*

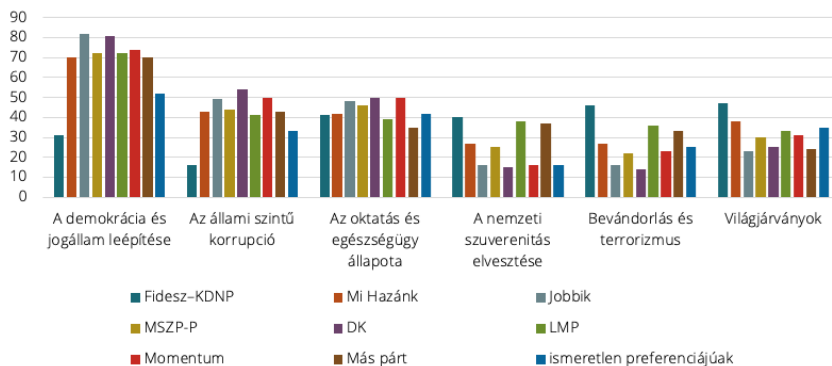
*Az ábrán azok a korrelációs együtthatók szerepelnek kapcsolatként, amelyek pozitív és legalább a $p < 0,05$ szinten szignifikáns együttjárást jelölnek két tényező között.

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. Saját számítás.

rus-járvány kialakulásával összefüggő összeesküvés-elméletek ismeretében természetesen nem meglepő. Emellett azonban, főként a járványok és Kína, mintegy közvetítőként tűnnek fel: mind a két oldalhoz tartoznak valamelyest, ezekben az esetekben a polarizáció (még?) nem tökéletes (a járványokkal kapcsolatos polarizációt lásd: Farkas–Böcskei–Szabó 2022). A másik változás, hogy az egyes nagyobb blokkokon belül kisebb blokkok alakulnak ki. Egyrészt a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek mint veszély kapcsolata gyengült a saját blokkjának egyes elemeivel. Másrészt, míg a korrupció, a demokrácia lebontása, Orbán Viktor és kormánya, valamint a politikai és gazdasági elit rendkívül erős al csoportnak tűnik, az egészségügy és oktatás állapota (és az egyenlőtlenségek növekedése) már kevésbé kapcsolódik ezekhez a veszélyekhez és felelősökhöz. Utóbbi 2018-ban még valamelyest kötődhetett a kormánypárti retorikához is, ez 2021-re teljesen eltűnt.

A másik blokkban Soros György, a Soros alapítvány és az általa támogatott civil szervezetek központi szerepe feltűnő. Itt kevésbé alakulnak ki al csoportok, inkább párokról lehet beszélni, amelyeket a Soros György nevével fémjelzett ellenségkonstrukció köt össze egymással. Míg 2018-ban Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányokat kevésbé választották együtt más itemekkel (Szabó–Gerő 2019), addig 2021-re egyértelműen újra összekapcsolódott minden, a „nemzetet” veszélyeztető itemmel.

37. ábra
Pártpreferencia és veszélyek 2021-ben
(a válaszadók százalékában)

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. Saját számítás.

A két veszély- és felelőscsoportból való választás természetesen több ponton is összefügg a pártpreferenciákkal. A 37. ábra mutatja az összefüggéseket 2021-ben.

A 2021-es év adatai nem mutatnak újdonságot abban az értelemben, hogy mind a veszélyek, mind a felelősök megjelölésében erős a pártpreferencia hatása. Az is állandósulni látszik, hogy ez alól lényegében csak az egészségügy és oktatás állapotának megítélése jelent kivételt. Ebben az esetben a pártpreferencia nem játszik szerepet, azt minden választói csoport hasonló mértékben jelölte meg. Az ismeretlen preferenciájú választók 2021-ben is inkább az ellenzéki pártok szavazóihoz hasonlítottak. Ugyanakkor az LMP szavazói kilógnak az ellenzéki mezőnyből: a nemzeti szuverenitás elvesztését, illetve a bevándorlás és terrorizmust jóval nagyobb arányban jelölték meg, mint más ellenzéki pártok szavazói. Szintén fontos, hogy a Mi Hazánk szavazói mind a veszélyek, mind a felelősök tekintetében az ellenzéki pártok szavazóihoz hasonlóan vélekedtek 2021 őszén. Ez alól a veszélyeknél a nemzeti szuverenitás elvesztése, a felelősöknél pedig az EU-s brüsszeli bürokraták képeznek kivételt, ezeket a kormánypártok szavazóihoz hasonló arányban jelölték meg a Mi Hazánk szavazói is (10. táblázat).

Veszélyek és felelősök

10. táblázat
Pártpreferencia és veszélyek: a nemzeti szuverenitás, bevándorlás és migráció (a válaszadók százalékában)

	Fidesz-KDNP	Mi Hazánk	Jobbik	MSZP-P	DK	LMP	Momentum	Más párt	ismeretlen preferenciájúak
Nemzetközi pénzügyi szervezetek	15	16	14	17	13	13	15	18	11
EU, brüsszeli bürokraták	29	28	14	16	12	23	15	20	13
Liberálisok	9	8	6	6	5	8	4	9	4
Soros György, Soros Alapítvány által támogatott szervezetek	33	16	7	7	7	21	10	19	11
bevándorlók, migránsok	29	17	14	15	10	20	14	20	16
Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok	31	20	14	11	4	13	12	15	11
Orbán Viktor és kormányai	8	55	71	67	77	42	64	45	32
A politikai és gazdasági elit	26	51	55	48	55	44	54	41	36
Az ellenzék	27	16	10	10	8	13	8	15	11
Oroszország	10	14	9	20	16	22	17	17	9
Kína	6	8	14	17	20	19	16	15	6

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. Saját számítás.

Politikai részvétel a választásokon túl

A magyar társadalom politikai részvételének vizsgálatát a korábban (a 2018-as adatokon) alkalmazott módszertannal végeztük el. E szerint elemeztük a hagyományos politikai, illetve a közvetlen részvétel változóit, amelyeket néhány esetben össze is hasonlítottunk a 2018-as adatokkal. Így négy részvételi formát különböztettünk meg: 1. a hagyományos politikai részvétel pártokhoz kötődő, nem választási részvétel formáit, 2. a közvetlen részvételt, azaz a jellemzően informális vagy inkább társadalmi mozgalmakhoz kötődő részvételi formákat, 3. a helyi részvételt és 4. az online részvételt. Elsőként a hagyományos és közvetlen részvétel változásainak alakulását, majd az online és a helyi részvétel mértékét, illetve a négy típus összefüggéseit mutatjuk be. Végül a politikai részvétel típusai és az alapvető szociodemográfiai változók közötti összefüggéseket vizsgáljuk meg.

Az egyes részvételi formák pontos méréséhez feltett kérdéseket a 11. táblázat tartalmazza. Minden esetben azt kérdeztük, hogy az elmúlt egy évben részt vett-e valamilyen részvételi formában a felsoroltak közül.²

A hagyományos és közvetlen részvételről meglehetősen részletes adatsorral rendelkezünk a 2000-es évekből, ráadásul a kérdések majdnem azonos módon, összehasonlíthatóan lettek feltéve.³

2 A pontos kérdés így hangzott: „*Különböző módokon lehet a közügyekben cselekedni, a problémák megoldásáért fellépni. Kérem, mondja meg mindegyikről, hogy előfordultak-e már Önnel az elmúlt évben?*”

3 Ez alól néhány kivétel van, a 2015-ös és a 2018-as vizsgálatunk annyiban különbözött egymástól, hogy a European Social Survey és a 2015-ös adatfelvétel is külön kérdezte meg, hogy a válaszadó tevékenykedett-e politikai pártban és mozgalmában, míg 2017-ben és 2018-ban ezt egy kérdésben tudakoltuk. Emellett 2018-ban arra kérdeztünk rá, hogy „Részt vett egy politikai párt kampányában, (pl. plakátolás, jelkép, jelvényviselés, szórólapozás)” ahelyett, hogy „Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényeket.”

11. táblázat
A hagyományos és a közvetlen részvétel dimenziói

Hagyományos részvétel	Közvetlen részvétel
Kapcsolatba lépett országos vagy helyi politikussal	Tiltakozó levelet, petíciót írt alá, hagyományos vagy internetes formában
Tevékenykedett egy politikai pártban vagy mozgalomban	Részt vett tüntetésen (demonstráción)
Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényeket, jelképeket	Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket
Online részvétel	Helyi részvétel
Interneten, Facebookon like-olt, szavazott, posztolt vagy hozzászólt valamilyen közélettel, politikával kapcsolatos kérdésben*	Részt vett helyi esemény, közösségi megmozdulás (például falunap, búcsú, karnevál, felvonulás, helyi sportesemény) szervezésében Részt vett lakossági fórumon

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. Saját számítás.

**2018-ban két külön itemben kérdeztük, 2021-ben összevontuk a két kérdést. Az összevont kérdés szövege megegyezik a 2018-as két kérdés szövegével.*

Önmagában a politikai részvétel két típusának alakulása nem hozott meglepetéseket. Ahogy korábban is, a helyi vagy országos politikusokkal kialakított kapcsolatok jelentik a részvétel leginkább elterjedt formáját. A politikai pártok és mozgalmak nem túl népszerűek, mindössze néhány százalékyian vesznek részt bennük. Ráadásul az összesített adatokból az a logikus tendencia is látszik, hogy nagy az átfedés azok között, akik kapcsolatba lépnek politikussal (ez 13% volt 2021-ben) és tevékenykednek politikai mozgalmakban vagy pártokban, illetve részt vesznek ezek kampányaiban (3 és 3%), hiszen a hagyományos részvétel összesített aránya 16 százalék. Érdeemes azért megjegyezni, hogy ez valamelyest növekedést jelent az elmúlt évekhez képest. Ugyan 2018-hoz képest csupán a hibahatáron mozog a változás, a 2010-es évek első feléhez képest a tendencia az egyértelmű emelkedés irányába mutat, még akkor is, ha a 2021-es, viszonylag kiugró érték talán a választások közelségének volt köszönhető. A közvetlen részvétel értékei lényegében évek óta változatlanok (12. táblázat).

12. táblázat
A hagyományos és közvetlen részvétel alakulása Magyarországon
2002–2018 (százalékos megoszlás)

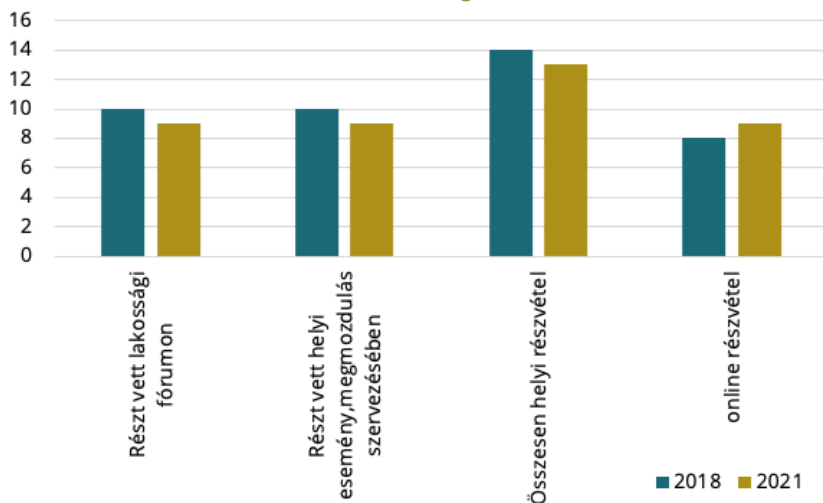
		2002	2005	2006	2008	2010	2012	2015	2017	2018	2021
Hagyományos részvétel	Kapcsolatba lépett országos vagy helyi politikussal	15	10	14	9	12	5	8	10	12	13
	Tevékenykedett egy politikai pártban vagy mozgalomban	4	2	3	5	7	4	4	4	2	3
	Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényeket, jelképeket	3	1	3	1	3	1	1	4	3	3
Közvetlen részvétel	Tiltakozó levelet, petíciót írt alá, hagyományos vagy internetes formában	4	7	6	7	3	3	5	6	5	5
	Részt vett tüntetésen (demonstráción)	4	2	4	2	3	4	2	4	3	3
	Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket	5	5	5	6	6	4	3	5	3	4
Összesen	hagyományos	18	11	15	12	16	8	8	12	13	16
	közvetlen	9	11	10	11	9	8	8	9	8	8
	összes	22	19	20	19	19	12	14	16	16	18

Adatok forrása: *European Social Survey 2002–2012, MTA TK SZI, 2015, 2018, 2021.*

Ahogy azt a 38. ábra mutatja, relatíve mind a helyi, mind az online részvétel jelentős mértékű, ha összehasonlítjuk a többi részvételi típussal. Helyi események, megmozdulások szervezésében és lakossági fórumon 2018-ban összesen 14, 2021-ben 13 százaléknyan vettek részt, míg online 8, illetve 9 százaléknyan szóltak hozzá, osztottak meg, írtak politikai tartalmakat. Persze a helyi részvétel esetén nem feltétlenül tisztán politikai, hanem inkább helyi közéleti eseményekről beszélhetünk.

A négy részvételi forma viszonylag erősen összefügg egymással, ami arra utal, hogy a részvételi cselekvések különböző típusai erősítik egymást. A 12. táblá-

38. ábra
A helyi és az online részvétel mértéke 2018-ban és 2021-ben
(százalékos megoszlás)

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700, MTA TK SZI 2021 N=5000. Saját számítás.

zatban jól látszik, hogy a korrelációs együtthatók⁴ legalább közepes erősségű összefüggéseket mutatnak. Legkevésbé a hagyományos és online részvétel kapcsolódik össze egymással. Ugyanakkor 2018-hoz képest ezek összefüggése valamelyest erősödött (0,406-ról 0,488-ra növekedett az együttható értéke), míg a hagyományos és közvetlen részvétel közötti összefüggés erőssége mérséklődött (13. táblázat).

A helyi és az online, a hagyományos és a helyi, illetve a közvetlen és a hagyományos részvétel hasonló mértékben alkotnak erősen összekapcsolódó párokat. Ez egyrészt arra utal – korábbi eredményeinkkel összhangban –, hogy sok esetben a helyi részvétel kötődhet politikai pártokhoz, de legalábbis a pártpolitikai és civil részvétel hálózatai mindenképp összeérhetnek (Gerő–Szabó 2020), másrészt arról tájékoztat, hogy az online felületek a helyi nyilvánosságban is irányadó szerepet töltenek be. Vélelmezhető, hogy a szervezetekhez kötődő politizálás a szervezeten belüli fórumokra és talán az offline térbe tereli a politikai vélemények kifejezését.

⁴ Minden esetben 0,00 szignifikanciaszint mellett.

13. táblázat
A részvételi típusok összefüggései, 2018, 2021
(korrelációs együtthatók)

	Közvetlen részvétel	Helyi részvétel	Online részvétel
2018			
Hagyományos részvétel	0,474**	0,4**	0,238**
Közvetlen részvétel		0,363**	0,309**
Helyi részvétel			0,437**
2021			
Hagyományos részvétel	0,406**	0,392**	0,288**
Közvetlen részvétel		0,356**	0,399**
Helyi részvétel			0,401**

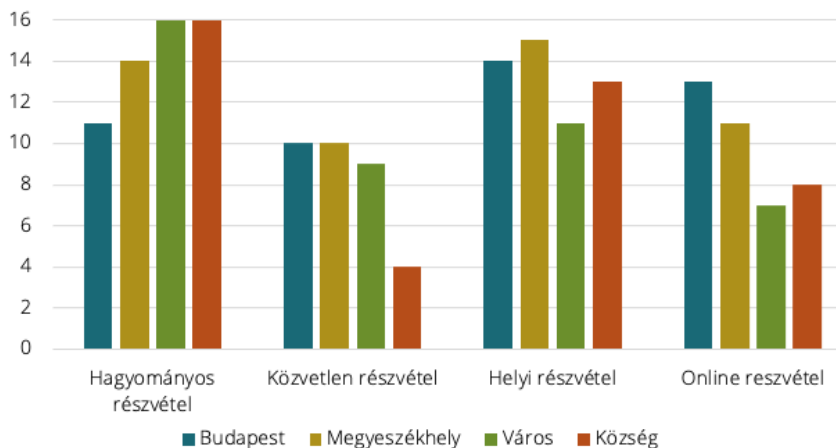
Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

Az egyes részvételi formák szociodemográfiai háttere a korábbihoz hasonló mintázatot mutat. Míg a pártokhoz, illetve a személyes kapcsolatokhoz kötődő részvételi formák a kisebb településeken gyakoribbak, addig a közvetlen részvétel mértéke éppen a községek esetében jelentősen kisebb, mint a városokban, megyeszékhelyeken vagy a fővárosban. A helyi részvétel a megyeszékhelyeken és a fővárosban a legmagasabb, míg az online részvétel egyértelműen a fővárosban a leginkább népszerű, a kisebb városokban és községekben pedig kevésbé elterjedt (39. ábra).

Habár a korábbi kutatások azt mutatták, hogy a férfiakra jellemzőbb a közéleti-politikai részvétel, a 2018-as adatok szerint ez a különbség eltűnt. A 2021-es adatok szintén ezt mutatják, így úgy tűnik, hogy a részvételi formát illetően a nemi különbségek megszűntek.

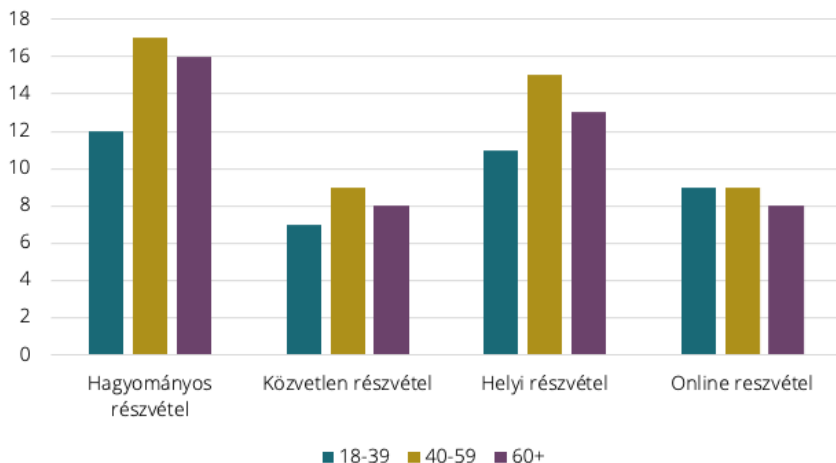
A részvételi formák életkori csoportok szerint azonban jelentősebb különbségeket mutatnak. Elsősorban a hagyományos és a helyi részvétel különbözik. Mivel az egyes településtípusok életkori összetétele jelentősen eltér egymástól, nem meglepő, hogy a fiatalabb korosztályban találunk pártokhoz és személyes kapcsolatokhoz kötődő alacsonyabb részvételt, míg a középső és idősebb generációban magasabb mértékűt. A közvetlen részvétel és az online részvétel mértéke ugyanakkor alig különbözik életkori csoportonként (40. ábra).

39. ábra
Részvételi típusok megoszlása településtípus szerint, 2021
(százalékos megoszlás)

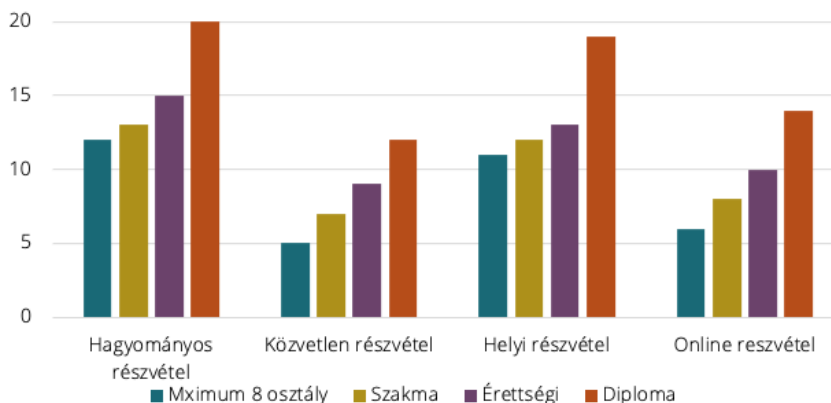
Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

40. ábra
A részvételi formák megoszlása életkori csoportok szerint
(a válaszadók százalékában)

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

41. ábra
A részvételi formák megoszlása iskolai végzettség szerint
(a válaszadók százalékában)

Az iskolai végzettség szerinti megoszlásokat vizsgálva minden részvételi forma esetén igaz, hogy a magasabb iskolai végzettséggel magasabb részvétel jár együtt. A diplomások között minden esetben kiugró a részvételi arány, ugyanakkor míg a közvetlen és az online részvétel esetében a legalacsonyabb iskolai végzettségtől a magasabb felé haladva inkább graduális változást látunk, a hagyományos és a helyi részvétel esetében az alsó három végzettségi kategóriában nem térnek el jelentősen a részvételi arányok (41. ábra).

Végül a részvétel és a politikai preferenciák összefüggéseit vizsgáltuk meg (14. táblázat). A pártokban részt vevőkre jellemzőbbek a hagyományos és a helyi részvétel formái. Jellemzően 9–22 százalékyian vesznek részt ezekben a részvételi formákban. Az egyetlen párt, amelynek szimpatizánsai között a két részvételi formát tekintve különbség van, a Mi Hazánk: a helyi részvétel ebben a csoportban 22 százalékos, míg a hagyományos részvétel 15 százalékot tesz ki. Egyébként a pártok szavazói csoportjaiban nem látunk hatalmas eltéréseket. Az egyes szavazói csoportokban a hagyományos részvétel esetében 15–21, a helyi részvétel esetén 14–22 százalék között mozog az résztvevők aránya. Ez alól csupán az ismeretlen preferenciájú csoport kivétel, ez a csoport a többenl alacsonyabb részvételi mutatókat produkál.

A közvetlen és az online részvétel esetén valamelyest változik a kép. A pártok közül a közvetlen részvétel esetén kilóg az MSZP-P pártszövetség (15%) és a

„más pártra” szavazók (19%), a többi párt szavazótáborának 9–11 százalékos érintettsége mellett. Feltehetően az MKKP szavazók lehetnek a más pártok szavazói között különösen aktívak. Hasonló mintázatot látunk az online részvétel esetében is azzal a különbséggel, hogy ezen a területen a Mi Hazánk szavazói szintén relatíve aktívak (16%) (14. táblázat).⁵

14. táblázat.

Részvételi típusok és pártválasztás az adott pártot választók százalékában

	Hagyományos részvétel	Közvetlen részvétel	Helyi részvétel	Online részvétel
Fidesz–KDNP	16	9	16	9
Mi Hazánk	15	11	22	16
Jobbik	15	10	14	11
MSZP-P	20	15	19	13
DK	18	10	18	10
LMP	21	9	17	9
Momentum	17	9	18	14
Más párt	21	19	19	21
ismeretlen preferenciájúak	11	4	7	5
összesen	16	8	13	9

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

Egyesületi részvétel

A politikai szociológia az egyesületi részvételt tartja a politikai részvétel előszobájának. Minél többen vesznek részt különféle egyesületekben, annál többen sajtáthatják el azokat a készségeket, amelyek a közéleti-politikai részvétel más formáihoz is szükségesek. Emellett a civil szervezetek mobilizációs hálózatot is jelenthetnek a közvetlen részvétel formáihoz és a nyilvánosság létrehozásában

⁵ Fontos megjegyeznünk, hogy míg a hagyományos formák esetében azt sejtethetjük, hogy valóban az adott párthoz kötődő tevékenységekben vettek részt, addig abban nem lehetünk biztosak, hogy a közvetlen részvételi tevékenységeket (tüntetések, petíció) az adott párt szervezte, sőt, ezek többségét valószínűleg pártoktól független szervezetek, csoportok hozták létre.

is fontos szerepet játszanak (Edwards 2009).

Magyarországon a civil társadalmat az a kettősség jellemzi, hogy miközben viszonylag sok bejegyzett szervezet van, azok tagsága – és összességében az azokban résztvevők teljes népességen belüli aránya is – alacsony (Kuti 2017). Ráadásul úgy tűnik, hogy a civil szervezetek, egyesületek tagsága a rendszer-váltás óta tovább csökkent. Ez részben a szakszervezetek meggyengülésének köszönhető, de a többi egyesületi típus sem volt képes növelni a tagságát (Gerő 2012).

Az is fontos azonban, hogy a konkrét arányok jelentősen függenek a mérés módjától. A tagság fogalma és a részvétel módjai átalakultak az elmúlt évtizedekben. Ma már kevésbé szívesen köteleződnek el tagként az állampolgárok, inkább a részvétel kevésbé formális módjait választják. Attól is függ, hogy milyen eredményeket kapunk, hogy milyen részletességgel kérdezzük rá a részvételre: 2015-ben mindössze négy területen kérdeztük a tagságot és ennek megfelelően alacsony mértékben, mindössze nyolc százaléknyian vallották magukat valamilyen egyesület tagjának.

Más vizsgálatokban az egyesületi tagság aránya jellemzően 15 és 25 százalék körül mozog (Hajdu 2012, Gerő 2012, Kern–Szabó 2011). Az általunk 2018-ban mért arány 27 százalék⁶ volt, a 2021-es érték pedig már 31%, ami jó hírnék számít az elmúlt évek tendenciáit vizsgálva. Ezt az adatot valamelyest árnyalja, hogy ennek jelentős része szabadidős szervezetekből ered, a közéleti-politikai szervezetekben való részvétel sokkal mérsékeltebb: míg a sportegyesületekben, sportklubokban a válaszadók 15 százaléka, a kulturális vagy hobbikörökben a válaszadók 10 százaléka vett részt, addig oktatási és egészségügyi szervezetekben mindössze 6 százaléknyian, környezetvédő szervezetekben 5 százaléknyian, szakszervezetekben és pártokban pedig még ennél is kevesebben.

Az egyesületi kötődés feltárásának érdekében összesen 10 tágabb tevékenységterületre kérdeztünk rá: arra kértük a válaszadókat, hogy jelöljék meg, a 10 terület közül melyiken kötődnek valamilyen egyesülethez. A 10 tevékenységi területen keresztül bizonyos típusokat igyekeztünk mérni, melyek: a szabadidős

⁶ A viszonylag magas értéket módszertani szempontból két tényező is befolyásolhatta: Egyrészt nem tagságra, hanem kötődésre kérdeztünk rá, követve a változó folyamatokat. Másrészt rákérdeztünk a szomszédági-szülői szervezetekben való tagságra is, azaz a helyi részvételre, ami önmagában plusz 3,5 százalékot adott hozzá az összesített adathoz.

15. táblázat
Az egyesületi részvétel megoszlása az egyes tevékenységi típusok között (százalékos megoszlás)

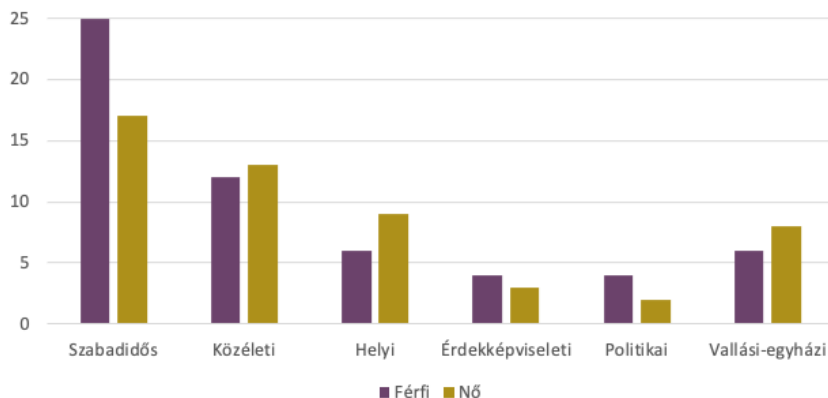
Tevékenységcsoport	Tevékenység	2018	2021
Szabadidő	Sportklub, sportegyesület	13	15
	Kulturális vagy hobbikör	6	10
	Összesen	17	20
Közéleti	diák, hallgatói, ifjúsági	3	5
	oktatási-egészségügyi	4	6
	környezetvédelem	3	5
	szociális ügyekkel foglalkozó	3	4
	Összesen	9	13
Helyi	szülői-szomszédsági-lakóhelyi. nyugdíjasklub	7	8
Érdekképviseleti	szakszervezet, szakmai szervezet	2	3
Politikai	politikai szervezetek	2	3
Vallási	vallási-egyházi szervezet	5	7
	Összesen	27	31

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700. MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

szervezetek (sportegyesület, klub és kulturális egyesületek), a valamilyen közéleti témával is foglalkozó szervezetek (hallgatói, diák- és ifjúsági szervezetek, szociális, környezetvédelmi, oktatás és egészségügyi témákkal foglalkozó szervezetek), a kifejezetten politikai szervezetek (pártok és azok ifjúsági szervezetei, politikai mozgalmak), a vallási és egyházi szervezetek és a helyi szervezetek típusai. Ezek közül általában a rekreációs és a közéleti szervezeteket szokták civil szervezeteknek nevezni, az államtól és a gazdaságtól való függetlenségük okán. A vallási-egyházi szervezetek esetében a nagy egyházakhoz való kötődés jelentheti a szervezetek autonómiájának csorbulását, míg a szakszervezetek és szakmai szervezetek olyan érdekképviseleti jogosítványokkal rendelkezhetnek, amelyek a politikai rendszer részévé teszik azokat. A továbbiakban összefoglalóan egyesületekként utalunk a 10 felsorolt területen működő szervezetekre.

Az egyesületi részvételt erősen befolyásolják a demográfiai háttérhez, a társadalmi struktúrában elfoglalt pozícióhoz kötődő tényezők. Bár a válaszadók teljes

42. ábra
Az egyesületi részvétel mértéke nemek szerint
(a válaszadók százalékában)

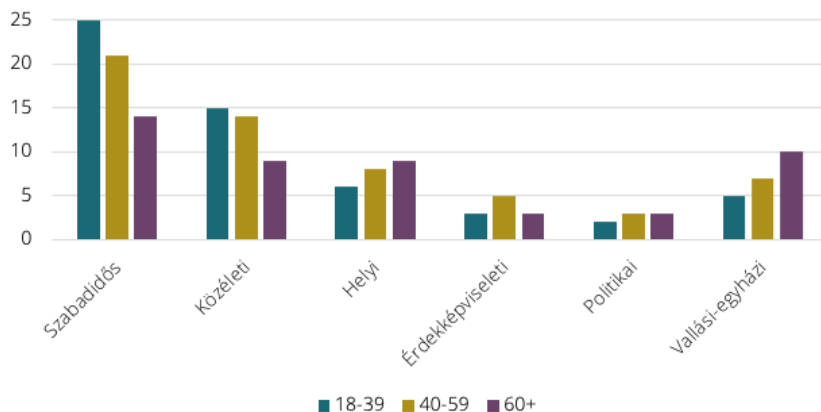
Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

körében a férfiak nagyobb arányban vesznek részt az egyesületekben, mint a nők (32, illetve 29%) ez a különbség csökkenni látszik 2018 óta (akkor 29 és 24% volt), az egyes szervezettípusok szerint pedig ebben a tekintetben is árnyaltabb a kép. Míg a szabadidős szervezetekben egyértelműen a férfiak felülreprezentáltak (25 vs. 17%) és hasonló tendenciákkal találkozunk a politikai és szakmai érdekképviseleti szervezetekben is, a közpolitikai-közéleti, a vallási-egyházi és a szülői-szomszédsági szervezetekben már más a kép: az első típushoz hasonló arányban kötődnek nők és férfiak, míg az utóbbi kettőhöz a nők nagyobb eséllyel kötődnek. Ez azt is jelenti, hogy a teljes népességre vonatkozó arányokat elsősorban a szabadidős szervezetek tagságában található különbségek okozzák (42. ábra).

Az életkor szerinti megoszlás az egyes egyesületi típusok szerint változatos képet mutat. A szabadidős és közéleti szervezetekben a részvétel aránya az életkor előrehaladtával csökken, míg a helyi és vallási-egyházi szervezetekben az irány pont fordított (43. ábra).

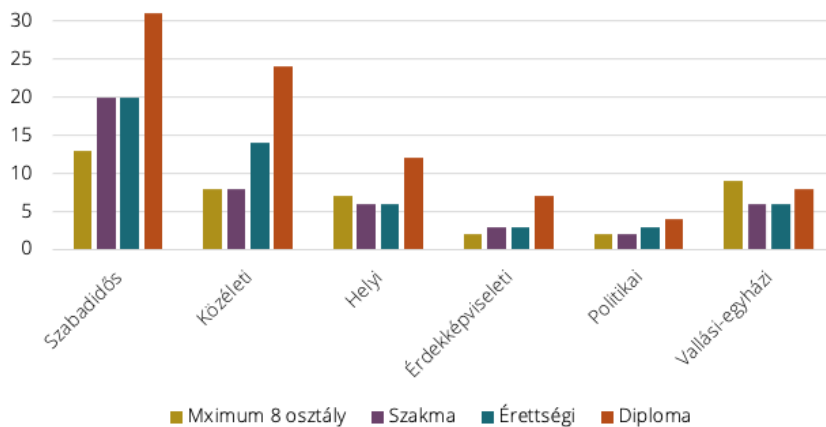
Az iskolai végzettség az egyik legjelentősebb tényező: a végzettség emelkedésével párhuzamosan növekszik a részvétel mértéke. Az egyes szervezettípusok szerint vizsgálva azonban árnyaltabb a kép (44. ábra).

43. ábra
Egyesületi részvétel életkori csoportok szerint
(a válaszadók százalékában)

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

44. ábra
Az egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, az iskolai végzettség egyes kategóriáiban, a válaszadók százalékában

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

A szabadidős szervezetek esetében két nagy ugrást tapasztalunk: a legfeljebb nyolc osztályt végzettek és a szakmunkás végzettségűek csoportja között, illetve az érettségizettek és a diplomával rendelkezők között. A közéleti-közpolitikai szervezetek esetében az összefüggés szintén szignifikáns: a diplomások elkülönülnek a többi csoporttól, de hasonlóan nagy a különbség a két alacsonyabb végzettségi csoport és az érettségizettek között. A legfeljebb nyolc osztályt végzettek és a szakmával rendelkezők között nincs különbség abban a tekintetben, hogy milyen arányban vesznek részt ilyen szervezetekben.

A vallási-egyházi szervezetekben az összefüggés nem lineáris: a legalacsonyabb és legmagasabb végzettségűek közül vesznek részt a legtöbben ilyen szervezetekben. A szülői-szomszédsági szervezetekben a diplomások szintén nagyobb arányban képviseltetik magukat (12%), mint a másik három végzettségi csoportban, ahol gyakorlatilag ugyanolyan mértékben van jelen (6–7%).

Érdemes kiemelni a szakmai-érdekképviselői szervezeteket: a diplomások között 7% az ilyen szervezethez kötődők aránya, míg mindhárom másik csoportban ennél jóval alacsonyabb. Ugyan egyik csoportban sem magas a részvételi arány, de mégis az elmúlt évekhez képest mintha a diplomás csoportok jobban felismerték volna a szakszervezeti tagság előnyeit.

Településtípus szerint leginkább a szabadidős és közéleti szervezetek esetében találunk jelentősebb különbségeket, habár a különbségek minden esetben szignifikánsak. A szabadidős és közéleti szervezetek egyaránt a megyeszékhelyek lakói között a leginkább népszerűek, míg a községek és Budapest lakói között hasonló arányban találunk ilyen egyesületekhez kötődőket. A vallási-egyházi és a szülői szervezetek esetében egyértelműen a budapestiek kötődnek legkevésbé ilyen szervezetekhez és a községek lakói a leginkább (16. táblázat).

Mivel az egyesületi részvétel növelheti a politikai részvétel esélyét, akár szocializációs hatásai miatt, akár mint mozgósítási terep, érdemes megnézni, hogyan alakul az egyesületi kötődés és a részvétel kapcsolata.

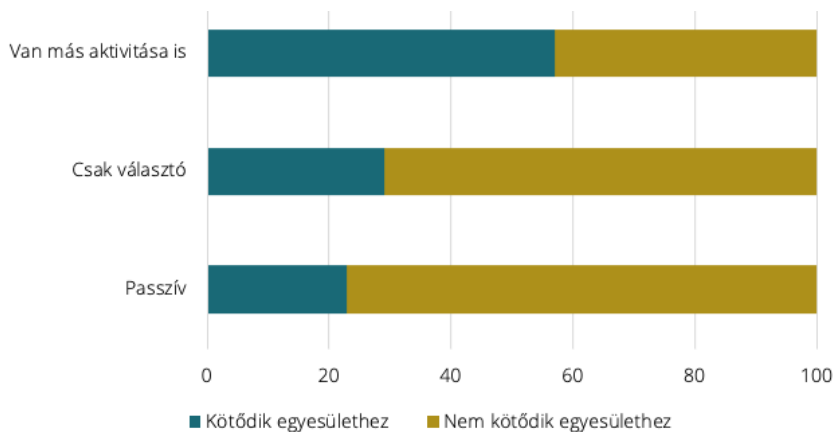
Az egyesületi részvétel és a politikai aktivitás erős összefüggéseket mutat, akár összességében, akár egyes típusok szerint vizsgáljuk, így a 45. ábrán csupán az összesített eredményeket mutatjuk be. Jól látszik, hogy azok, akik kötődnek valamilyen egyesülethez, politikailag is jóval aktívabbak. A választási részvétel mellett más tevékenységekben is részt vevők között többségben vannak az egyesületekhez kötődők, míg a csak választó, illetve passzív csoportokban egyértelműen kisebbségben.

16. táblázat
Egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint az egyes településtípusokon élők között
(a válaszadók százalékában)

	Szabadidős szervezetek	Közpolitikai szervezetek	Politikai szervezetek	Szakszervezetek	Vallási-egyházi szervezetek	Szülői-szomszéd-sági szervezetek	összesen
Budapest	18	11	3	3	5	5	28
Megyeszékhely	24	15	3	5	7	8	35
Város	21	14	4	4	7	8	31
Község	19	11	2	2	9	8	30
összesen	20	13	3	3	7	8	31

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

45. ábra
Az egyesületi részvétel és a háromkategóriás politikai részvétel változó összefüggései.
A politikai részvétel megoszlása az egyesületi kötődés szerint
(a válaszadók százalékában)

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az egyesületi kötődés és a pártszimpátia közötti összefüggés az egyesületek és a pártok számára is fontos lehet. Az egyes pártok szavazótáborai közül az MSZP-P és a DK táborára jellemző ez a legkevésbé (az ismeretlen preferenciájúakon kívül). A kispártok szavazói között 39 százaléknyan kötődnek valamilyen egyesülethez, őket a Momentum (37%), majd a Fidesz (36%) követi. A többi párt szimpatizánsai között 30–34 százaléknyan kötődnek bármilyen egyesülethez.

Az egyes egyesülettípusokat vizsgálva jellemzően a kispártok és a Momentum tűnnek a leginkább beágyazottnak. Ez alól kivételt jelent az érdekképviselő, de a Mi Hazánk szavazóinak 8 százalékos részvételét az alacsonyabb elemszám miatt érdemes fenntartásokkal kezelni. A másik kivétel a vallási-egyházi szervezetek csoportja, ahol a Momentum szavazói mindössze 5 százalékan érintettek, ezzel szemben a Fidesz szavazóinak 10 százaléka, a Mi Hazánk, az LMP szavazóinak 9, a DK szavazóinak pedig 8 százaléka is kötődik ilyen egyesülethez. Érdekes módon a politikai szervezetekhez való kötődés esetén a Fidesz és a DK szavazói kevésbé kötődnek ilyen szervezetekhez, de ez talán a szavazótábor méreteivel is összefügg, a nagyobb táboron belül kisebb arányban találunk szervezeti tagokat (17. táblázat).

Összességében a Momentum tűnik a leginkább beágyazott politikai pártnak, de fontos látni, hogy a fideszesek is aktívabbak a társadalmi átlagnál. A politikai integrációs folyamatok kormányzati irányítása során a Fidesz stabilan támaszkodhat ezekre a szervezetekre, és az ezekben résztvevő állampolgárookra.

Politikai részvétel a választásokon túl

17. táblázat.

Egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint az egyes pártok szavazótáborában (a kérdésre választ adók százalékában)

	Szabadidős	Közéleti	Helyi	Érdek-képviselői	Politikai	Vallási-egyházi	Összesen
Fidesz-KDNP	23	16	9	3	3	10	36
Mi Hazánk	22	8	9	8	5	9	32
Jobbik	22	12	7	3	5	6	30
MSZP-P	19	16	8	3	5	5	29
DK	28	13	8	4	3	8	29
LMP	29	21	7	4	5	9	34
Momentum	30	22	10	5	6	5	37
Más párt	30	21	10	9	5	11	39
ismeretlen preferenciájúak	17	8	6	2	1	5	26
Összesen	20	13	8	3	3	7	

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2021. N=5000. Saját számítás.

A kutatás módszerei

A kutatás módszere személyes, kérdőíves adatfelvétel volt 2021-ben, amely során 5000 sikeres interjú készült el. A kutatás célcsoportja a Magyarországon élő felnőtt (18+) népesség volt. A Závecz Research (ZRI) által megvalósított adatfelvételben kétlépcsős, rétegzett valószínűségi mintavételezés történt.

Az elsődleges mintavételi egységeket a települések (128 település és 23 budapesti kerület) alkották. A településeket településtípus, településnagyság és megye szerinti rétegekbe sorolták. A rétegenkénti mintanagyság az adott réteg populáción belüli nagyságával arányos volt. Az elsődleges mintavételi egységek (települések) lakosságukkal arányos valószínűséggel kerületek kiválasztásra, majd a kiválasztott településeken belül azonos számú válaszadó került a mintába. A mintába kerülő személyek összetétele aránya a legfontosabb társadalmi-demográfiai mutatók szerint (nem, életkori csoport, iskolai végzettség, lakóhelytípus) megfelel a teljes felnőtt népesség összetételének. A minta alapsokasága a Magyarországon élő, magyar állampolgárságú, 18 éves és idősebb korú népesség.

A mintába került településeken a mintakeretben szereplő esetszámnak megfelelően véletlenszerűen kerültek kiválasztásra a lakcímek. A kérdezők címkártyáján a cím mellett a keresett és majdani válaszadó neme és korcsoportja szerepelt.

Súlyozás

Az adatfelvétel lezárulta után a ZRI többszempontú súlyozást alkalmazott. A súlyozás célja, hogy az egyes demográfiai csoportok a súlyozott mintában éppen a populációs arányuknak megfelelő részarányban jelenjenek meg. A súlyozási eljárásba bevont szociodemográfiai változók a következők voltak: nem, életkor, településtípus, iskolai végzettség. A súlyozás során a 2016. évi mikrocenzus adatai jelentették a populációs adatok forrását.

A hazai közvélemény-kutatások omnibusz adatfelvételei általában 1000, legfeljebb 1500 fős mintákon vizsgálják a 18 éven felüliek politikai gondolkodását, ideológiai kötődéseit és leginkább a pártpreferenciáit. A közvélemény-kutatók joggal hívják fel a figyelmet arra, hogy ekkora minták csak igen korlátozottan, jelentős hibahatár mellett használhatók a belső összefüggések feltárásához, a részletes elemzések elkészítéséhez. A Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet (TK SZI) és a Závecz Research (ZRI) 5000 fős adatbázisa ugyanakkor kiválóan alkalmas arra, hogy a kismintákhoz képest részletesebb, szegmentáltabb elemzéseket végezzünk. Képesek voltunk többek között a bizonytalan preferenciájúak vagy éppen a válaszmegtagadók pontosabb körülírására is.

Nemcsak a havi közvélemény-kutatásoknak vannak problémái, de az egyszeri adatfelvételeknek is. Ezekkel kapcsolatban az egyik legjelentősebb probléma, hogy összehasonlítható adatok híján nem alkalmasak tendenciák, változások regisztrálására. A TK Szociológiai Intézetben ugyanakkor mára rendelkezésre áll három olyan adatbázis, amely nagymintán készült, és jelzi a magyar társadalom értékvilágában, politikai gondolkodásmódjában bekövetkezett változásokat és elmozdulásokat. Az első, az MTA TK SZI-TÁRKI Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című kutatás adatfelvétele 2015-ből (N=2687 fő), a második az MTA TK SZI – Závecz Research vizsgálata 2017 tavaszán (N=2000 fő), amely ugyanennek a kutatássorozatnak a keretében készült, valamint 2018 őszén a harmadik (N=2700 fő) adatfelvétel.

Irodalom

- Angelusz R.– Tardos R. (2005) A választói tömbök rejtett hálózata. In Angelusz R. – Tardos R. (szerk.) *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 65–160.
- Bognár É. – Sik E. – Surányi R. (2018) The case of Hungary–de Wilde goes wild. *CEASEVAL Report*. Elérhető: [Http://Ceaseval.Eu/Publications/08_BognarSik_Suranyi_The_case_of_Hungary.Pdf](http://Ceaseval.Eu/Publications/08_BognarSik_Suranyi_The_case_of_Hungary.Pdf) [Letöltve: 2020-05-20]
- Edwards, M. (2009) *Civil society*. Polity.
- Enyedi Zs. – Fábíán Z. – Tardos R. (2014) Pártok és szavazók, 2002–2014. In Kolosi T. – Tóth I. Gy (szerk.) *Társadalmi riport 2014*. Budapest: TÁRKI. 532–557.
- Farkas E. – Böcskei B. – Szabó A. (2022) Egy az ország, havakcina, kettő, ha tudomány. Tudomány- és vakcinaszkeptizmus az ideológiák és pártos polarizáció tükrében Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2. Megjelenés alatt.
- Gerő M. (2012) A civil társadalom néhány trendje Magyarországon 1990 után. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 317–342.
- Gerő M. – Szabó A. (2015) *Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Gerő M. – Szabó A. (2020) Struktúra és cselekvés. A politikai integráció mechanizmusai. In Kovách I. (szerk.) *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum, 45–82.

- Gerő M. – Sik E. (2020) *The Moral Panic Button*: Construction and consequences. In *Europe and the Refugee Response*. (Open Access). London: Routledge. 39–58.
- Hajdu G. (2012) Bizalom, normakövetés és társadalmi részvétel Magyarországon a rendszerváltás után. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 45–62.
- Kern T. – Szabó A. (2011) A politikai részvétel alakulása Magyarországon 2006–2010. In Enyedi Zs. – Tardos R. – Szabó A. (szerk.) *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17–56.
- Kovách I. (szerk.) (2017) *Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest–Szeged: Belvedere Meridionale–MTA TK Szociológiai Intézet. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/18800/18811/index.phtml> [Letöltve: 2020-05.20].
- Kovách I. (szerk.) (2020a) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum
- Kovách I. (szerk.) (2020b) *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum.
- Kuti É. Hó(2017) Hungary. In Vándor, P. – Traxler, N. – Millner, R. – Meyer, M. (szerk.) *Civil Society in Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities*. ERSTE Stiftung. 58–75. https://www.erstestiftung.org/wp-content/uploads/2020/02/civil_society_studie_issue_e1-1.pdf [Letöltve: 2019-05-01].
- Medve-Bálint G. – Boda Zs. (2014) Ki szegényebb, jobban bízik? *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, (4)4. 56–86.
- Prior, M. (2019) *Hooked: How Politics Captures People's Interest*. Cambridge University Press.
- Róbert P. – Oross D.– Szabó A. (2017) Youth, Precarious Employment and Political Participation in Hungary. *Intersections: East European Journal of Society and Politics*, (3)1. 120–146.
- Szabó A. (2015) A választók. In Körösnéyi A. (szerk.) *A magyar politikai rendszer 1990–2015*. Budapest: Osiris. 279–306.

- Szabó A. – Gerő M. (2019) *A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Szabó A. – Gerő M. (2020) A magyar társadalom politikai integrációja. In Kovách I. (szerk.) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum. 89–125.
- Szabó A. – Oross D. (2021) Változó világ – állandó értékek. Az ifjúság politikai érdeklődésének és politikai értékrendjének változása. In Székely L. (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején – Magyar Ifjúság Kutatás 2020*. Budapest: Enigma 2001 Kiado es Mediaszolgáltato Kft. 211–236.
- Szabó M. (2003) *A diszkurzív politikatudomány alapjai*. Budapest: L'Harmattan.

Ábrák és táblázatok jegyzéke

Ábrajegyzék

1. ábra A politikai érdeklődés alakulása az ESS hullámaiban (2002–2018) (1–4 skála átlagai, ANOVA*)
2. ábra A politikai érdeklődés alakulása a TK különböző nagymintás kutatásaiban (2017–2021) (1–5 skála átlagai, ANOVA*)
3. ábra A politikai érdeklődés alakulása a TK különböző nagymintás kutatásaiban (2017–2021) (százalék)
4. ábra A politikai érdeklődés társadalmi osztályok szerint (2021) (az 1-es értéket adók megoszlása társadalmi osztálybesorolás* szerint, százalék)
5. ábra A politikai érdeklődés iskolai végzettség és településtípus szerint (2021) (az ötös értéket adók megoszlása állandó lakhely és befejezett iskolai végzettség szerint, százalék)
6. ábra A bal–jobb skálán elfoglalt pozíciók megoszlása 2015 tavaszán, 2017 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)
7. ábra A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők pártpreferenciái, 2021 ősze (százalékos megoszlás)
8. ábra A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők listapreferenciái, 2021 ősze (százalékos megoszlás)

9. ábra A különböző lakóhelyen élők ideológiai megosztottsága (százalékos megoszlás)
10. ábra Az életkori kategóriák megoszlása ideológiai pólusok szerint (százalékos megoszlás)
11. ábra Az anyagi helyzetüket különböző módon megítélők ideológiai karaktere (százalékos megoszlás)
12. ábra A liberális–konzervatív skálán elfoglalt pozíciók megoszlása 2017/2018 fordulóján, 2020 decemberében és 2021 őszén (választói önbesorolás 0–10-ig terjedő skálán)
13. ábra A különböző életkori csoportok megoszlása a liberális–konzervatív skálán, 2021. december (százalékos megoszlás)
14. ábra A különböző életkori csoportok megoszlása a liberális–konzervatív skálán, 2021. december (százalékos megoszlás)
15. ábra A vállalkozókedvű – kockázatkerülő skálákon elfoglalt pozíciók megoszlása, 2018 és 2021 őszén (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)
16. ábra A bízom a jövőben – félek a jövőtől skálákon elfoglalt pozíciók megoszlása 2018 és 2021 őszén (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)
17. ábra A jövőorientáció- és a vállalkozókedv-skálák átlagértékei szubjektív osztálybesorolás* alapján (1–7 skála átlagai, ahol 1=fél a jövőtől, illetve kockázatkerülő, =bízom a jövőben, illetve vállalkozókedvű)
18. ábra A politikailag eltérő módon érdeklődők választási részvételi szándéka 2021 őszén (a biztos résztvevők százaléka)
19. ábra A politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén teljes, választókorú népesség körében (százalék)

Ábrák és táblázatok jegyzéke

20. ábra A politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén a választáson biztosan részt vevő pártot választók kategóriájában (százalék)
21. ábra A Fidesz–KDNP támogatottsága 2015 tavaszán, 2017 tavaszán, 2017/2018 fordulóján, 2018 őszén, 2020 decemberében és 2021 őszén teljes, választókorú népesség körében (százalék)
22. ábra A „nem tudja”, a „nem válaszol” és a „semmiképp sem menne el” kategóriát választók megoszlása társadalmi osztálybesorolás* szerint (százalék)
23. ábra A pártok támogatottsága mechanikusan összevonva és a listák támogatottsága a teljes, választókorú népesség körében (százalék)
24. ábra A pártok támogatóinak mozgása a listapreferencia irányába (Sankey-diagram, százalék)
25. ábra A listapreferenciák alapján képzett választói rétegek elhelyezkedése az ideológiai térben (bal–jobb 1–7 és fél a jövőtől–bízik a jövőben 1–7 skála átlagai)
26. ábra A pártpreferencia, a listapreferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott választói rétegek (százalék)
27. ábra A preferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott választói rétegek szociológiai háttere (életkori átlag és étellel való elégedettség átlaga)
28. ábra A preferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott választói rétegek szociológiai háttere (település és iskolázottság átlagai)
29. ábra A preferencia és a választási aktivitás alapján létrehozott választói rétegek szociológiai háttere (vagyon index, gazdasági aktivitás átlagai)
30. ábra „Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” (százalékos megoszlás)

Ábrák és táblázatok jegyzéke

- 31. ábra Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése 2015 tavaszán, 2018 őszén és 2021 őszén (százalék)
- 32. ábra Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése 2021 őszén iskolai végzettség szerint a kérdésre választ adók százalékában
- 33. ábra Az egyes társadalmi osztályokba tartozók* vélekedése az politikai rendszerekről, 2015 és 2021 ősz (a kérdésre választ adók százalékában)
- 34. ábra A politikai rendszerek megítélése politikai érdeklődés szerint, 2021 ősz (a kérdésre választ adók százalékában)
- 35. ábra „Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon?” listapreferenciák szerint (a kérdésre választ adók százalékában)
- 36. ábra A veszélyek és felelősök hálózata 2021-ben. A kapcsolatok: a pozitív, szignifikáns korrelációs együtthatók. Piros veszély, kék felelős*
- 37. ábra Pártpreferencia és veszélyek 2021-ben (a válaszadók százalékában)

Táblázatok jegyzéke

- 1. táblázat Polarizációs index A bal–jobb skálán elfoglalt pozíciók megoszlása 2010-ben, 2012-ben, 2014-ben, 2015 tavaszán és 2021 őszén (választói önbesorolás 0–10-ig terjedő skálán)
- 2. táblázat A jövőorientáció- és a vállalkozókedv-skálák átlagértékei korcsoportonként (1–7 skála átlagai, ahol 1=bízik a jövőben)
- 3. táblázat „Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2021 0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) pártpreferencia szerint

4. táblázat „Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2021 0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) iskolai végzettség szerint
5. táblázat „Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2021 0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) szubjektív osztálybesorolás* szerint
6. táblázat „Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon?” 2018 ősz és 2021 ősz, szubjektív osztálybesorolás* szerint (a kérdésre választ adók százalékában)
7. táblázat A kérdőívben felsorolt válaszlehetőségek: veszélyek és felelősök
8. táblázat „Ön mit gondol, mi jelenti ma a legnagyobb veszélyt Magyarország számára?” (a válaszadók százalékában)
9. táblázat „Az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért?” (a válaszadók százalékában)

A szerzőkről

Szabó Andrea, PhD, szociológus, politológus, a TK PTI igazgatóhelyettese, az ELTE ÁJK adjunktusa.

Gerő Márton, PhD, szociológus, az ELTE Társadalomtudományi Kar tanársegédje, a TK SZI tudományos munkatársa.